MUNTANYA

AGOST 1972

Els gelats més exquisits

Trigo

esports
Witty
ARAGÓ, 261 (Junt P. de Gràcia)
BARCELONA

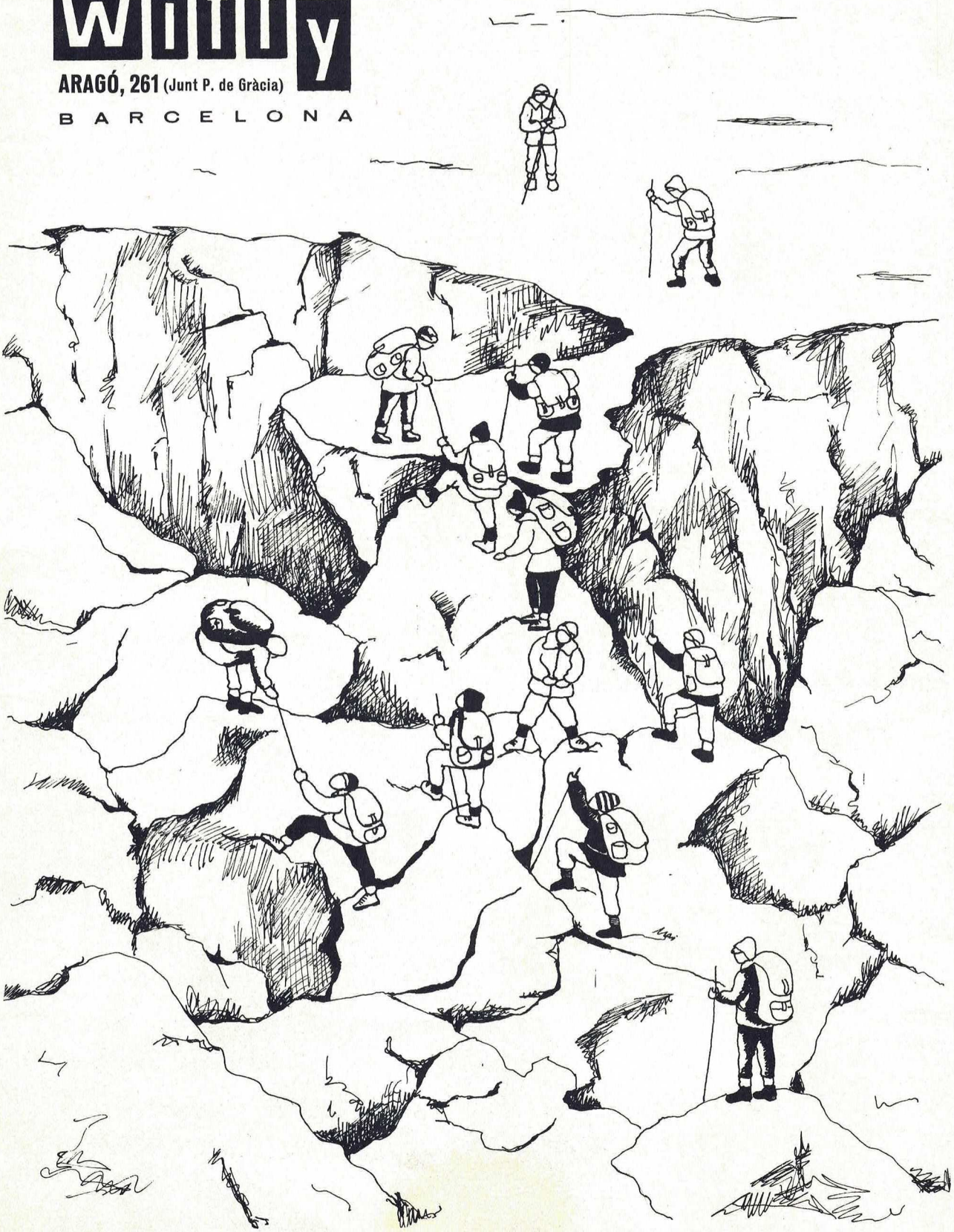

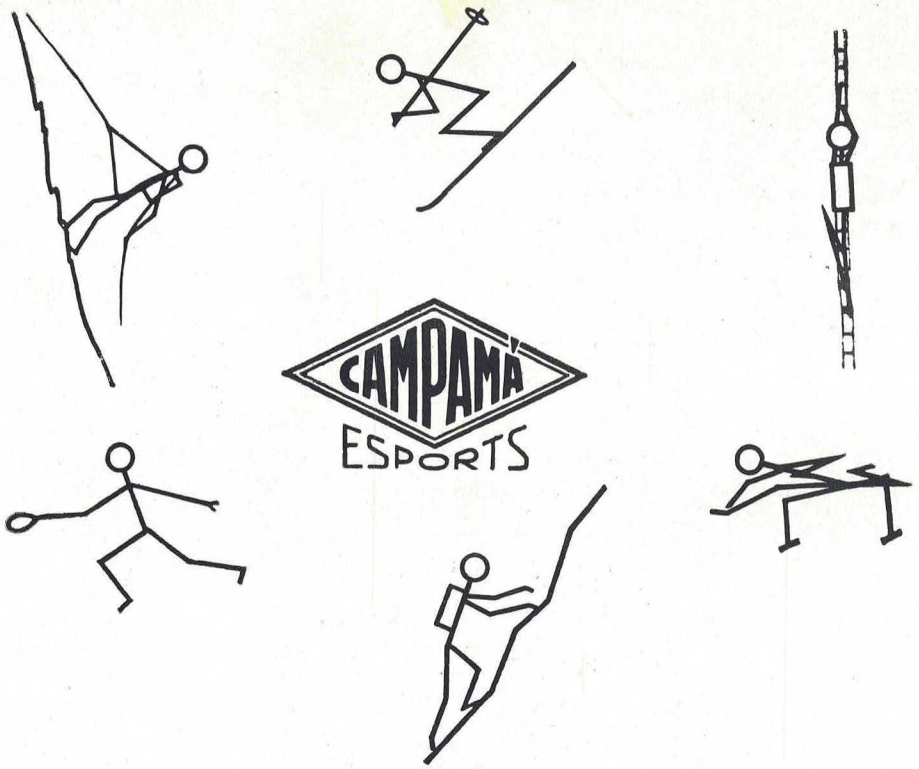

Urgell, 95 bis B A R C E L O N A - 11 Telèfon 253 50 01

d'EL CASERIO, me'n fio!

Per això
és el primer formatge
en porcions
d'Espanya

Pes en origen: 170 grams

EL CASERIO

No us n'estranyeu! Encara no ha visitat Mañanes

Mañanes es preocupa
per tothom qui vol practicar un esport.
Li aconsella l'equip complet
més adient entre tota una gamma variada de les millors marques.

MAÑANES MK esports

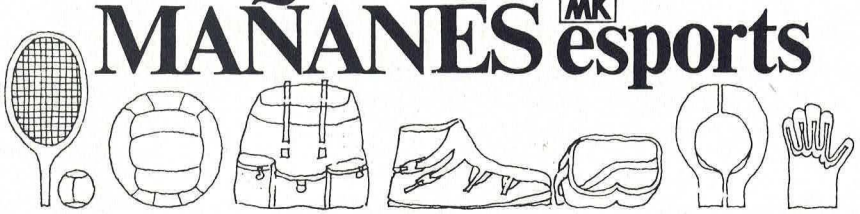

Canuda, 26 T. 232 07 71 Barcelona-2/Via Augusta, 103 T. 217 91 88 Barcelona-6
Bailèn, 170 T. 258 10 15 Barcelona-9/Prim, 99 T. 380 48 21 Badalona

AGRUPACIÓ MÚTUA DEL COMERÇ I DE LA INDÚSTRIA

Mutualitat de Previsió Social

Fundada l'any 1902

Més de 122.000 associats a la nostra Entitat l'inviten a conèixer els avantatges de què gaudeixen en virtut de les previsions per ella atorgades.

Aquestes previsions consisteixen en un socors únic en cas de defunció, a la percepció de dietes en cas de malaltia i al cobrament de pensions mensuals per causa d'invalidesa; a més de poder percebre premis anuals a l'antiguitat mutualista.

Tots els socis tenen dret, d'acord amb el que s'estableix al Reglament, a la percepció de la totalitat d'aquestes previsions en una quantia proporcional al nombre de seccions en què figuren inscrits.

Existeix, a més, la possibilitat d'obtenir el dret a percebre subsidis en cas d'intervenció quirúrgica, sol.licitant la inscripció al Grup per a Alta Cirurgia.

L'import dels subsidis que atorga aquest grup està també en proporció al nombre de seccions inscrites.

A fi de socórrer els fills dels associats, en el cas de la seva defunció o de quedar invàlids, els nostres afiliats poden sol.licitar la seva adhesió al Grup especial d'Ajuda a l'Orfenesa, el qual atorga pensions fins que els fills inscrits compleixin els 20 anys d'edat.

Si vostè no és soci de l'Agrupació Mútua del Comerç i de la Indústria, a continuació detallem els drets que s'obtenen si s'hi pertany:

Socors a la defunció: de 5.000 a 500.000 pessetes.

Dietes per malaltia: de 5 a 200 pessetes diàries.

Pensió per invalidesa: de 300 a 12.000 pessetes mensuals.

Premis a l'antiguitat mutualista: de 2.500 a 100.000 pessetes anuals, com a máxim.

Subsidis per a Alta Cirurgia: una quantitat variable establerta al Reglament del Grup segons la importància de la intervenció quirúrgica soferta.

Pensions d'orfenesa: de 250 a 2.500 pessetes mensuals com a màxim, per cada fill inscrit.

Edat màxima d'ingrés: 40 anys no complerts.

Quantitat pagada per socors l'any 1971: Pessetes 211.585.282.-

Quantitat pagada des de la fundació: Pessetes 1.379.629.294 -

Si vostè ja està afiliat a l'Entitat i vol afavorir els seus familiars o amics barons, menors de 40 anys, amb els beneficis que reporta ésser soci de l'Agrupació Mútua, doni'ns el seu nom i la seva adreça i nosaltres farem totes les gestions per a procurar la seva afilicació, i reservarem a vostè la firma com a primer soci proponent.

Per a qualsevol informació es pot adreçar a les oficines instal.lades a l'Avinguda de José Antonio, 621, Barcelona (10) i la hi serà facilitada.

PROTEGIU ELS VOSTRES LLIBRES amb les COBERTES TRANSPARENTS EXTENSIBLES

SÓN AQUESTES!

Cobreixen totalment les tapes del llibre i posseeixen dos departaments per a guardar el programa del curs, etc.

MSO® QUALITAT UNIVERSAL

ARA HI PODEU FIXAR LES INICIALS

AMB LLETRES AUTOADHESIVES AMB FONS D'OR

SOLSAMENT per 1'50 ptas. Per a llibres de 14 a 31 cm. d'altura extensibles pels dos extrems.

En venda a les PAPERERIES·CREACIONS ARTESANES CAMPRODON, 26 BARCELONA-12

PORTER-LLIBRES

Recomanem:

CALENDARIO ATLANTE
DE AGOSTINI
Ed. 1972 210 ptes.

BLASI i RABASSA, R.
Entre el Carlit i el Puigmal
1971 125 ptes.

RIPOLL PERELLO, E
Guia d'Olèrdola
1971 75 ptes.

la qualitat dels nostres clients determina la qualitat dels nostres productes

esports esplai

articles d'esport
per a clients
de qualitat

c. del pi nº 16, barcelona-2
tels. 231.64.34 - 221.28.57

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Any XCVI Núm. 662 Vol. 84

AGOST 1972

Diposit Legal B. 546 - 1953

Sumari

	Editorial	**122**
Ferran Vidal i Vilarrúbia	**Expedició Sabalan-71: Anatòlia oriental i Iran**	**123**
Carles Ribera Almerje	**L'E.R.E. a l'Atlas marroquí**	**135**
Roger Tarragó i Balaguer	**Muntanya: competició o contemplació**	**138**
R. García i Piñol	**Palera, vigència medieval**	**142**
Ramon Morales	**El darrer tren a Guardiola**	**144**
Ramon Canals i Guilera	**Els raiers**	**149**
Josep Llaudó	**La font Artur Osona, al Montseny**	**153**
	Crònica del Centre	**155**
	Vint-i-cinquè aniversari de la Secció de Ciències i Arts.	**155**
	I Curs per a monitors de jovent	**155**
Josep Nuet i Badia	**Els jardins botànics**	**156**
	Leo Lacroix al Centre Excursionista de Catalunya	**157**
	Visita al Servei Cartogràfic i al Gabinet de Fotogrametria	**157**
	Crònica	**157**
	Exposició d'escuts dels municipis de Catalunya	**158**
	XV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos a Terrassa	**159**
	Exposició de fotografies sobre art romànic	**159**
	VI Trobada de Corals Infantils de Catalunya	**160**
	Bibliografia	
David M. Aloy	**El Montsec**	**160**

Redacció i Administració:
Paradís, 10, Barcelona (2)
Tel. 232 45 01, 01, 02, 03

Director: Josep Llaudó i Majoral

Consell Assessor: Agustí Jolis i Felisart, Francesc Gurri i Serra, Jaume Fabrés i Amorós, Miquel Albert, Josep M. Sala

Assessor tècnic: Albert Jané

Maqueta: Josep Nuet

Secretària: Trinitat Campmany

Comptador: Manuel Casanova

Publicitat: Lluís Puntís, Bailèn, 151, 6.e 2.a Barcelona (9) Tel. 257 59 56

Col.laboradors: Jaume Granell, Ramon Pujol i Alsina, Albert Oliveras, Hermenegild Carreté, Josep M. Sala Albareda, Agustí Jolis i Felisart, Josep Abril, David M. Aloy, Gabriel Jaraba, Enric Font, Roger Tarragó, Josep Girona, Modest Montlleó.

Subscripció: 135 pessetes anuals (sis exemplars); estranger, 165 pessetes; preu d'aquest exemplar, 28 pessetes (Comanda de números endarrerits a la redacció de la revista)

Impressió: Suimpa, Indústria, 110 Barcelona (13)

Portada: Portal de l'església de Sant Pere d'Escunyau (Vall d'Aran) (dibuix a la ploma d'Antoni Ordovàs)

EDITORIAL
Homes de gesta

En disposar-nos a escriure aquest editorial ens ha vingut a les mans el llibret Homes de gesta, *escrit per Alexandre Marcet (1). Aquesta obra ens ha proporcionat un títol que ens ha plagut i ens ha donat peu per a desenrotllar la idea que volem comentar.*

Les deu breus converses de Marcet amb persones que ell cataloga d'homes de gesta ens fan reflexionar sobre quan comença una persona a ésser un capdavanter, a ésser posseïdor del carisma que l'assenyala destacadament, i a deixar darrera seu una escola del pensament o de l'acció que fa reviure la seva personalitat.

És fàcil de copsar aquesta qualitat en les grans figures que han destacat i destaquen en tots els ordres pels seus excepcionals coneixements o per les seves extraordinàries condicions físiques, però cercar aquestes qualitats a un nivell normal, embolcallat dins la gran collectivitat de la societat humana, és molt més difícil.

La mateixa Natura ens ofereix, a la majoria, una capacitat més gran de comprensió del sentiment de la bellesa i de la grandesa, en el perfil atrevit d'una muntanya, o en la immensitat del mar, però ens és ja més difícil de copsar l'atractiu i la bellesa d'un racó, en què una roca, un arbust o una flor, sota la claror de la matinada o del capvespre, reuneix tota aquella bellesa que es manifesta plenament només a determinats esperits.

En les persones, doncs, s'esdevé una cosa semblant, quan volem cercar i enaltir aquells homes que no es troben situats en un lloc distingit o en un alt pòdium, sinó aquells altres que gràcies al seu treball i a la seva dedicació eficaç, encara que potser no gaire brillant, formen la sòlida peanya d'on sorgeixen els grans mestres i els ídols.

La maduresa d'una societat és més completa com més extensa és aquesta legió de persones que conreen lliurement el seu ideal i, alhora, estan submergides en els problemes i les lluites de la vida quotidiana, sense defugir-ne les responsabilitats, sinó collaborant en el millorament de la societat, en una època com l'actual, de transformació i de reconsideració de valors morals i socials.

Al nostre àmbit excursionista tenim, certament, un estol d'homes de gesta. Aquella gesta diària de dedicació a l'entitat de cadascú; petita o gran, de gran ciutat o de petita vila, però tots moguts per un sentit de proselitisme que dóna fruit perquè recolza sobre la pròpia estima dels nostres ideals i de les nostres dèries, i en la persona humana de la qual volem descobrir les inquietuds i orientar-les vers aquests meravellosos camins espirituals que complementen la vida, i que consisteixen a donar-nos als altres, a saber captar encertadament les idees alienes i a divulgar les pròpies.

En la conversa, en la lectura i en l'afany d'escriure tenim la noble palestra on trobem els homes de gesta gairebé anònims, però d'una gran força, que ens salven de l'ensopiment i de la vulgaritat de certa joventut fracassada abans de començar a fer res, i de la pesada ortodòxia d'uns adults els millors afanys dels quals van adreçats a frenar i conservar, sense que puguin evitar, malgrat tot, de veure com resten desfasats per l'evolució del temps.

Ahir i avui hem vist doldre's dels canvis que ens han estat imposats, i com hom expressa una nostàlgia malaltissa dels temps passats, alhora que d'altres d'idees avançades són envaïts per una decepció profunda, que els fa creure i manifestar que tots els esforços són inútils, que no hi ha res a fer i que val més deixar-ho córrer tot.

Tant per un camí com per l'altre, certament, no farem pas res: són camins que no duen enlloc, són com aquells viaranys de muntanya traçats amb una bona idea, però que no arribaren al seu destí, perquè una drecera lògica o un grau descobert genialment, ens feren assolir, tot d'un cop, aquell lloc cobejat.

Creiem que avui s'ha conquerit, encara que no es vulgui, una personalitat humana general que ens ha allunyat del refranyer folklòric i ens permet de tenir idees pròpies, clares i decidides, que són, sens dubte, símptomes altament positius.

Mentre puguem continuar veient, tal com ara veiem, adults que recorren l'alta muntanya o que baixen amb tècnica depurada difícils pistes d'esquí i, entre la jovenalla grimpaire, escaladors novells que han acabat els seus estudis de geologia o de biologia, no ens podem estar de sentir-nos optimistes i donar les gràcies a tots aquells benemèrits homes de gesta que contribueixen, amb el seu exemple, a fer possible aquesta realitat.

(1) **Homes de gesta.** Alexandre Marcet. A.B.E., de la U.E.C. Rafael Dalmau, editor. Barcelona, 1972.

Expedició Sabalan-71: Anatòlia oriental i Iran

per **Ferran Vidal i Vilarrúbia**

En redactar el present article per a la revista «Muntanya» sobre la nostra expedició a Anatòlia oriental i a l'Iran, que vam batejar amb el nom de Sabalan 71, tenim a la vista l'article que hi va aparèixer en el número de febrer, en què es detallen les ascensions realitzades durant el transcurs de l'Expedició Orient Mitjà-71 pels membres del Centre Excursionista de la Comarca de Bages al Damâvand i a d'altres cims de l'Elburz, motiu pel qual no explicarem, sinó molt succintament, la nostra ascensió al cim culminant d'aquesta serralada.

Teníem, però, molts d'altres objectius, entre ells l'Ararat, de 5.165 m, al qual, pocs dies abans de la marxa, ens fou negat, per part de les autoritats turques, el permís per a realitzar-ne l'ascensió. D'altres sistemes muntanyosos dins l'itinerari previst: el Kuzey Anadolu Daglari (Kackar Dagi, 3.937 m), la serralada del Zagros (Kard Küh, 4.537 m) i el Kuhha-ye-Sabalan de 4.810 m. Aquest últim, per estar situat al centre de l'extensa zona d'activitats, donà el nom a l'expedició.

Des del punt de vista geològic l'interès era doble: gairebé la totalitat dels sistemes orogràfics de Turquia i Iran són d'origen volcànic, cosa que permet de realitzar-hi estudis sobre moltes cavitats i formacions de diferents tipus. En segon lloc, la proximitat del desert iraní ens permetia de completar els coneixements de zones desèrtiques, adquirits en anteriors expedicions al Sahara.

Finalment, un altre objectiu completava el pla del viatge: la visita a importants centres d'interès històric i arqueològic: Capadòcia i Hattusia a Turquia, i Naqch-e-Rostem i Persèpolis a Iran.

* * *

A mitjans de juliol de 1971, el grup expedicionari format per Mercè Vilarrúbia, Antoni Borrell i Ferran Vidal, del Centre Excursionista de Catalunya i Joaquim Montoriol, del Club Muntanyenc Barcelonès, aquest últim com a cap del grup, empreníem un

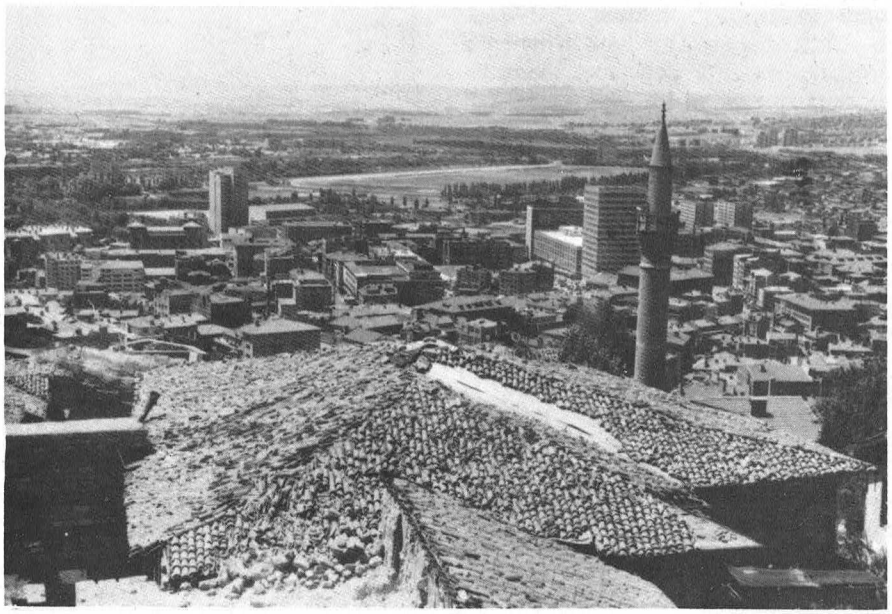

viatge de 15.000 km. realitzat en un temps aproximat d'un mes, amb una furgoneta comercial de sèrie, de fabricació nacional.

No ens faltaren altes temperatures: 50° C. al desert iraní, ni forts temporals —inundacions a Anatòlia nord-oriental— ni costerudes pistes d'alta muntanya— Elburz i Zagros, etc., però no van ésser obstacle per a seguir els itineraris previstos.

Prenent com a punt de partida Istanbul, vàrem iniciar en direcció a Ankara la projectada carretera transasiàtica. Però a la sortida d'aquesta ciutat, l'esmentada carretera pren una rara direcció. No segueix la línia directa vers l'est passant per Sivas, sinó que, dirigint-se cap al nord, arriba al mar Negre a Samsun i segueix la seva costa fins a Trabzon, des d'on es desvia novament cap al sud, per a

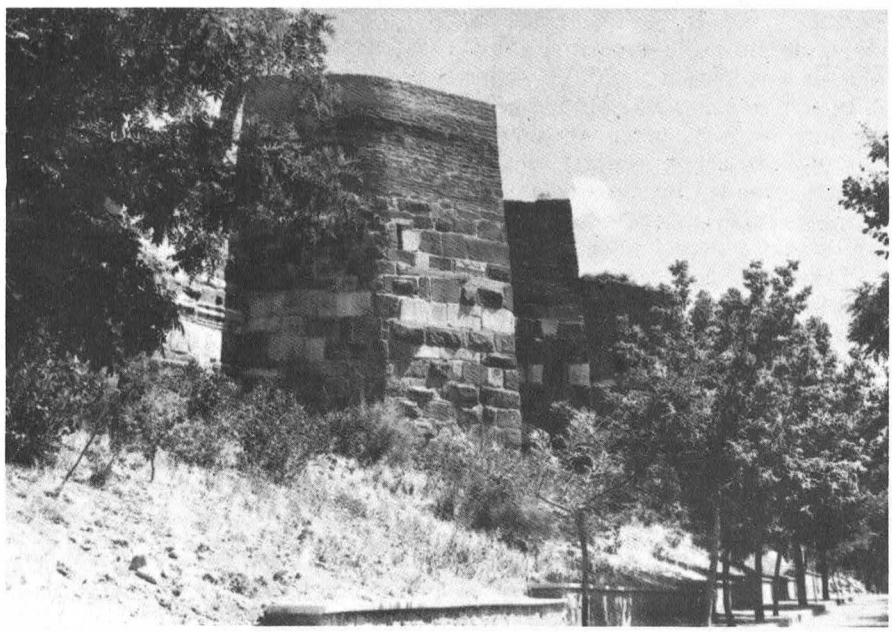

Vista d'Ankara des de dalt de la Ciutadella, el millor mirador de la ciutat. ◀

Les sòlides muralles de la ciutadella d'Ankara. ◀◀

Curioses formacions pètries, degudes a l'activitat volcànica i a la posterior acció erosiva dels agents meteorològics a Capadòcia, camí de Zelve. ▼

Un altre aspecte de les formacions pètries de Capadòcia, prop de Goreme. ▼▼

trobar a Erzurum el paral·lel d'Ankara. Si en un principi hom s'oposa a efectuar aquesta desviació, cosa lògica, ja que al mapa figura una carretera que va directament a Erzurum per Sivas, amb què s'estalvien molts quilòmetres, aviat és convençut pels mateixos habitants del país en ésser consultats. Per les impressions recollides, l'estat d'aquella ruta és deplorable i la fa desaconsellable, no solament quant al seu pis, i a colls molt alts, sinó fins i tot pel perill del trànsit, especialment durant la nit. Llavors no cal dubtar per a l'elecció de la ruta.

Ankara, ciutat acollidora i moderna, en gran expansió, no ofereix cap especial atractiu arquitectònic. És interessant una visió de conjunt des de la seva ciutadella, situada en un cèntric promontori. Des d'allí, gairebé fins on arriba la vista, es veuen innumerables turons on es construeixen petites vivendes d'una sola planta, molt apinyades, que amb les seves teulades vermelles donen gran colorit a la ciutat.

Apartant-nos de la ruta transasiàtica i fent una volta de 500 km, sortim d'Ankara en direcció sud-est per recórrer una zona de tant interès geològic com històric; Capadòcia i el Tuz Golu. És, aquest últim, un immens llac salat situat en una depressió del mateix centre de la península d'Anatòlia. La seva blanca superfície salina brilla amb el contacte dels raigs del sol, però a alguns quilòmetres de la vorera, el blanc va perdent la seva intensitat i deixa veure el color blau d'aquesta gran massa d'aigua, que per la seva salinitat de poc serveix als camps de Capadòcia.

L'activitat volcànica dels segles pretèrits, especialment de l'altiu Erciyas Dagi, i la posterior acció erosiva dels agents meteorològics, aconseguiren de crear en aquesta regió un paisatge únic. I l'home va contribuir a transformar-lo amb alguna cosa d'irreal, de fantasia, de conte de fades. A la vista del visitant apareixen grans camps de formacions pètries, amb figures rares, talment encaputxats, o grans bolets, castells fantasmals o grans blocs de

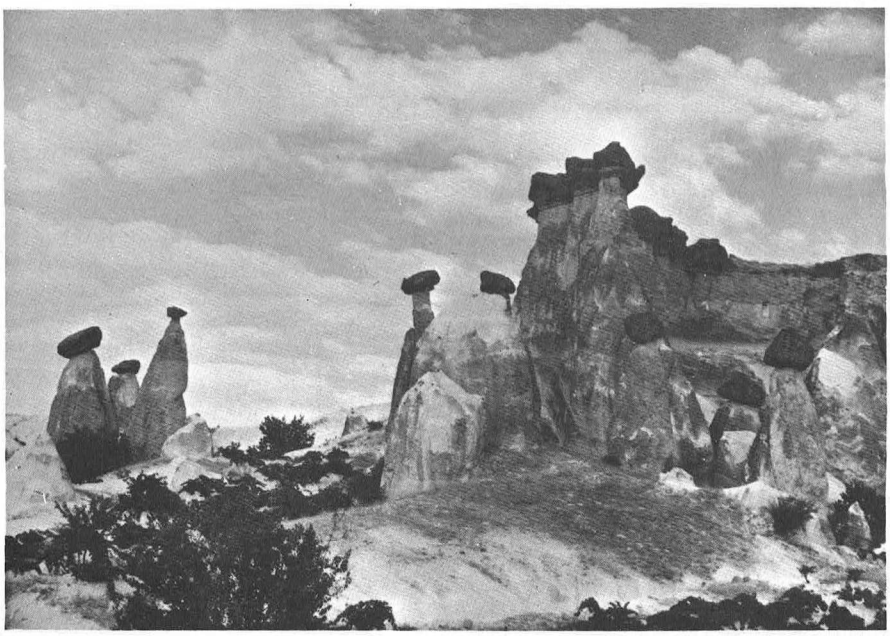

pedres en rar equilibri. I aquestes caputxes i aquests bolets gegantins tenen les seves portes i finestres, perquè l'home, com que es tracta d'una pedra fàcil de foradar, va excavar-hi les seves vivendes i els seus temples.

Sembla probable que aquesta regió es va poblar d'anacoretes des del principi del cristianisme a Anatòlia, que van arribar a formar, cap als segles VII i VIII, veritables comunitats cristianes: Göreme, Zelve, Uchisar, etc. Aquests santuaris, amb frescos de caràcter iconogràfic, són una autèntica relíquia de l'art bizantí. Aquí és on la tradició situa la pàtria de sant Jordi, a qui devien tenir molta devoció, car es veu representant en els frescos de molts dels temples.

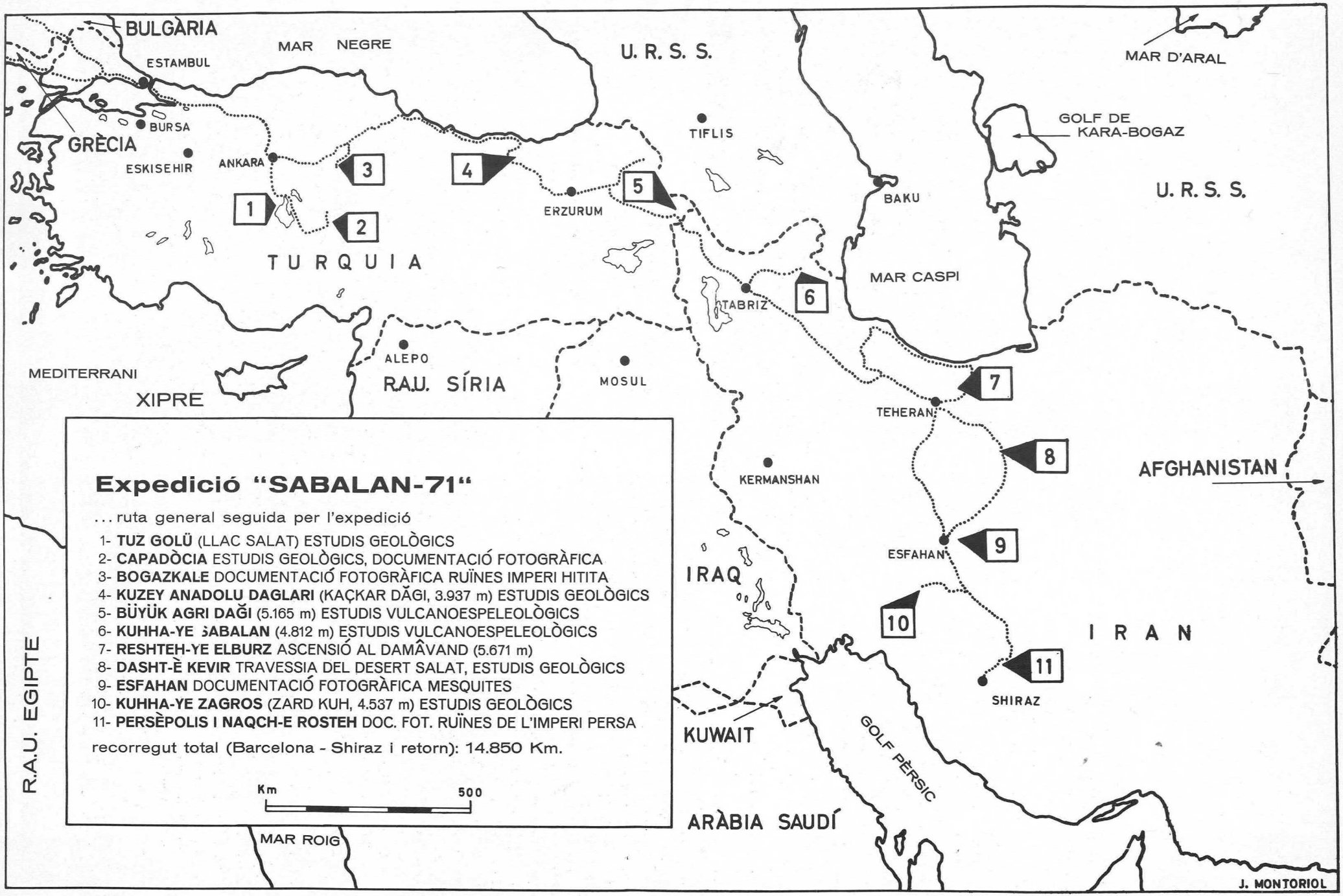

Expedició "SABALAN-71"

... ruta general seguida per l'expedició

1- **TUZ GOLÜ** (LLAC SALAT) ESTUDIS GEOLÒGICS
2- **CAPADÒCIA** ESTUDIS GEOLÒGICS, DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA
3- **BOGAZKALE** DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA RUÏNES IMPERI HITITA
4- **KUZEY ANADOLU DAGLARI** (KAÇKAR DĂGI, 3.937 m) ESTUDIS GEOLÒGICS
5- **BÜYÜK AGRI DAĞI** (5.165 m) ESTUDIS VULCANOESPELEOLÒGICS
6- **KUHHA-YE SABALAN** (4.812 m) ESTUDIS VULCANOESPELEOLÒGICS
7- **RESHTEH-YE ELBURZ** ASCENSIÓ AL DAMÂVAND (5.671 m)
8- **DASHT-È KEVIR** TRAVESSIA DEL DESERT SALAT, ESTUDIS GEOLÒGICS
9- **ESFAHAN** DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA MESQUITES
10- **KUHHA-YE ZAGROS** (ZARD KUH, 4.537 m) ESTUDIS GEOLÒGICS
11- **PERSÈPOLIS I NAQCH-E ROSTEH** DOC. FOT. RUÏNES DE L'IMPERI PERSA

recorregut total (Barcelona - Shiraz i retorn): 14.850 Km.

Km 500

Frescos iconogràfics bizantins, que decoren l'interior dels temples excavats a la roca, a la regió de Goreme. ▶

Interior d'un dels temples excavats a la roca prop de Goreme, a Capadòcia. ▶▶

El singular "castell" d'Uchisar gran roca volcànica en què les nombroses habitacions que s'hi han excavat es complementen amb construccions exteriors. ▼

Foto: Mercè Vilarrúbia

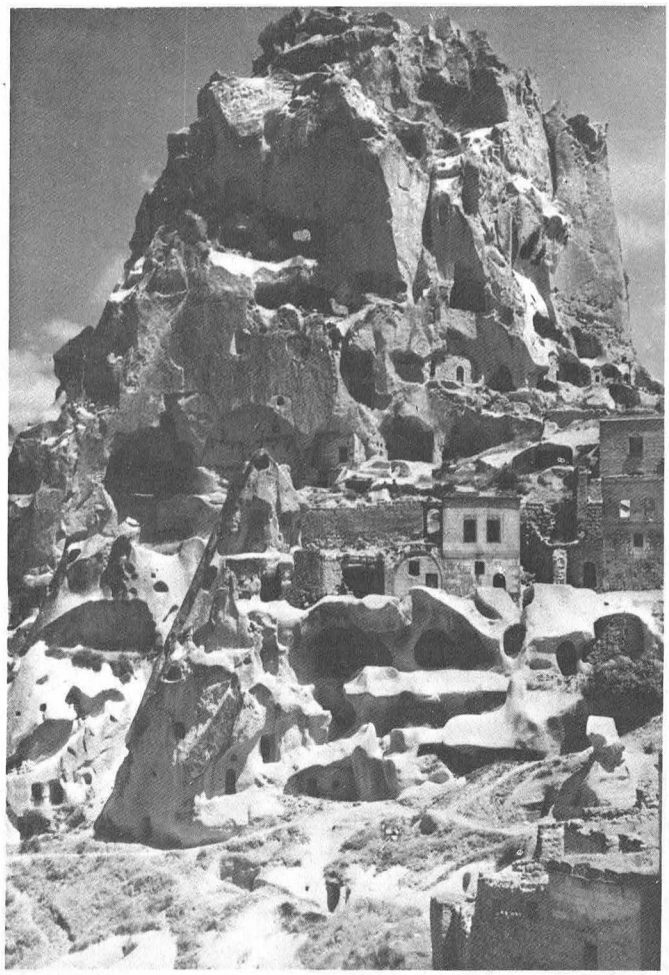

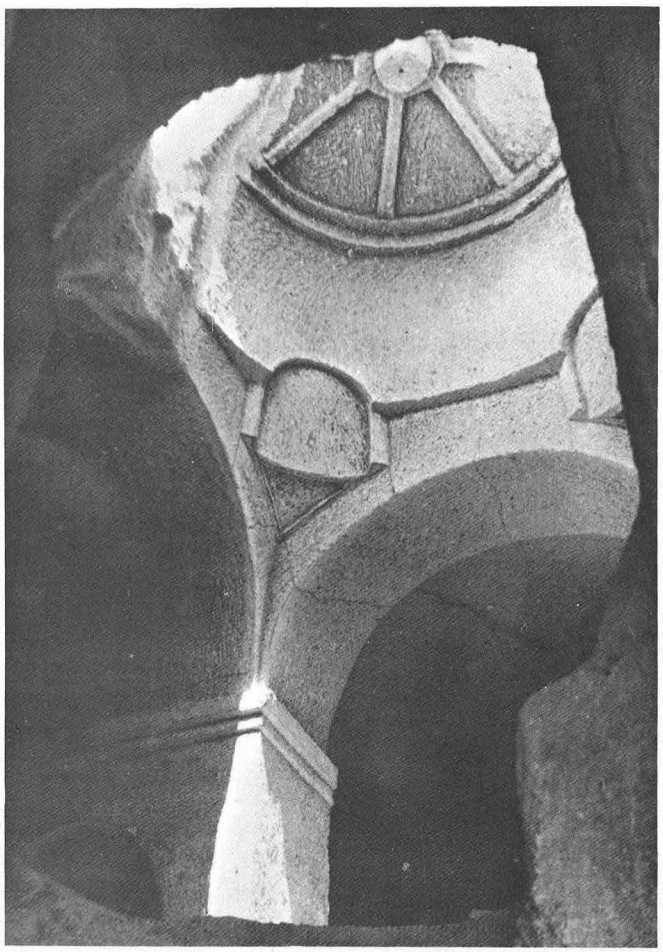

Porta dels lleons a la muralla d'Hattusia, capital de l'antic reialme dels hitites. ▼

Ruïnes de l'antic celler, amb grans tines conservades **in situ,** *del temple d'Hattusia.* ▼▼

Ja en la ruta transasiàtica, 200 km al nord-est d'Ankara, fem una volta per visitar el més important recull arqueològic d'una civilització molt poc coneguda: la dels hitites. Tocant al petit poblet de Bogazkale, hi ha les ruïnes de la que va ésser capital de l'imperi: Hattusia.

Els seus orígens daten de 3.000 anys abans de la nostra era, encara que el seu període de millor esplendor va ésser en el segle XVI aC, durant els regnats de Hattusili I i Mursili I.

Després, les constants invasions dels pobles de l'est i l'oest —assiris, azzis, perses i grecs— varen esmicolar una terra que, par la seva situació geogràfica, havia d'ésser el punt de confluència de les civilitzacions orientals i occidentals.

Les restes arqueològiques més importants i que millor es conserven, es troben fora del recinte de la ciutat, a uns 2 km. Es tracta de l'anomenat santuari rupestre de Yazilikaya. Esculpits sobre les parets aplanades d'una gorja i circ rocós, hi ha uns baixos relleus que representen les seves divinitats, la més important de les quals és la del gran déu Teshub, que ocupa una paret central del circ i té una alçada de dos metres. Amb els déus i les deesses, hi ha també representades escenes guerreres i alguns animals que com el lleó, el brau i l'àliga són utilitzats preferentment com a símbols. És aconsellable per completar la visió d'aquesta civilització, de visitar el museu hitita d'Ankara.

Hem acampat solitaris prop d'aquests relleus, i malgrat la soledat d'aquest lloc, aquesta nit ens sentim acompanyats. Són molts segles d'història els que ens rodegen.

La ruta transasiàtica es dirigeix, doncs, cap al mar Negre i segueix la seva costa des de la ciutat de Samsun fins a Trabzon o Trabisonda. El mar Negre ha donat la raó a qui el batejà, no solament per la foscor de la sorra de les seves platges, sinó també pels espessos núvols i les pluges, que no ens han deixat durant tot el trajecte, tant a l'anada com a la tornada. Com que la verdor i els espessos boscos dels vessants de la serralada Pòntica arriben fins a tocar la platja, suposem que el temps plujós és el normal en aquesta regió. Aquestes costes s'assemblen molt a les espanyoles del Cantàbric.

És en aquest lloc on creix amb abundància una espècie d'avellaner molt productiu, el fruit del qual fa una dura competència en els mercats internacionals amb el dels nostres agricultors del Camp de Tarragona.

Amb platges i penya-segats per una banda i boscos d'avellaners per l'altra, s'arriba a Trabisonda, l'antiga Trapezos. Resta ja poc del seu antic esplendor i poc també de les obres dels seus successius habitants, que foren grecs, romans, bizantins i otomans. Avui és solament una petita ciutat amb un port de mitjana impor-

Baix relleu esculpit a la roca viva a les gorges on hi ha situat el temple de Yazilikaya. ▼

Un altre baix relleu a les gorges del temple o santuari rupestre de Yazilikaya. ▼▼

tància, però en els segles passats va acaparar tot el comerç del mar Negre i fou porta obligada en les rutes d'Armènia i Pèrsia.

Va ésser a Trabisonda, en el segle V abans de J.C., on va arribar junt amb els seus homes extenuats el general grec Xenofont, acabant així una esgotadora marxa en retirada des de Mesopotàmia. En el nostre caminar, vers Erzurum, recorrerem les mateixes gorges, colls i valls que varen seguir els mercenaris de Xenofont, protagonistes de l'epopeia que va quedar registrada a la Història com la Retirada dels Deu Mil.

Al cap de poc d'abandonar Trabzon, la carretera s'enfila per la serralada Pòntica, al vessant nord de la qual els boscos de pins i avets donen una aparença alpina. Però en creuar el coll de Zigana, de 2.000 m d'alçada, el paisatge fa un canvi total. A partir d'allà la vegetació es conserva únicament al fons de les valls i la carretera, salvant forts desnivells, llisca per estrets congostos.

Seguint la ruta de Xenofont, entre Gümüshane i Bayburt, va ésser on ens va arreplegar una forta maltempsada que produí greus inundacions i despreniments de terra sobre la carretera que van interceptar-nos el pas i ens van obligar a un descans forçós. L'endemà, les autoritats ens van avisar que la carretera ja havia estat oberta al trànsit, i salvant inevitables trams fangosos vam enfilarnos a un altre coll, el de Kopdagi, de 2.400 m, darrera el qual s'estén una immensa plana, on al centre es troba Erzurum.

Tot i que s'observa la major concentració de tropes i armament en aquest extrem de la península d'Anatòlia, des d'Erzurum fins a la mateixa frontera de l'Iran, no és aconsellable de creuar aquesta zona durant la nit, per donar-se alguns casos d'incursions de «bandits» curds difícilment controlables. Això no obstant, per tal de recuperar el dia perdut a Bayburt per causa de les inundacions i encara que ja era fosc, decidírem seguir endavant.

Ja hem arribat, doncs, a Gurbulak, frontera turco-iraní sense altre contratemps que el ja dit al principi: la impossibilitat, per falta del necessari permís militar, d'emprendre l'ascensió d'aquest Ararat que s'alça altiu a poca distància nostra.

Durant els tràmits fronterers, una mica lents a causa de la paperassa, ens veiem acompanyats per grups de «hippies» de procedència i aspecte variats, únics turistes de la contrada. Aquest és un lloc obligat del seu pelegrinatge a Kabul o Katmandu, moderna meca d'aquesta rara espècie.

La carretera transasiàtica, que millora considerablement en entrar a Iran, creua seguidament una ampla zona per la qual es van estendre en temps passats les laves de l'Ararat.

Hem recorregut diverses cavitats subterrànies, algunes de les quals, en forma d'estretes gorges, serveixen de llit a les aigües procedents de les geleres del volcà. A la superfície, petites muntanyetes, obertes en el seu cim, rebentades com enormes bombolles petrificadas, donen al paisatge una aparença lunar.

Finalitzat el nostre recorregut per aquesta regió d'interès geològic, ens endinsem vers el desert Azerbeijan iraní, l'antiga Mèdia, i arribem al cap

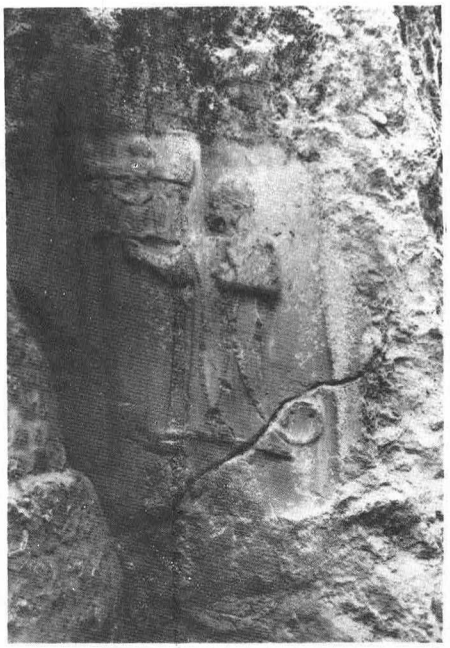

de sis-cents quilòmetres de rectes inacabables a la capital de la nació, punt de partença per a les previstes incursions a la serralada de l'Elburz. La carretera que de Teheran porta a les platges del Caspi és l'única del país que registra un tràfic mitjanament dens. Ens hi endinsem cap a

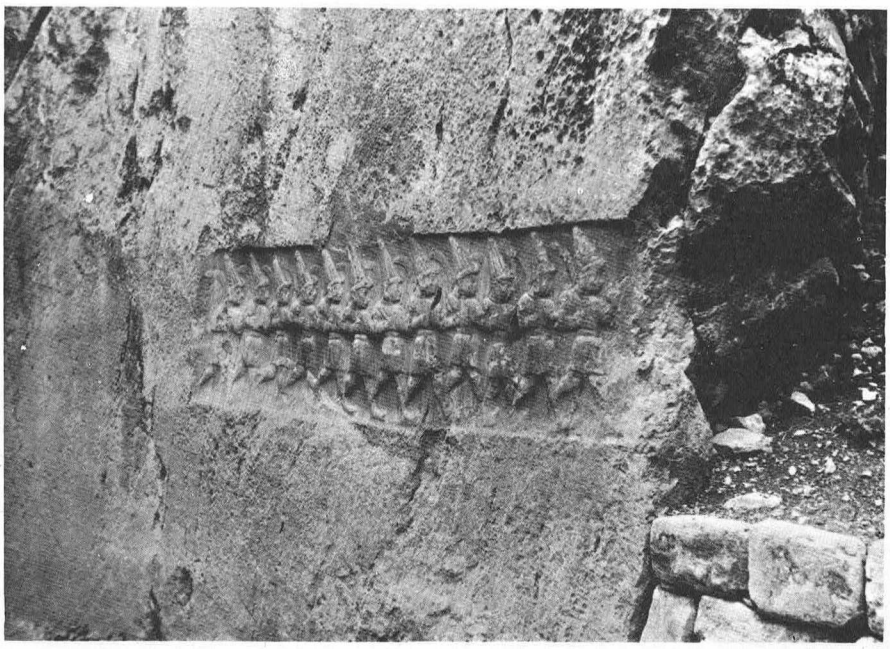

Vista des del poblet d'Ab-Garm, en la ruta de l'ascensió al Damâvand. ▼

l'Elburz fins al poble de Pulur, on una pista de muntanya, bastant costeruda, ens portarà al poble de Rineh, base i punt de partida per a l'ascensió al Damâvand o Dämavänd. Aquest és un altre dels objectius de l'expedició.

La nostra arribada a Rineh produeix una certa expectació. Ens allotgem en un refugi de la Federació Iraní de Muntanya, on rebem tota mena d'atencions del seu guardià i gran muntanyenc Jamsid Abdolahi. Amb la seva intervenció, contractem mules per al transport del material i equipatge fins al refugi superior, i esperem a la matinada per a marxar. Al matí següent, però, el temps és plujós i impossibilita la sortida dels animals, ja que aquesta pluja, als 2.000 m, es converteix en neu o pedra a partir dels 3.000. Aquest contratemps ens concedeix un dia lliure que aprofitem per a visitar un poblet veí: Ab-Garm. Situat també als contraforts del Damâvand, té importants deus d'aigües termals, cosa que fa que tingui un gran nombre de visitants, els quals li donen un colorit i un pintoresquisme fora del normal.

Al cap de poc de la nostra arribada, i sense haver demanat res a ningú, ja teníem disponibles unes habitacions encatifades, preparats els banys, i el «kabab» —trossets de carn— s'estava fent a l'ast per a nosaltres en una parada o botigueta situada al mig de l'únic carrer del poble.

Negar-se a tals atencions ens va semblar incorrecte, i així va ésser com, gairebé sense donar-nos temps per a reaccionar, ens vàrem veure submergits en unes grans i fondes banyeres de pedra installades en rústegues i fosques celles individuals. Encara que l'alta temperatura no permetia llargues immersions, el bany va ésser realment reparador. Tant, que vàrem concertar de repetir-lo al cap de dos dies, a la tornada del Damâvand.

Encara que hem dit al principi que no donaríem detalls sobre l'ascensió al Damâvand, car ja ho ha fet l'expedició que va pujar-hi pocs dies després que la nostra, si més no, m'agradaria de sintetitzar amb unes pinzellades, no l'aspecte muntanyenc, sinó més aviat l'aspecte humà de la gent que viu en aquest país i procuren fer agradable l'estada de gent d'altres terres que hi són de pas per assolir alguns dels seus cims.

El dia següent es desvetllà clar, i la caravana es posa en camí. És un llarg trajecte de set hores que ens situarà al refugi superior, a 4.150 m d'alçada, punt de partida per assolir el cim.

Al cap de tres hores de caminar, ficats ja en el cinturó de núvols que rodeja sempre els alts pics, convé donar un descans als animals. I per enmig de l'espessa boira, l'home que té cura de les cavalleries ens condueix a una cova on viu una nombrosa família. Mentre es descarreguen i pasturen les bèsties, ens conviden a entrar a la cova a prendre el te amb ells. Abans ens hem de descalçar, perquè la cova, d'una sola habitació, que és menjador i dormitori a la vegada, està tota ella encatifada.

La dona, una mica tímida i circumspecta, però forta i d'una bellesa que la rudesa de la vida no li ha esborrat del rostre, és l'encarregada de preparar i servir el te. I mentre el vas va passant de mà en mà, un petit gemec que surt de sota unes mantes, ens descobreix, entre les rialles dels altres, l'existència d'un nou habitant que no havíem conegut. Aquest, feia tres mesos que se li va ocórrer de venir a néixer aquí, en una cova, a 3.000 m d'alçada.

Ens acomiadem fins al descens i prosseguim lentament fins arribar al petit refugi superior capaç per a vint persones. Hi trobem solament dos alpinistes alemanys que van aconseguir arribar al cim el dia anterior i ens detallen les seves peripècies originades per la tempesta que els va atrapar i a les baixes temperatures que van haver de suportar. Esperem tenir més sort i deixem preparades les motxilles i material per al dia següent.

Les dificultats de l'ascensió al Damâvand es limiten exclusivament a les derivades de la seva alçada. Quan més et vas acostant al cim —5.671 metres— més freqüents han de ser les parades i més lenta la marxa del muntanyenc. El pols i la respiració s'acceleren i al més petit moviment brusc, t'envaeix una rara sensació de decaïment. A pocs metres del cim, les dificultats respiratòries són incrementades per les emanacions de ga-

Un moment de l'ascensió al Damâvand. ▼

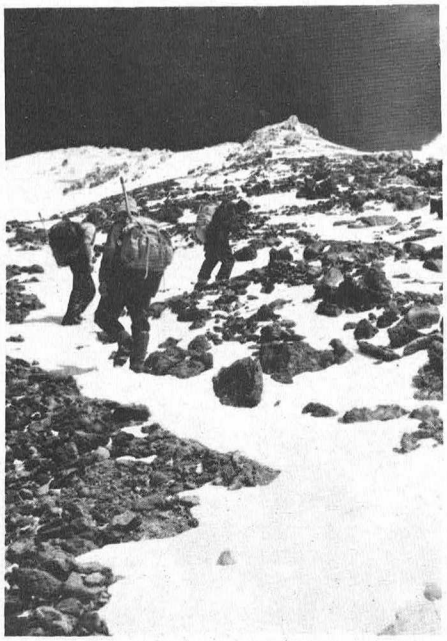

Vista del cràter del cim del Damâvand, des de dalt de la cresta que el tanca, a la cara sud. ▼▼

sos sulfurosos d'algunes esquerdes del volcà.

Un altre inconvenient va ésser la neu caiguda el dia abans que, junt a la ja existent, es va anar estovant a mida que el dia avançava, de tal manera que els nostres peus s'enfonsaven a cada pas 30 o 40 cm. També aquest dia va empitjorar el temps sobtadament, i desapareixent el sol, la temperatura va baixar fortament. Va aparèixer la neu i la pedregada, acompanyades d'unes ratxes de vent glaçat que dificultaven més aquells últims metres. Però ja faltava poc i, convenientment equipats, arribàvem al cim al cap de set hores d'haver sortit.

Hem de deixar constància ací de l'excellent ascensió portada a cap per l'única component femenina del grup, Mercè Vilarrúbia, que era la primera dona espanyola que arribava en aquesta muntanya i aconseguia així la primera ascensió nacional absoluta femenina; per al grup restant era la tercera ascensió nacional.

En el cràter del Damâvand, cobert de neu, la temperatura continua baixant i arriba a bastants graus sota zero. Per tant, una vegada fetes algunes fotografies, iniciem un ràpid descens. Altres objectius ens esperen.

El descens resulta veritablement brusc. Solament amb 47 hores ens situem dels 5.671 m sobre el nivell del mar a 32 m sota aquest nivell. No es tracta de pràctiques de submarinisme; simplement, és aquest el nivell de les platges del mar Caspi.

Ací es barregen les banyistes amb bikini amb les que es fiquen a l'aigua gairebé amb els vels posats, els xalets de línia moderna amb cases velles de fusta i sostre de palla; els luxosos turismes amb burrets i bicicletes. La platja és plana i ampla, i està gairebé tota ella parcellada. En l'ambient, molta calor i un intens grau d'humitat.

Recorrem tota la costa sud del mar Caspi per endinsar-nos altra vegada en l'Azubeijan i efectuar estudis geològics en una àmplia zona compresa entre Rasht i Tabriz. És en el centre d'aquesta regió on hi ha el Kuhhaye-Sabalan, volcà de 4.810 m d'alçada. La proximitat d'aquest amb la frontera russa, fa que calgui, per la seva ascensió, un permís especial de les autoritats iranís. En vista d'això i que la regió ja havia estat recorreguda i estudiada extensament, a part de la possibilitat que l'obtenció del permís es demorés més del compte, vàrem decidir deixar aquest cim i seguir el nostre camí vers les ardents terres del sud.

A pocs quilòmetres de Teheran, en direcció sud-est, comença el terrible desert salat de Dasht-i-Kavir. A pesar de la temperatura, que en plena marxa, a l'interior del vehicle arriba als 50°, ens interessa realitzar una incursió per tal de completar els estudis realitzats en zones desèrtiques, molt especialment els de l'any 1965 durant el curs de l'Expedició Trans-Sahara.

És una travessia lenta i penosa, dificultada per una pols finíssima que aixeca el vent en remolins constants. xeca el vent en remolins constants. La concentració de pols en l'ambient arriba a un grau tan elevat, que a mitja tarda el desert queda immers en la penombra.

Recuperem la carretera a l'oasi d'Isfahan, l'existència del qual ens sembla un miracle de la Naturalesa. Però gairebé tan miraculós com la mateixa existència d'Isfahan, és l'obra que hi ha realitzat la mà de l'home.

Encara que ja existent des de l'època aquemènida (500 anys aC) va tenir certa importància durant els períodes sassànides, abbàsides i seljúcides. Però va ésser durant el regnat

El gran llac salat del Tuz Golu, als límits de la Capadòcia. ▶

Un poble de Pèrsia, a la zona pre-desèrtica, amb els habitacles característics construïts amb fang. ▶▶

Cabanes típiques construïdes amb fusta i sostre de palla a les vores del mar Caspi. ▶▶▶

del xa Abbas I i els següents sobirans sefèrides, quan Isfahan es transformà en la meravella que encara avui podem admirar. El xa Abbas I hi traslladà, cap al 1598, la capital del seu regne, i hi començà, entre altres monuments, la construcció de la mesquita que porta el seu nom.

S'ha escrit molt sobre aquestes fràgils obres d'art de l'arquitectura —mesquites, palaus, ponts—, d'ençà que escriptors aventurers europeus dels segles XVII i XVIII, els quals hi havien arribat amb les últimes caravanes, en varen transmetre al món occidental tot de romàntiques descripcions. Ens abstindrem, doncs, de donar-ne explicacions detallades en la nostra narració i deixarem que les fotografies donin un reflex més fidel d'aquest art tot filigranat.

Seguim en el desert iranià fent ruta cap a Shiraz, 500 km. més cap al sud. Paral·lel al nostre camí, la gran serralada del Zagros, amb pics que superen els 4.000 m (punt culminant, el Zard Küh, de 4.537 m), entra també en el nostre pla d'operacions.

Des del Kurdistan fins a l'estret de Hermuz, al Golf Pèrsic, una continuada successió de més de 2.000 km de trencats pics de color roig i àrides i pedregoses valls amb petits poblets de fang escampats, componen aquesta inhòspita franja de terra.

La calor és ací també la nostra enemiga principal, i la set. Cada dia en marxar, ens proveïm amb quatre o cinc síndries el líquid de les quals és un alleujament per a les nostres goles resseques. El consum que d'aquesta fruita es fa en el país és impressionant, i només concebible quan es comprova la seva eficàcia per a apaivagar la set.

És en aquesta inhòspita regió del sud de l'Iran, en els contraforts de la serralada del Zagros on, fa ara 2.500 anys, es va assentar la capital d'un dels més famosos imperis de l'antiquitat: el persa. Finalitzem el nostre recorregut per l'Iran amb la visita a les importants restes arqueològiques de Naqch-e-Rostem i Persèpolis.

A Naqch-e-Rostem hi ha les tombes hipogeu que s'atribueixen a qua-

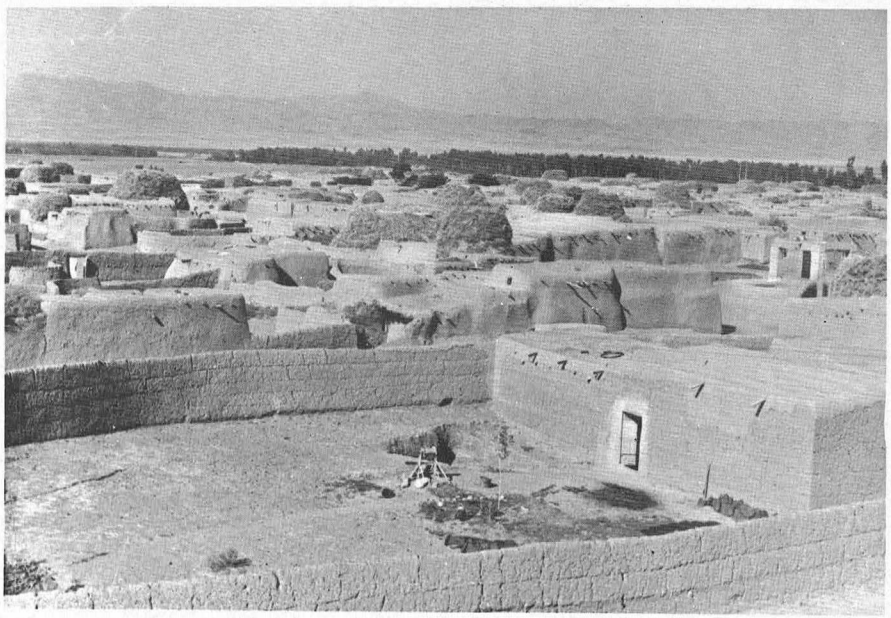

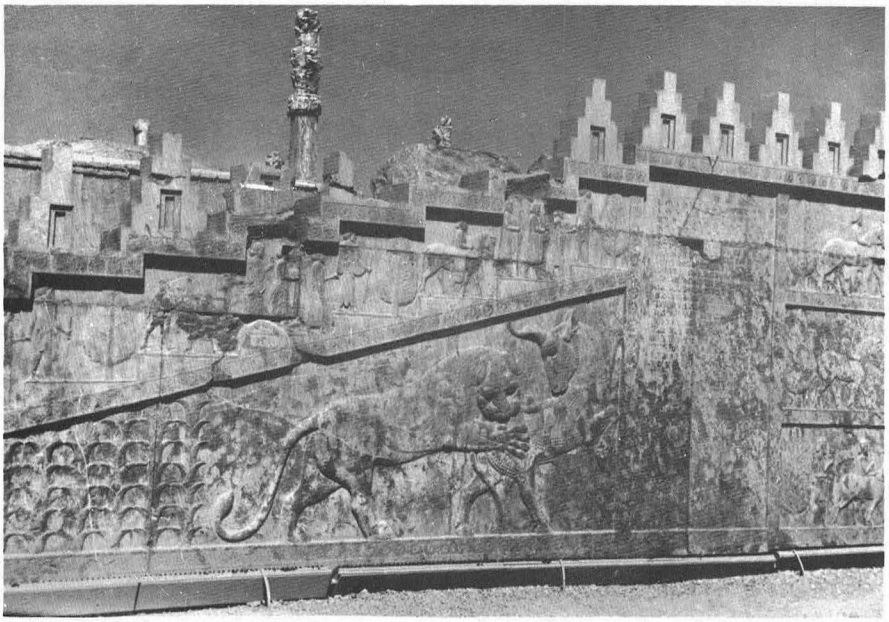

Baixos relleus en una escalinata de l'antic palau reial de Persèpolis. ◀

Tombes dels antics reis de Pèrsia, a Naqch-e Rosteh, excavades a la roca. ◀◀

Baixos relleus de les tombes reials de Naqch-e Rosteh. ◀◀◀

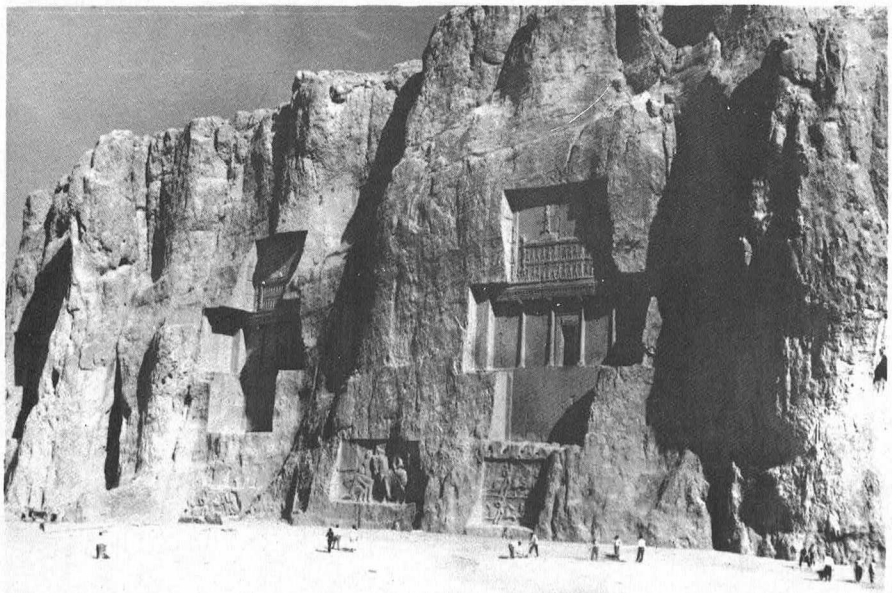

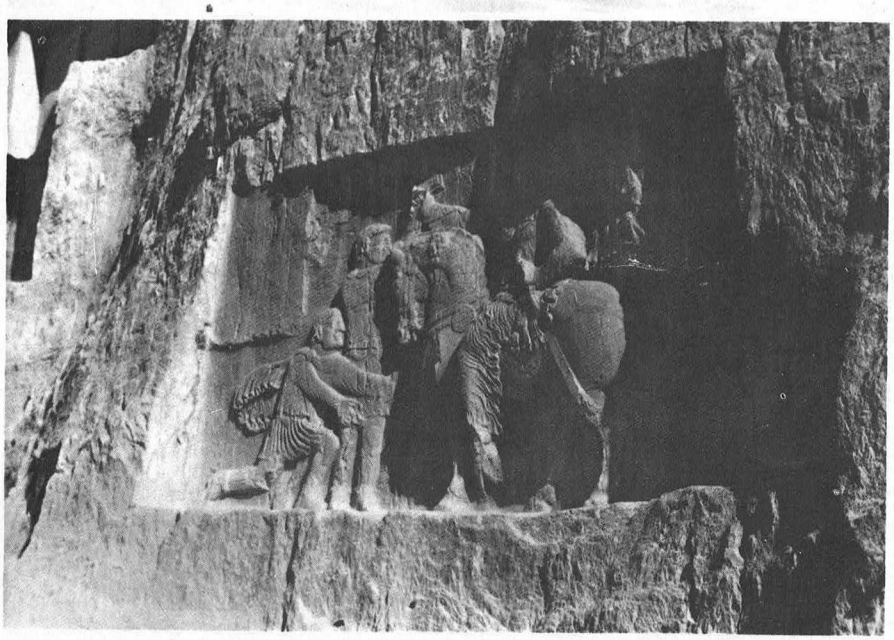

Entrada enlairada a una de les tombes de Naqch-e Rosteh. ▲

Minaret i cúpula de la mesquita del xa Abbas I, a Isfahan, meravella de l'art oriental. ▲▲

Un gegantí baix relleu a les ruïnes de Persèpolis, l'antiga capital dels reis de Pèrsia. ▼

La mesquita de les dones, a Isfahan, mostra també la seva extraordinària riquesa ornamental. ▼▼

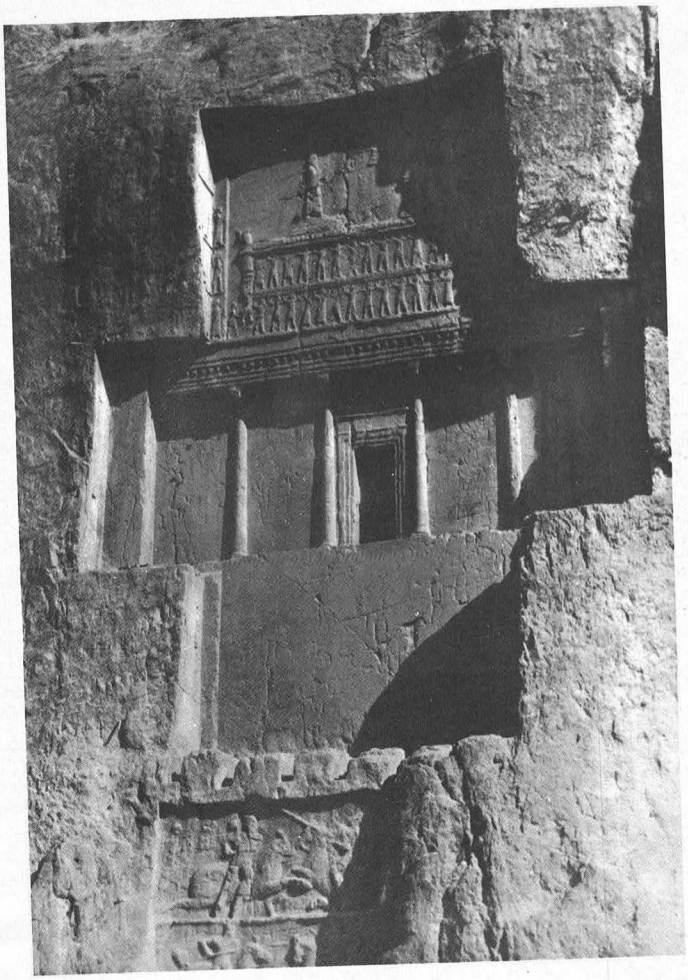

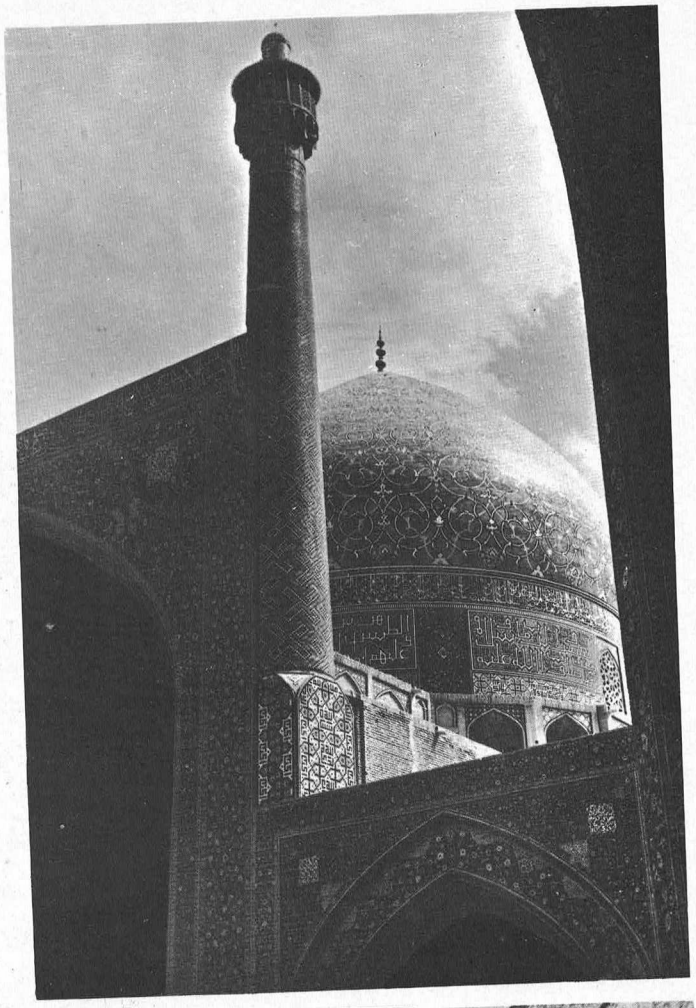

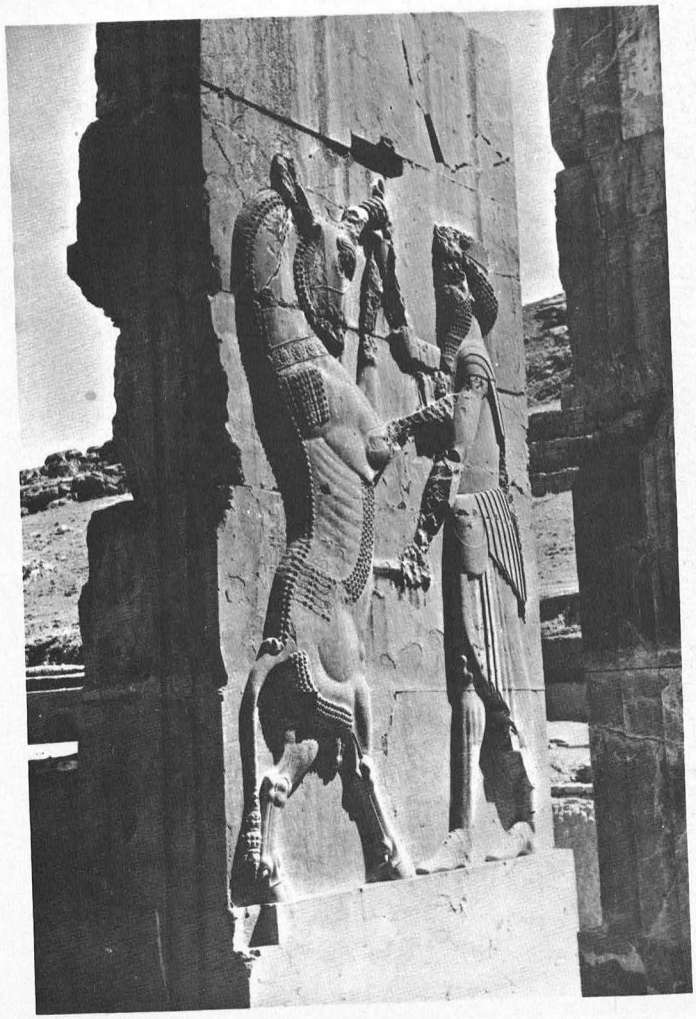

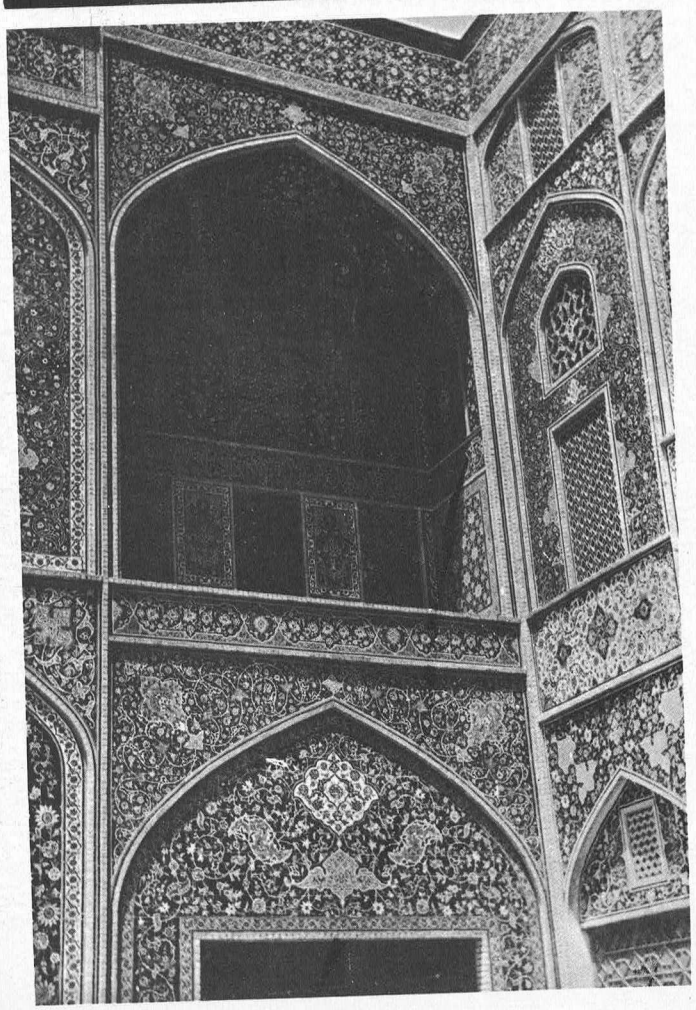

Vista general de les ruïnes de Persèpolis. ▼

Entrada de la gran cova de Riuka Jama, a Eslovènia (Iugoslàvia). ▼▼

tre reis de la dinastia aquemènida: Darios I, Xerxes, Artaxerxes i Darios II. Estan tallades al centre d'una paret rocosa, totes sobre el mateix model. La seva situació en lloc tan inaccessible es féu per tal d'evitar la seva profanació. No obstant això, les tombes són buides des de fa segles. Els baixos relleus que les adornen continuen en molt bon estat de conservació. Altres inscripcions i relleus gravats a la part inferior de les tombes, pertanyen al període sassànide.

Només a set quilòmetres de Naqch-e-Rostem, hi ha les ruïnes de Persèpolis, ciutat fundada per Darios I el Gran a principis del segle V aC., que la va designar capital del seu imperi, en traslladar-la-hi des de Pasargades.

La que va ésser, sens dubte, ciutat esplendorosa, fou destruïda i incendiada per les tropes l'Alexandre el Gran l'any 330 aC, durante el regnat de Darios III, i després de successives derrotes amb el general macedoni.

Davant les ruïnes de Persèpolis, ha sorgit aquest any una ciutat de lona. Grans i multicolors tendes de teixit sintètic han estatjat més de quaranta caps d'Estat de tot el món, reunits per commemorar i festejar el 2.500 aniversari del seu imperi. Imperi assentat en una terra àrida i estèril. El poble iraní —és una suposició— es deu haver mirat nostàlgicament el passat durant les festes. Però qui sap si es mira amb més interès el futur sabent el que aquesta terra àrida i estèril guarda dins les seves entranyes.

* * *

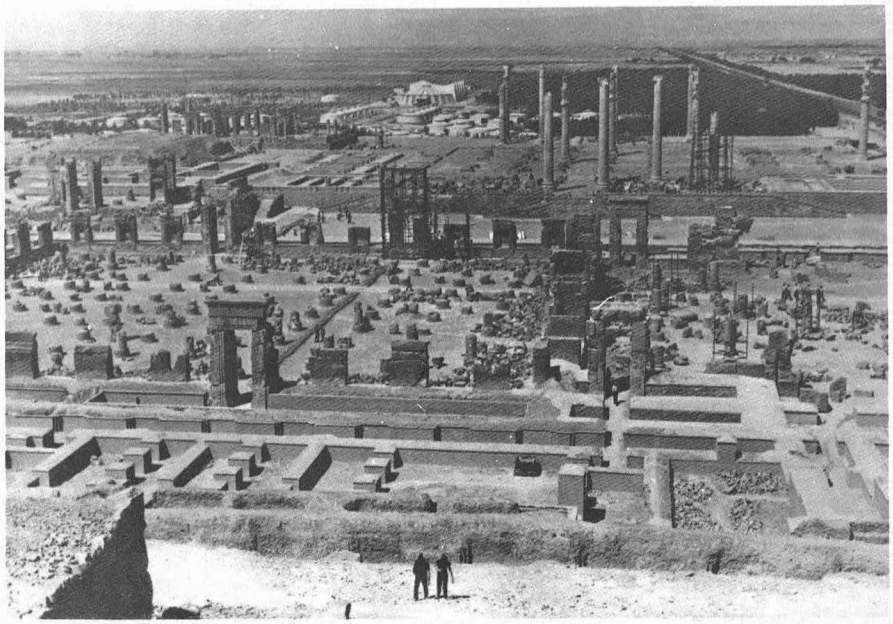

L'Expedició Sabalan-71 va acabar a Persèpolis, tal com s'havia previst. No obstant això, donat el seu interès geològic, vàrem aprofitar, de tornada, de passar per Eslovènia (Iugoeslàvia), per realitzar estudis a les famoses coves de Postojna.

Una d'elles, la Piuka Jama, amb més d'onze quilòmetres de longitud, arriba en la seva nau central als 90 m d'alçada, i en el seu interior confluexen dos rius subterranis, el Piuka i el Rak. Dintre la profunda cova, en un lloc on mai no ha penetrat el més petit raig de llum natural, vàrem tenir la sort de poder observar un curiós animal, el Proteus Anguinus, amfibi perennibranqui, mancat de visió i despigmentat. Es tracta d'una antiquíssima espècie cavernícola, l'existència del qual està localitzada en molt escassos llocs del globus.

Fotografies: Antoni Borrell

L'E.R.E. a l'Atlas marroquí

per **Carles Ribera Almerje**

L'any 1966, amb motiu de la celebració del seu 90 aniversari, el Centre Excursionista de Catalunya va organitzar el «Campament Atlas 66», en què participaren representants de les diferents seccions del Centre. Entre ells hi anaren 6 membres de l'Equip de Recerques Espeleològiques, grup que es va dirigir al Gran Atlas Central, a la zona d'Ait-Mehammed.

Aquesta regió es troba a uns 2.000 m d'alçada i l'acció de les aigües ha produït, en el seu terreny calcari, un gran nombre de fenòmens espeleològics de considerable envergadura.

Es varen explorar un total de cinc cavitats:

— **Cova d'Ifri N'Touaia:** Sorgència d'un important riu subterrani, és la cavitat més interessant de les explorades durant aquest campament. Es caracteritza per tenir una única galeria inundada que es pot remuntar fàcilment durant 1.500 m. En aquest punt es troba una cascada produïda per uns gorgs situats en un nivell superior. Passat aquest ressalt es pot proseguir durant 500 m més per una galeria quasi totalment inundada, fins arribar al punt on l'espai entre el sostre i el nivell de l'aigua resulta insuficient per a poder continuar l'exploració.

— **Iri Subils-Godoy:** La boca de l'avenc, de 4 x 8 m, s'obre en el llit d'un torrent. El seu únic pou, de 35 m, dóna directament sobre el curs del riu subterrani que circula en la mateixa direcció del torrent. Es pot remuntar durant uns 550 m, on un gran procés clàstic ha obturat la galeria.

— **Agbalu Noilousse:** Sorgència intermitent, es pot prosseguir durant uns 400 m, lloc on la galeria sifona.

— **Iri du Petit-Lait:** Avenc de petites dimensions amb interès faunístic.

— **Ifri de Dar-El-Caid:** Aquesta cavitat s'ha explorat novament l'any 1971.

Aquesta primera presa de contacte amb el món subterrani nord-africà ens va demostrar la importància dels seus fenòmens kàrstics, així com el gran interès que presenta el seu estudi, car és un indret poc explorat espeleològicament i guarda grans sorpreses en totes les branques de l'espeleologia científica.

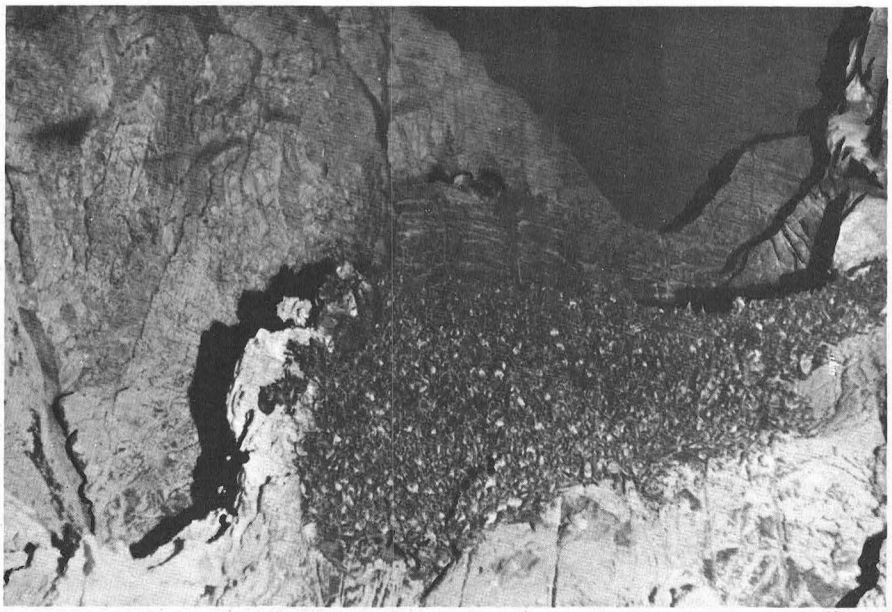

Foto: C. Ribera P. Costas/S

Encoratjats pels resultats obtinguts, un grup de l'E.R.E. s'hi va traslladar de nou a l'any 1968, però aquesta vegada les cavitats explorades estaven en dues zones totalment diferents: Plateau des Lacs (Gran Atlas Central) i la zona pre-sahariana de Boudenib, propera a la frontera d'Algèria.

En el Plateau des Lacs, gran planell d'una alçada de 2600 m, vàrem explorar la cova d'Akiam-Ims-Ez-Rebi, situada a prop d'Agoudal, poblat berber de la tribu dels Ait-Adidou, una de les més antigues del sud del Marroc.

El paisatge exterior és molt semblant al desèrtic, excloent-hi les voreres dels llacs i les petites valls per on circula algun riu.

L'accés a aquesta cavitat es pot efectuar per dues boques que donen en una mateixa sala. Per la inferior circula un petit cabal d'aigua que es precipita a l'exterior mitjançant una cascada. La cova sembla ser la confluència de dos rius subterranis, un d'ells actualment fòssil. Es varen explorar un total de 1400 m, i es van trobar diverses galeries sifonants. En èpoques de precipitacions hi circula un gran cabal d'aigua, ja que en el seu interior es troben nivells hídrics a considerable altura.

A la zona pre-sahariana de Boudenib s'explorà la cova de Kef-Aziza, situada al marge esquerre del riu Guir, a la sortida de les gorges, i a una alçada de 1040 m.

Els primers 1000 m són d'enormes proporcions, i arriben a tenir 20 m d'alçada en alguns punts. Més endavant es redueixen considerablement les seves dimensions, i arriben a convertir-se en petites galeries laberíntiques.

La cavitat superà els 2.000 m de recorregut i té un gran interès arqueològic, per haver-se fet servir la seva entrada com a habitació d'una tribu primitiva.

El passat mes d'agost, l'E.R.E. es va traslladar de nou al Marroc.

Per realitzar les tasques que havíem previst de fer durant el curs de les vacances vàrem formar dos grups, que ens vam separar a Agadir. Un per explorar la cova de Wit Tandoum, objectiu principal de l'expedició, així com la cova de Dar-El-Caid, ja visitada l'any 1966, i l'altre, especialitzat en arqueologia, per prospeccionar la part sud de l'Oued

Gran colònia de rat-penats situada a 300 m a l'interior de la cova de Dar-el-Caid (Ait-Mehammed). ◀

Galeria totalment concrecionada a 2.500 m aproximadament a l'interior de la cova de Wit Tandoum (Tazentout). ▼

Draa i la zona costera del nord d'Agadir (V. Muntanya, núm. 661, juny 1972).

Els components del primer grup ens vàrem dirigir a Imouzzer-des-Ida-Outanane, localitat que dóna nom a la regió i on resideix el seu caid. D'allí vàrem prendre una pista en bastant mal estat que ens portà a Tazentout, poblat berber encaixonat en una vall que limita el planell de Tasrourk. En els seus cingles i a 1200 m sobre el nivell del mar, s'obre la cavitat.

— **Cova de Wit Tandoum:** Aquesta cavitat és la sorgència activa del riu subterrani que li dóna nom. Està constituïda per una sola galeria de grans proporcions que arriba fins als 1500 m. En aquest punt es divideix en tres, que s'uneixen 500 m més endavant. A partir dels 2100 m es troben galeries fòssils que travessen la principal repetides vegades i que són l'antic llit del riu. Superats els 3000 m es tornen a trobar galeries seques que condueixen de nou al curs actual del riu, per on es pot continuar, i s'arriben a sobrepassar els 4000 m de recorregut total. Aquesta xifra fa que la cova de Wit Tandoum passi a ser la cova de més recorregut del Marroc.

Ens vàrem veure obligats a abandonar l'exploració, ja que un dels bots que portàvem es va punxar amb una de les nombroses arestes que es troben al llarg de tota la cavitat, però sobretot a la seva part final (de la zona coneguda) on les formes, tant d'erosió com de corrosió, es troben molt més marcades.

Al llarg de tota la cavitat es troben nombrosos llacs. El primer i més gran té 150 m de recorregut i fins 5 de fondària. L'exploració no és dificultosa, però sí entretinguda, ja que les abundants zones inundades (de 4 a 15 m de recorregut, en general) es veuen separades per colades estalagmítiques o petits esfondraments, per la qual cosa contínuament s'ha de pujar i baixar dels bots.

Durant la nostre estada en aquesta regió vàrem estar acompanyats per tres natius de Tanzentout que diàriament ens pujaven pa, ous i te. Regularment corresponien a les nostres invitacions preparant-nos un sopar a base de panotxes a la brasa, avellanes i dos olis totalment diferents, però amb igual bon sabor: «zit» i «argan».

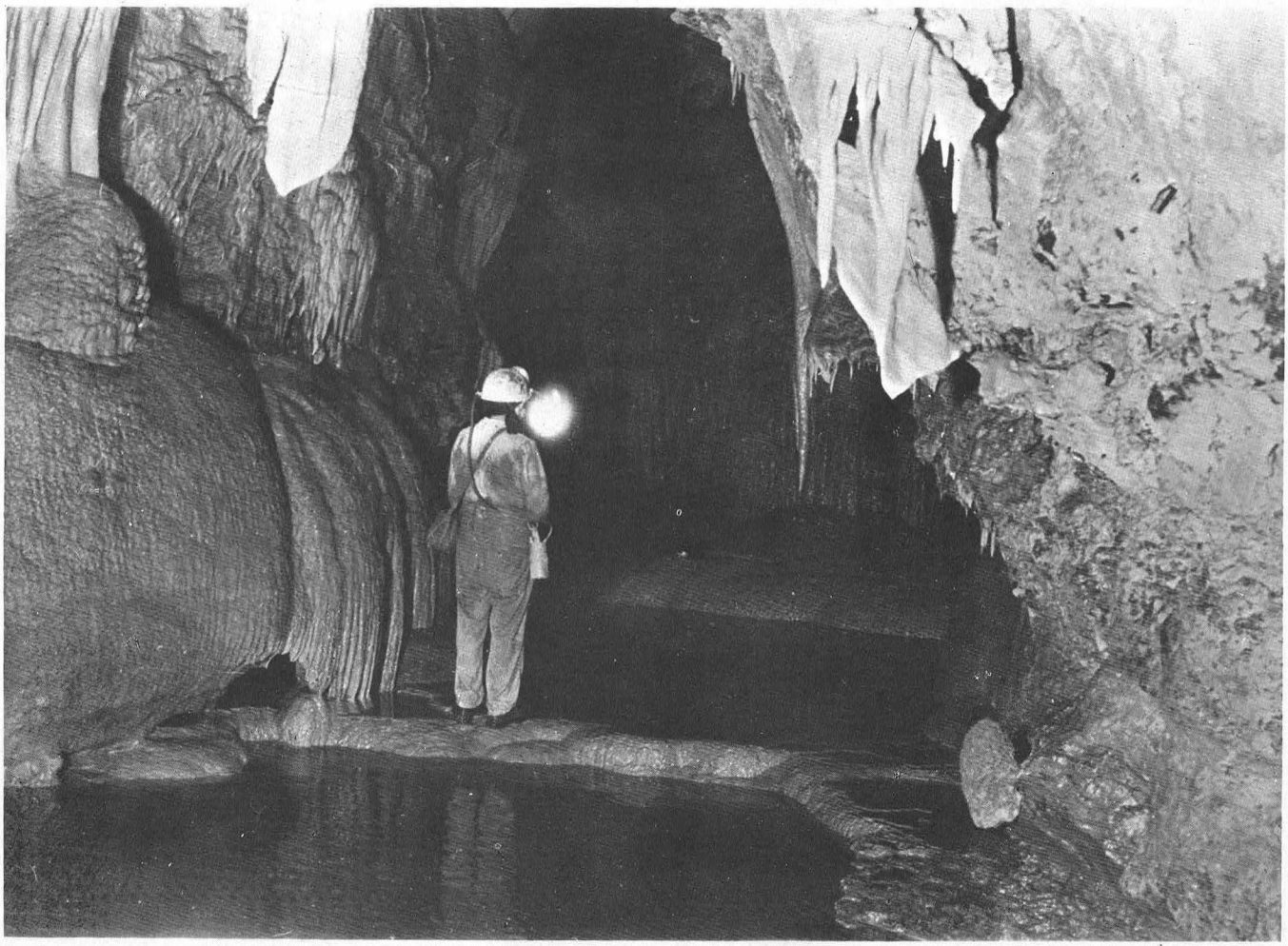

Foto: ~~C. Ribera~~ P. Arnau

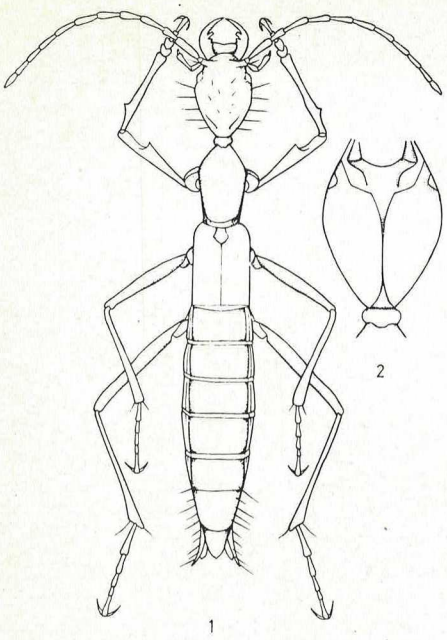

Un exemplar de **Domene cantonsi Esp.,** *capturat l'any 1971 a la cova de Wit Tandoum.* ◀

Galeria situada a 300 m a l'interior de Wit Tandoum (Yazentout). ▼

Després de dir-nos adéu amb els nostres companys i amb les autoritats de Tazentout, varem dirigir-nos a Ait-Mehammed, per tal de fer una recerca faunística a la cova de Dar-El-Caid, en la qual, uns col·laboradors del Museu de Zoologia i companys d'altres grups havien fet anteriorment interessants troballes d'unes despulles de coleòpter desconegut.

— **Cova de Dar-El-Caid:** Aquesta [illegible] antiga sorgència, té un recor[illegible] m. Els pri[illegible]ns,

linidae (Apteranillus ruei Esp.), nova espècie.

En el 1971, a la cova de Wit Tandoum va aparèixer una nova espècie (Domene cantonsi Esp.) coleòpter pertanyent també a la família dels **Staphylinidae.** Cal esmentar la captura d'una aranya cavernícola actualment en estudi i un coleòpter de la família **Pselaphidae** (Tychobythinus algericus Raffr.), i entre la recollecció de fauna exterior realitzada a Tazentout, destaca la captura d'una rara espècie de coleòpter (Cybopiestes csikii Reitt.) del qual solament es coneixien dos exemplars.

Tot aquest material ha estat ingressat al Museu de Zoologia de Barcelona.

També es van capturar nombrosos quiròpters de les diferents cavitats visitades, que han estat enviats al Laboratori de Biologia Experimental de Jaca per al seu estudi.

Foto: G. Ribera

Muntanya: competició o contemplació

per **Roger Tarragó i Balaguer**

«A Eugènia, present per sempre màs al reialme de la Muntanya».

El local de la secció s'ha fet petit en aquests dies. Malgrat que l'hora de tancar ja fa estona que ha passat, enfront del taulell de la secretaria hi ha una activitat inusitada. Papers, veus altes, gent que fa moure diners, d'altres que pregunten amb una insistència demencial petits detalls. Cal arribar a temps per a inscriure's a la Gran Prova. Els organitzadors ja comencen a respirar amb tranquil·litat, fins ara tot estava previst, tot estava lligat, però hi mancava un element imprescindible: els participants... Ara que ells ja han arribat, veiem que l'etapa prèvia a la Gran Prova ja ha conclòs. Diumenge serà el gran dia!

Fixeu-vos bé en aquest xicot tan ben plantat, amb el seu impecable vestit; serà possiblement el participant núm. 23 que, collocat a l'onzè lloc, mirarà que la respiració no falli, que les pells de foca no surtin del seu lloc i que el participant que el segueix no tingui oportunitat de passar-lo. La Gran Prova ja ha començat

* * *

Les tres de la matinada. M'he despertat sobtadament, com si algú m'hagués vingut a trencar el son. Una llum esmorteïda fereix els meus ulls acostumats a la foscor de la nit. A poc a poc vaig prenent realitat de tot el que m'envolta. El meu sac blau, el sostre carbassa de la tenda, el fogonet de butà que, cosa estranya, s'ha mantingut allunyat de les puntades de peu que tot adormit li anava enviant. Per fi sento la teva veu que em recorda que m'he de llevar, que cal que vagi a despertar en Jordi. Cal que marxem aviat, ja que ens espera una llarga jornada. Lentament, vaig cobrint la nuesa del meu cos amb aquelles peces de roba que m'han acompanyat tantes vegades. Fora, les brases del foc encara no han acabat de morir pel fred de la nit i la gebrada de la matinada. Un gran silenci envolta tot el campament. En Jordi, ja vestit, comença a escalfar la llet.

* * *

Una gran corrua de gent. Vistos del coll estant, ben bé diríeu que és un enorme centpeus. El capdavanter aixeca per uns moments els ulls de la neu, encara verge, per veure si segueix la ruta correcta. Per un moment s'adona que existeix un arbre al seu costat i que ja ha sortit el sol. Però al cap d'un instant tornarà a endinsar-se en el seu món de corredor. Aquest estrany món on, en el moment propi de la cursa, aquell muntanyenc que es troba a la muntanya, es veu arrossegat per una estranya metamorfosi. Les seves úniques percepcions sensorials són el batec del seu cor, obligat a un treball desacostumat, i a escoltar la respiració del corredor que té al derrera seu. A la ment d'aquell corredor capdavanter, junt amb unes estranyes imatges daurades per l'or que el motiva, es barregen unes altres configuracions geomètriques. Són les corbes de nivell del mapa que, correcuita, es deu haver estat mirant, si és un xic conscient, la nit abans. Gradua al màxim el seu esforç, ha de procurar no atacar massa fort d'un bon principi. Queden un parell de colls per pujar i cal que conservi la privilegiada posició que en aquells moments ha pogut obtenir. La metamorfosi li impedirà de recordar que una altra vegada també va trencar la mateixa neu de la mateixa vall amb l'espàtula de l'esquí. Que hi anava amb dos companys, i que varen comentar, en veure que la neu es tenyia de vermell, que el sol acabava de néixer per darrera el cim de Monastero. Per a aquest muntanyenc, la muntanya ja no és un fi, s'ha convertit en un mitjà.

* * *

El campament ja queda lluny. S'hi han quedat un: «Adéu!, aneu amb compte», i un petó de comiat. Lentament, ell i jo, anem pujant la graonada que ens portarà fins al llac. Aviat la claror de la matinada ens permet d'anar endevinant els perfils que emmarquen l'ampla vall de Llosàs. El silenci absolut de la nit, es veu trencat per l'espetec del petar de l'aigua en les roques. «Jordi, cal que agafem aigua. Qui sap si en trobarem, en arribar al coll de Salenques; pensa que ens queda una llarga jornada...» Ara el vincle espiritual que ens unia quedarà sòlidament refermat quan traurem la corda del fons de la motxilla per fer que la nostra unió sigui ja total. I si jo en arribar a l'Ocell de Paper dubto un moment, i si la dificultat sembla que em barri totalment el pas sé que a la meva esquena ell confiarà en mi. Sé que estirarà la corda quan calgui que l'assegurança sigui total. Arribarem en una terrassa de pedra al bell mig de la cresta, i allí, esquena contra esquena, ens limitaren a resseguir amb els ulls tot allò que ens envolta. Margalida, Russell, Aneto, Maladetes... noms màgics que fa uns anys semblava que formaven part d'una terra promesa inabastable per a nosaltres. I en aquell moment s'havien convertit en la nostra raó de ser. Així, mentre ell menjava uns ganyips i jo omplia la pipa, recordàvem aquells que ens havien ensenyat a viure per la Muntanya, i també aquells que havien donat la seva vida per ella. Ell i jo, esquena contra esquena, ens sentíem posseïts per la Muntanya.

* * *

«Xicot, aquí dalt fa un fred que pela. Per què no ens deixes marxar d'una vegada?». L'horari, el rellotge... els segons són sagrats a la Gran Prova. Hem arribat al cim, on havíem de fer de controls, traient el fetge per la boca. El capdavanter ens venia seguint a pocs metres amb un pas implacable. L'home participant, s'havia convertit en una perfecta màquina d'engolir metres. Una màquina que, amb una perfecció inigualable, ha traçat tres «voltes maries» tot

pujant al coll. Para, un esquí paral·lel a l'altre, atenció amb la neu massa dura!, ja ha passat una cama, equilibri, ara l'altra... endavant! Un, dos; un, dos; no t'adones del que fas, et limites a poşar un peu davant de l'altre, corres el peu que ha quedat al darrera, és l'etern joc del caminar. Mil tres-cents vint-i-quatre metres de desnivell, a una mitjana de 27'3 graus d'inclinació, a una velocitat mitjana de..., tot allò que ahir al vespre havies calculat amb detall es va seguint a la perfecció. El teu rellotge et diu que vas amb 13 minuts d'avenç sobre l'horari previst. Això va bé, noi.

Has arribat dalt del cim. Cuitacorrents has signat el llibre que, amb un somriure als llavis, t'ofereix el control. Tens 10 minuts de neutralització. Temps amb què signaràs el llibre de registre, et trauràs les pells de foca dels esquís, posaràs les fixacions en la posició apta per al descens, engoliràs un parell de ganyips tot esperant que el control t'autoritzi a llençar-te neu avall per a continuar la Gran Prova. Si tens màquina de retratar, capdavanter, demanàs al control que amb els teus companys d'equip eternitzi el moment en què has fet acte de presència al cim de..., perquè, això és el cim de Monastero, oi? Sí, fins i tot el capdavanter de la Gran Prova té aquestes petites frivolitats.

* * *

Els darrers llargs de corda abans d'arribar al Margalida s'han fet terriblement llargs. El sol s'ha allunyat ja del seu zenit i se'n va lentament a amagar-se al seu cau de muntanyes. Cal fer una darrera superació amb els braços. Caldrà que ell, en Jordi, sigui qui la realitzi. A la unió de la corda s'afegeix la força d'unes mans que estrenyen les meves fentme superar per darrera vegada. L'arribada dalt del cim! Una sensació vella, moltes vegades intuïda, però sempre diferent. Totes les dificultats han quedat enrera; ara som dalt del cim, ell i jo. Lentament, deixem anar sobre un petit relleix la motxilla, el martell, el casc. Cada peça que va caient sembla una part viva del nostre cos. Ens unim en una forta abraçada. Vol dir tantes coses, aquesta abraçada! Anem resseguint amb els ulls tota la cresta que uneix el coll de Salenques amb el Margalida. Uns ulls hi veurien només una acumulació de roques. Per a nosaltres, però, cada roca, cada monòlit, té una especial significació. En un moment ha estat l'agradable sensació de superar una dificultat, en un altre el record d'en Joaquim que encara reposa sota l'eterna neu de la cara nord. Sensacions, records, patir, estimar, fruir... un ampli conjunt de percepcions que s'han anat acumulant en el transcurs de la jornada. Un conjunt que es mantindrà per sempre més viu en la nostra ment.

* * *

Avui he tornat al Centre després de molt de temps d'absència. El primer que he vist, ha estat un gran cartell advertint-nos del perill que suposa la motorització a la muntanya. I jo no m'he sabut estar de pensar que l'home, moltes vegades, es torna cec. Evidentment, trobar-te un artefacte amb motor enfront de la Creu del Matagalls, és un espectacle ben depriment. Però m'he preguntat si no és més depriment, encara, que sigui precisament l'home qui es transformi en aquest artefacte. Aquell capdavanter del qual us he parlat abans, aquell que només veu, que només pot veure, que efectivament ell és el capdavanter de la Gran Prova. Tant se val que sigui al Mont-Perdut o al pic d'Escobes. Només té en compte el desnivell que cal fer, l'horari que li han assenyalat i la cota màxima a què ha arribat. Podrà sensibilitzar-se, efectivament, si en el llarg de la Gran Prova es troba amb un imprevist. Ajudarà aquell que s'hagi fet mal, o bé arrufarà el nas si el cel s'emboira. Res més. I molt millor si tot es porta a terme com s'ha programat. Així podrà treure el màxim suc de la màquina.

La Gran Prova. Una sortida qualsevol d'un campament d'estiu al Pirineu. Un denominador comú com és la muntanya es veu afectat d'una gran transformació, segons es tracti d'una activitat o l'altra. Trasformació a un nivell molt profund. Més d'una vegada ha arribat a nosaltres el comentari comú dels participants en una competició d'esquí de muntanya. «Tinc ganes de tornar a la regió de la prova. Amb això de la cursa no t'adones ni del lloc per on passes. Fins i tot sembla que ha de ser bonic, això». D'altra banda, quan nosaltres comentem una excursió qualsevol, mai no donarem la màxima importància al desnivell guanyat amb un cert temps, sinó que intentarem sobretot donar a conèixer allò que hem sentit en el transcurs de la jornada. La contradicció entre les dues facetes d'anar a muntanya és evident.

Si intentem de trobar l'arrel d'on prové la competició dins el marc de la muntanya, veurem que va ésser el producte d'una època. Començà el Muntanyenc amb la clàssica Núria-la Molina, creada en l'època de transició entre els anys heroics del pirineisme català i el posterior enfonsament produït a la nostra guerra. Vingueren, anys més tard, una colla de proves diverses, el Rallye d'Esquí del Centre, Núria-Setcases de la UEC, Núria-Noufonts-Noucreus-Núria, del Foment, curses que varen néixer amb l'anhel, el noble anhel, de revitalitzar l'esquí de muntanya, de donar-lo a conèixer entre el jovent d'aquell temps, generació nascuda en els tristos anys d'enfonsament del nostre país. Fou una obra, cal tenir-ho en compte, molt difícil. Tenien un cúmul de circumstàncies adverses que calia vèncer amb l'única aportació de la illusió del treball comú. Varen triomfar.

El món ha anat evolucionant amb una celeritat imprevisible, la muntanya també ha estat present en aquesta evolució. Les competicions d'esquí de muntanya, a causa de l'impuls de la mateixa evolució, han acabat per perdre totalment aquell aire «charmant» que tenien a finals dels

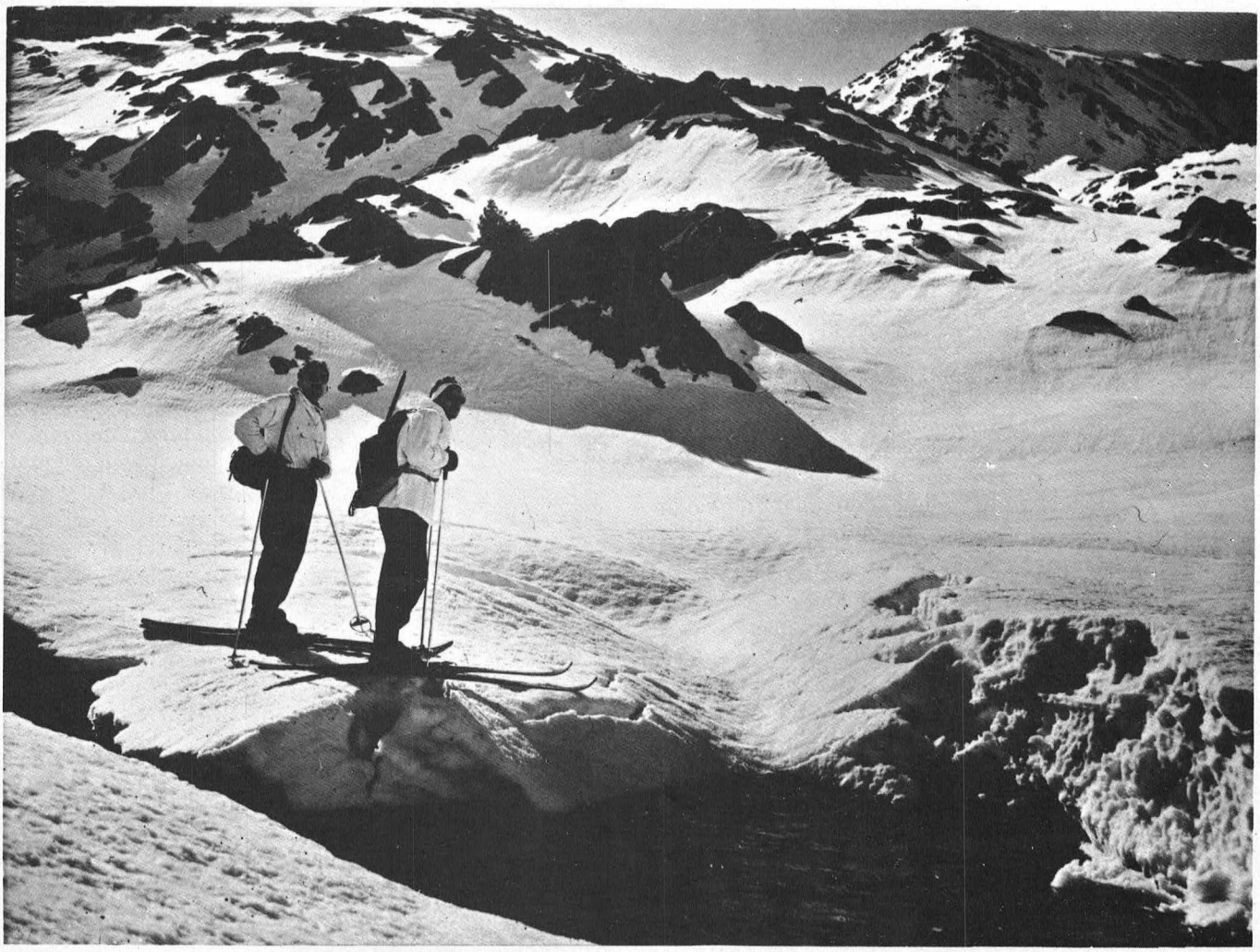

foto: Llaudó

50, per esdevenir competició pura. Una competició que, molt a contracor, podem comparar perfectament amb qualsevol competició automobilística. Es presenta prèviament un calendari de les proves clàssiques ja conegudes, requereix un escenari especial, cada any apareixen noves tècniques, la indústria omple el mercat de nous productes experimentats prèviament en les competicions...

D'altra banda, nosaltres, els components de la sempre criticada generació dels 50 (aquells que ens ho hem trobat tot fet...), també hem conegut l'altra faceta de la muntanya. La faceta d'un compament d'estiu, o d'una passejada per les canals montserratines. Nosaltres també ens hem sentit immersos en l'estrany món de la muntanya. I dintre d'aquest món també hem estat capaços de viure, d'estimar, de sentir en la nostra pell el frec de la vida; aquestes i moltes altres sensacions de benestar que t'ofereix la muntanya. I tots nosaltres, un dia o altre, també hem sentit en el nostre cor l'aspre dolor produït per la mort d'un company en el reialme de la Natura. Aquells que, mentre oferien tot el seu amor a la muntanya, han sentir que la vida s'escapava dels seus cossos per mantenir-se per sempre més, dins del si d'allò que tant estimaven.

Se'ns ofereix la continuació d'una obra. Però és una obra en una total decadència que no pot, en cap moment, entrar en el nostre món, el nostre perfecte món dels vint anys. A més, tenim una tasca per seguir, un camí per continuar. Aquell que ens vàreu deixar vosaltres, els qui heu trobat el fi del vostre camí en una de les nostres muntanyes.

Palera, vigència medieval

per **R. Garcia i Piñol**

L'edifici al qual avui dediquem el nostre comentari (declarat monument històrico-artístic per decret del 10-9-64) és, certament, una església notable i, en certs aspectes, excepcional. S'hi conjuguen tres conceptes que la situen entre les primeríssimes del territori català: art, espiritualitat i geografia. Considerem-los separadament.

L'arquitectura de Palera

Exteriorment, la capçalera amb els seus tres absis constitueix una mostra impressionant de proporció i harmonia. L'absis central imposa la seva jerarquia, en tant que dipositari interiorment de l'àmbit litúrgic més noble de la construcció. La teulada a doble vessant aixopluga amb generositat, com dues grans ales pètries, les tres naus. Aquesta solució és la que li dóna una unitat constructiva remarcable. Alhora resulta també la més estètica, si observem l'església interiorment.

La nau central, resolta en forma de mig canó, es veu acompanyada de dues naus collaterals en quart de canó. Aquesta estructura resol el problema de l'enorme pes de la volta central, la qual gravita tangencialment sobre les collaterals esmentades, destinades a absorbir la considerable càrrega, actuant com si fossin arcs boterells continuats. Heus ací una fórmula que fou adoptada precisament, i amb preferència, en una parcella geogràfica gironina, i que inclou, entre d'altres, esglésies com les de Beuda, Banyoles, Sant Esteve de Bas i Caldes de Malavella.

És, doncs, la planta basilical, amb volta central de mig canó, i les collaterals en quart de canó, una bella fórmula constructiva que ve a tipificar alguns grans temples, diria els més suggestius, del nord-est del Principat.

Una solució, altra que les esmentades, ofereix l'encimbellada collegiata de Sant Vicenç de Cardona, realització suprema del nostre segle XI, amb la volta central de mig canó, i les collaterals amb volta d'aresta, semblant a la de Santa Maria de Poitiers, a França. S'adverteix, a Cardona, una desproporció en les naus collaterals. Llur alçària resulta excessiva en relació a l'amplària.

De fet, Palera aporta una arquitectura horitzontalista, de serenitat i repòs, en consonància amb la seva funció de centre receptiu de romiatges. Mentre Sant Vicenç de Cardona significa una lloable gosadia, devers la verticalitat, una mena de «conquesta de l'espai» traduït en termes moderns.

Quant a Palera, ens sobta la seva nuesa ornamental, tant per dins com per fora, cosa que palesa la idea ascètica que informà els ideals constructius de l'església.

L'esperit de Palera

En el nostre patrimoni romànic hi ha abundor i qualitat de monuments, però difícilment en podríem catalogar un altre que, com el que estem referenciant, retingui a les penombres de les seves raconades basilicals, un aire d'austeritat i religiositat medievals tan acusat. La iconografia n'és gairebé absent. Els murs descarnats i les pilastres hi resulten impressionants. Les pilastres arrenquen del sòl, per a sostenir les arcades, sense cap retòrica decorativa. Al fons, un senzillíssim altar rep la llum d'una finestra, estreta com una sagetera. Només excepcionalment, a l'absis del cantó de l'Evangeli, s'ofereix al visitant la visió del sepulcre del Senyor, com una iconografia colpidora. Imatge que cobra un valor insospitat, per la força del medi ambient.

És ací on es posa de manifest la poderosa força evocadora de les construccions romàniques.

Cal remarcar que subsisteix encara en els nostres dies, i això com una reminiscència segledotzena, la següent possibilitat: Tota persona que

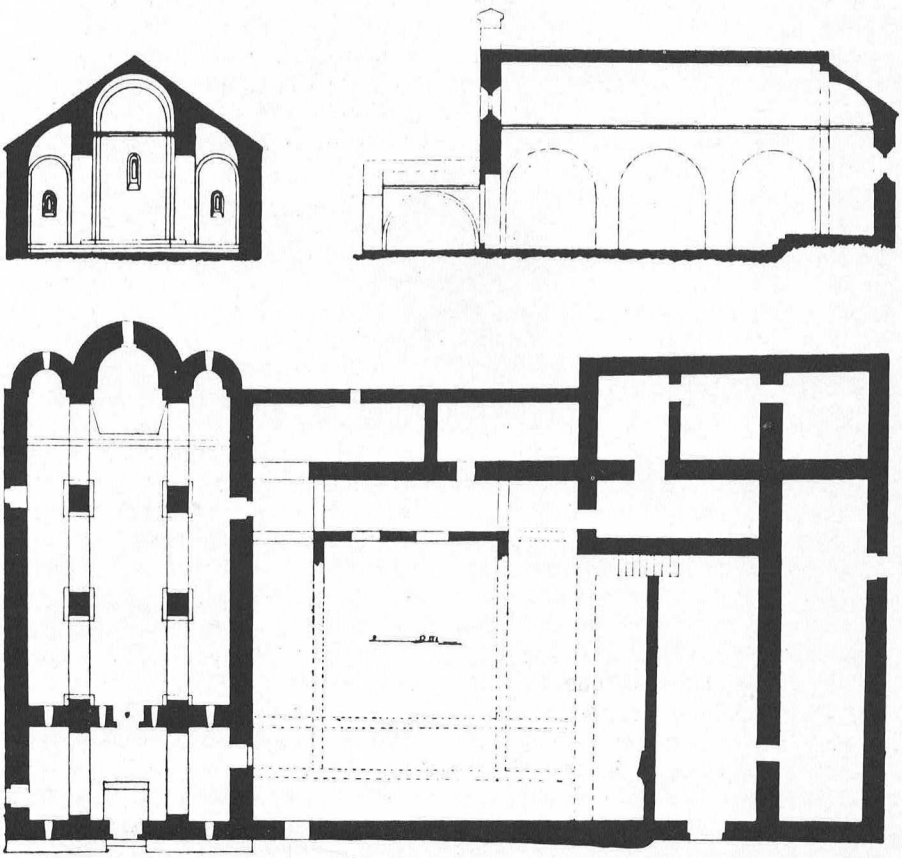

Seccions i planta de l'església de Sant Crist de Palera, segons **La Geografia i els orígens del primer art romànic,** *de J. Puig i Cadafalch.* ◀

L'església de Sant Crist de Palera, segons un dibuix a la ploma d'Antoni Ordovàs. ▼

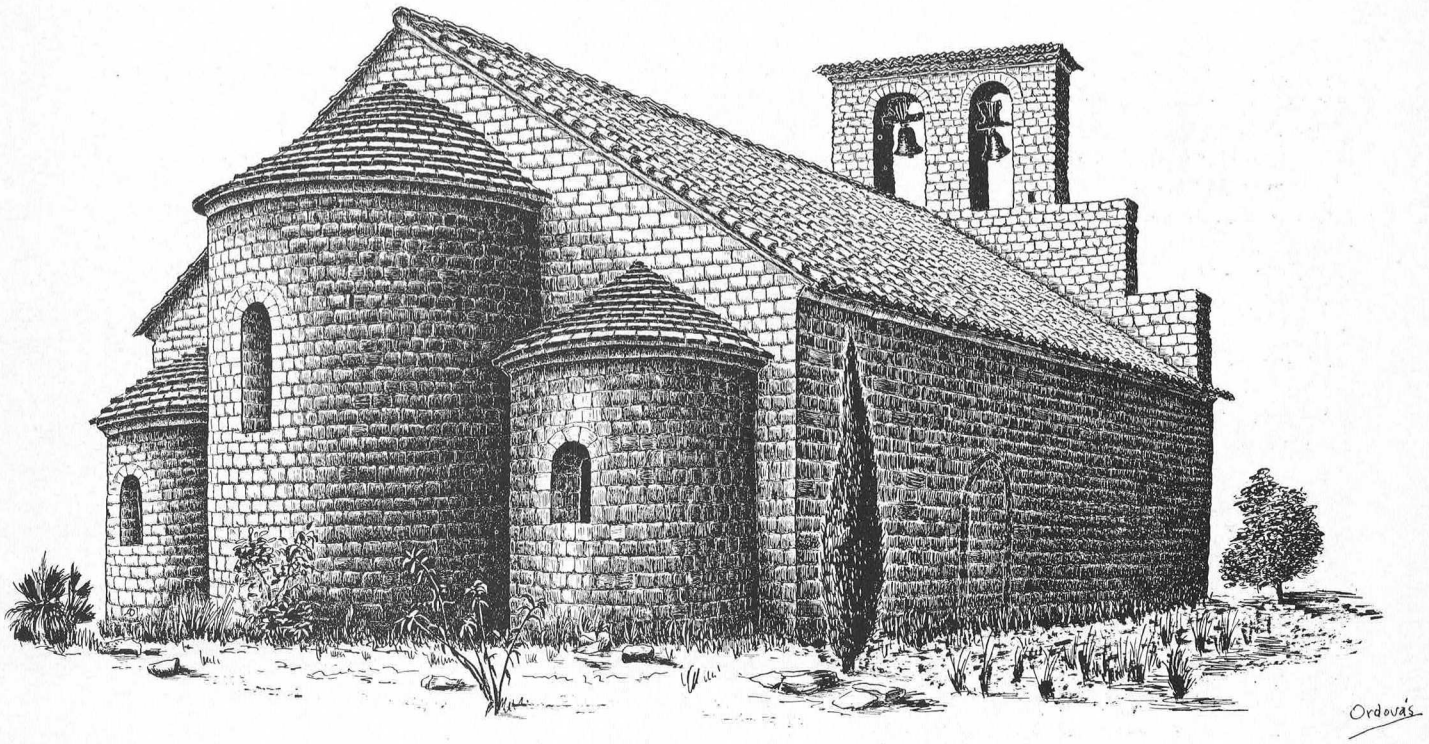

visiti l'església, pot assolir les mateixes gràcies que si es desplacés a la basílica del Sant Sepulcre de Jerusalem. Llegim en un fragment de l'acta de consagració de l'església de Palera, «...y **feta penitència dels mals comesos,** que en estos tals, los sia recompensada tal paga de Nostre Senyor, **aixís com en lo Sepulcre de Nostre Senyor Jesucrist de Jerusalem.»**

La geografia que sustenta Palera

Si el temple esmentat constitueix una invitació al repòs, a la serenor dels pensaments, la geografia endiumenjada que el precedeix a mida que ens hi apropem, n'és el feliç, el bellíssim preàmbul. Caldria àhduc admetre que la valoració de l'església ve condicionada pel seu entorn meravellós. Una Natura privilegiada com aquesta, explica el favor que meresqué durant l'alta Edat mitjana, per part dels romeus. El Pirineu esquerp en certs llocs, i tan ben dotat de patrimoni romànic, presenta una fesomia geogràfica, les més de les vegades, poc acollidora a les manifestacions i trobades de les que necessitava Palera, pel seu caràcter religiós.

Encara avui resta com una reminiscència d'aquella època remota, i ací és on resideix l'encant d'aquesta contrada. Persisteix el sentit hospitalari, de manera que un hostal, obert tot l'any, ofereix acolliment als vianants.

Això posseeix una importància substancial, car ultra brindar l'oportunitat de restaurar forces, assegura la continuïtat de l'obra de fàbrica que, altrament, es convertiria en una peça de museu. I amb el temps acabaria per desaparèixer.

Una mica d'història

Se sap que l'any 1075 ja existia aquest cenobi, però resta com un enigma la seva data fundacional. De la importància que va arribar a aconseguir, en dóna una idea que en l'acte de la seva consagració, l'any 1085, pel mitrat de Girona, hi fossin presents, ultra l'arquebisbe de Narbona, els bisbes de Carcassona, Albí, Barcelona i d'altres.

El cenobi conegué una llarga època de prosperitat. De primer fou posat sota la jurisdicció de la basílica del Sant Sepulcre de Jerusalem, però després fou el famós monestir francès de Santa Maria de la Grasse, el que va aconseguir la potestat de procedir al nomenament d'un priorologi que s'estendria fins a mitjan segle XVI. La comunitat de monjos de Besalú passaria a regentar Palera, de finals del segle XVIII fins a principi del XIX. La llei de desamortització obligava a alienar el Priorat, i la basílica restà sota la dependència de la Parròquia. Després d'anys de vida estreta i difícil, ve el 1936, durant el qual, el temple sofrí danys. Avui es troba completament restaurat.

Itinerari

Si ens situem a Besalú, sortim d'aquesta vila, en direcció Figueres per a bifurcar seguidament a l'esquerra. D'ací recorrem 3 km fins a trobar la indicació que ens mena, a través de mil metres de pista forestal, a l'església de Palera.

Des de Barcelona (Diputació, 269) hom pot utilitzar els autocars de Roca, S. A., que fan combinació amb els de la TEISA, i duen a terme el recorregut directe a Besalú en menys de quatre hores. Si es vol entrar en contacte amb l'hostal cal adreçar-se a: Santuari de Palera, Hostatgeria. Besalú (Girona). Telèfon: Central de Besalú.

El darrer tren a Guardiola

per **Ramon Morales**

A l'estació d'Olvan hi ha més gent que mai. Hem arribat a l'hora i com que l'itinerari estableix sis minuts de parada, baixem un moment amb els aparells fotogràfics. Molts altres han fet el mateix pensament i aviat són a dotzenes els obturadors que fan l'ullet des de tots els angles possibles.

L'estació d'Olvan està situada estratègicament a l'embocadura del congost de la Baells. Hom diu que fou la Colònia Rosal qui va atreure el ferrocarril, desviant-lo de la ruta Gironella-Berga que semblava més lògica. El fet és que Berga restà de banda i el tren s'aturà ací molts anys, fins que les barrinades de tombants de segle no li obriren pas entre el rocam. Guaitant enrera es veu el baix Berguedà, que és com un perllongament del Pla de Bages, sense fronteres definides; per l'altre costat, els contraforts de les serres de Queralt i del Montsent tantost deixen el portarró del pas de les aigües.

Passegem al llarg del comboi. Aquest paratge ferroviari no és ni ombra del que fou quan nosaltres el vàrem conèixer vint anys enrera. Ara és poc més que un senzill baixador, puix la major part d'installacions i enclavaments han estat desmantellats. En aquell temps l'estació d'Olvan gaudia d'un tràfec notabilíssim. Les circulacions de trens de viatgers i mercaderies donaven tragí permanent als carrilaires i moviment constant als molls ara adormits. Aleshores la línia de Manresa era explotada directament per l'Estat —que se n'havia apropiat per caducitat de la concessió— i en arribar els combois es canviava la locomotora i el personal dels trens que esdevenien així una composició del Ferrocarril d'Olvan a Guardiola, una filial de la Companyia General de Ferrocarrils Catalans. Arribaven a Olvan mitja dotzena de trens de viatgers i altres tants en sortien en sentit contrari. Els de mercaderies eren molt més nombrosos. Les pinedes berguedanes donaven molta fusta a les estacions de la Baells, Olvan i Gironella. El carbó de Peguera, Fígols i Vallcebre, omplia diàriament desenes de vagons en aquests desviaments. A la cantina d'Olvan sempre hi havia gasoses en una galleda d'aigua fresca i els trens s'hi aturaven com a mínim un quart.

foto: R. Morales

Són les 10'30. El cap d'estació alça el banderí i fa un xiulet. Sembla emocionat, com molts dels presents. Som el dia 1 de maig de 1972, i aquest és el darrer tren que surt cap a Guardiola. S'agiten algunes mans en gest de comiat. Brunziment de les rodes entre corbes i agulles, i el ferrocarril inicia la darrera travessia. Deixem a esquerra el safareig públic del veïnat, les naus de la Colònia, i més endavant els pollancres del riu, la fàbrica de carburs, la resclosa, el saltant d'aigua del canal de Berga... És impossible de sostreure's al desig d'admirar el paisatge. Tot i que el dia s'ha despertat rúfol, les finestrelles són obertes i hom eixampla la mirada entre les aspres parets rocalloses del muntanyam i les escumoses aigües del Llobregat. Entre unes i altres els rails s'obren pas, sense destruir ni poc ni gens el rústec paisatge. Diríem que hi han aconseguit un perfecte acoblament i que en són un element més. Ja fa anys que dèiem en un portaveu excursionista que aquest és un dels recorreguts carrilaires més formosos del nostre país, i que calia fruir-ne abans del seu desmantellament. Quantes vegades no hi hem estat, a Guardiola, tan sols pel gust de passar-hi

Des de la locomotora fins a la darrera plataforma del cotxe-correu que tanca la filada, nombrosos aparells cinematogràfics s'afanyen a recollir documents per a la història. La via és a cinc metres de les aigües. Entra en uns desmunts i travessa un serrat per les dues foradades anomenades de Vilarrasa. Els carrils creuen el riu per un pont metàl·lic i el remunten per l'altra riba. Passada la Pairota el tren fa una gran giragonsa seguint un meandre del riu —l'anomenada Platja dels Pastors— i s'albira dalt una coma la església romànica de Pedret; en el riu, i a frec nostre, el mil·lenari pont de Pedret.

Un nou viaducte ens obliga a canviar de finestrella. Són els ponts metàl·lics amb què s'inicià a les esteses ferroviàries La Maquinista Terrestre i Marítima de finals de segle. Ens acostem a la petita foradada de Sant Quirze, molt curiosa per ésser un crestall de roca clavat a l'esquerra del Llobregat, davant l'aiguabarreig

El tren de Guardiola: un gran amic dels excursionistes. ◀

La via del tren suara desaparegut, serpentejant pel congost del Llobregat, captada del vell pont de Pedret estant. ▼

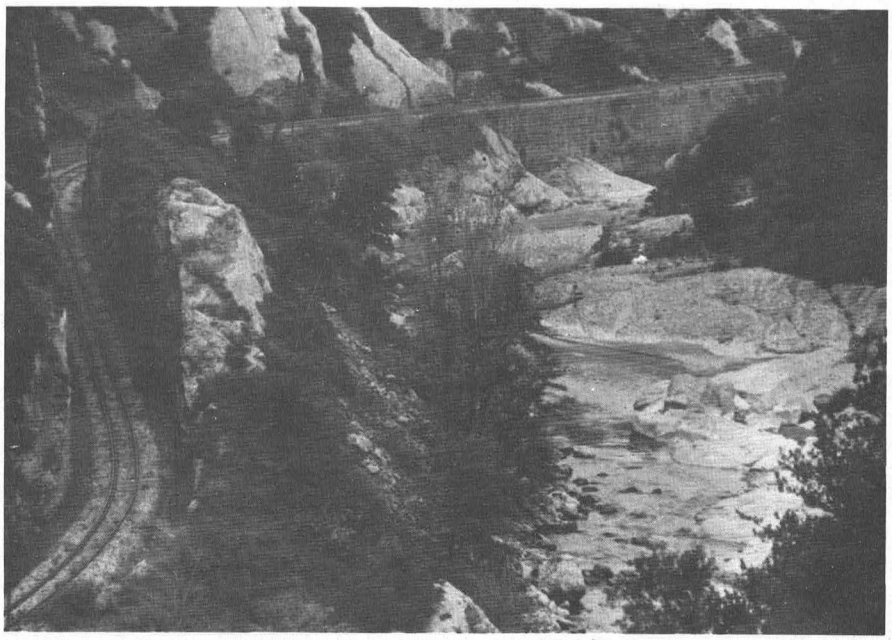

foto: Nuet

del Metge, el rierol de Berga. A l'altra riba es veu una nova pista oberta entre les pinedes, que baixa en perillós zigzagueig fins al pla de les aigües. Al capdavall s'amunteguen els bidons de gas-oil i els paletes preparen els fonaments del monstre de ciment armat que s'alçarà en aquest paratge solitari.

Xiula la locomotora i amb el brunzit dels motors que ressonen a l'estreta gorja ens allunyem riu amunt fins a canviar de riba i aconseguir l'estació de la Baells. Baixen algunes motxilles i uns pocs veïns de Vilada. Al damunt hi ha el pont de Miralles, a la carretera de Berga a Sant Quirze de Besora. L'estació de la Baells ja fa anys que fou clausurada i ara és el cap de tren qui fa els bitllets i dóna la sortida. Recordem un grapat d'anècdotes d'aquella família de ferroviaris —l'home gran cap d'estació, el gendre guardaagulles— que en tenien cura abans de la guerra. Ens havien arribat per l'oncle Joan, el vell carrilaire. Era un viure gairebé heroic donat el seu aïllament. Amb el furgó del tren correu els pujaven cada dia el pa tendre del forn d'Olvan. Quan una esllavissada interrompia el pas dels trens, depenien exclusivament de l'ajut del petit hort. Com a llum feien servir fanals de petroli, i en temps de pluges estaven pendents del nivell del Llobregat. Gairebé l'única mercaderia comprenia l'embarcament de troncs i fogots de llenya, però això abastava uns quants vagons diaris.

Nova xiulada i el tren arrenca de nou, passa per una arcada del pont de Miralles i de seguida creua altra vegada el riu. Canviem de finestral puix que a la dreta els vessants del serrat de la Nou tanquen tota perspectiva. La vall encara és engorjada. Quan a cosa d'un quilòmetre s'eixampla un centenar de metres, el tren travessa uns prats on a l'antic conreu ha succeït l'herbei alt i atapeït. A mà dreta i a pocs metres de la via deixem l'església romànica de la Baells i unes casones que denoten una vellúria diverses voltes centenària. Fent enllà la comoditat per fruir del paisatge llobregatà caldria afegir, entre els mereixements d'aquesta línia, el de ser una autèntica ruta del romànic berguedà.

Per l'altre vessant de l'engorjada vall es veu la carretera de Berga que fa mil retombs seguint tots els plecs del serrat del Gall. Xisclen els frens i el comboi s'atura entre uns edificis enrunats. Som a l'estació de Cercs, un altre espectre que no dóna idea del seu pretèrit. I perquè Cercs va tenir un ahir resplendent i no volem que ningú en dubti, ara el recordarem.

L'emplaçament de l'estació de Cercs obeí a dues raons d'ordre geogràfic: una d'humà i l'altra d'econòmic. Al seu davant i a vint minuts de forta costa per un caminal de muntanya es troba el Pont de Raventí, l'agrupament urbà més important —aleshores— d'aquell terme municipal. I també allí finia el carril minaire més antic del Berguedà: el de les mines de Peguera, que arribava a prop dels Rasos.

Fou un tramvia de sang les vagonetes del qual eren baixades des del Pont de Raventí per un pla inclinat, amb l'ajut de cables d'acer. L'estació tenia un desviament que travessant el Llobregat deixava els vagons al moll dels minaires, on aquests feien el transbord del carbó descarregant les vagonetes. El pont del riu no era gaire sòlid i per aquesta raó hi estava interdit el pas de les locomotores. Els vagons s'empenyien a cop de muscle o amb l'auxili d'un mul. Més endavant la via de Peguera fou incorporada a la xarxa de les mines de Fígols. Amb això i l'inici del transport de viatgers per carretera el declivi del tràfic a l'enclavament ferroviari de Cercs fou vertical.

Reprenem la marxa. La fondalada és un xic més ampla que uns quilòmetres enrera. La via passa a prop de dues masies, que tenen l'hort i la fontana ran del balast. El riu té encara raconades guarnides pel rocam, les vernedes, el verd dels marges, algun balç, i les platjoles de sorra i pedruscall. ¿No és trist que tot aquest bé de Déu desaparegui sota les fosques aigües de la primera riuada que trobi barrat el pas per la gran resclosa?

En acostar-nos a la Colònia de Sant Salvador, la carretera berguedana creua el riu i s'acosta a nosaltres. Per sobre travessa la novella carretera asfàltica a la Nou. Una altra ironia del pas del temps: La carretera de Cercs a la Nou ha costat anys i planys d'aconseguir; ara, tot just inaugura-

El vell pont de Pedret, captat del tren estant. Una suggestiva visió d'història i de geografia, tot en una sola peça. ▼

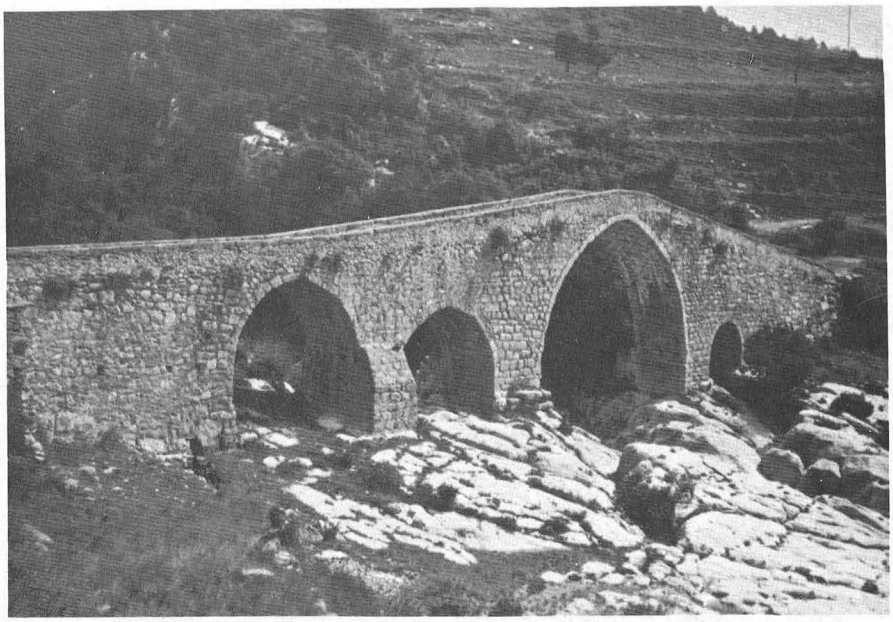

foto: R. Morales

da, caldrà desviar-la més al nord perquè ací es veurà anegada per l'embassament. El maquinista fa uns xiulets d'avís. El tren torça bruscament a dreta i ens trobem a Sant Salvador de la Vedella. En un costat els nous estatges dels minaires; a l'altre, i enlairada sobre un penyal, la romànica església que ha donat nom al llogaret, avui el més populós raval del terme de Cercs. Algunes mans es belluguen al pas del tren. Fa uns anys es parlava de fer ací un baixador puix que l'estació, establerta amb exclusivitats industrials, resta massa allunyada. Ja no cal escalfar-s'hi el cap.

Travessem el riu, i tot seguit la carretera. La vall torna a ésser engorjada. A l'esquerra del Llobregat els cingles del Puig del Rei fan una barrera infranquejable. Deixem a esquerra la Tèrmica de Fígols. En un retomb apareixen les mines, els habitacles de Sant Corneli, la torreta disfressada de castell del comte d'Olano, l'ermita de la Consolació i les muntanyes d'escombralls de lignit. Tot es veu alhora i encreuat per mil ratlles que tallen l'aire: cables de transbordadors aeris, fils de força motriu i de telèfon, plans inclinats, etcètera. El comboi gemega en entrar en agulles i, fent esses entre el parc de vies, s'acosta a l'andana. Som a l'estació de Fígols-les Mines.

La conca carbonera de Fígols —que abasta els termes de Cercs, Fígols, Vallcebre, Saldes, Gósol, Sant Julià de Cerdanyola, la Nou i Vilada— ja fou causa de diverses explotacions en el segle passat, però, no fou fins que arribà a mans dels Olano que prengué el ritme i el caràcter que la identificà com la més important indústria minaire del país. El carbó fou el raonament definitiu que aconseguiria l'estesa dels rails a través del congost de la Baells. El carbó i el carrilet es feren indispensables, l'un a l'altre.

L'estació de Fígols, que un temps estigué enfeinada les vint-i-quatre hores del dia, jeu ara silenciosa i abandonada. Ja no s'omplirà cap més vagó de mineral. És cert que la competència del petroli i el gas natural ja havien reduït a un nivell molt baix la seva activitat, però la puntada final fou la construcció de la nova central tèrmica i el trasllat directe del lignit pels carrils minaires. Ens és impossible d'oblidar una diada, no fa pas tant, quan ens passajàrem per ací amb una de les darreres locomotores de vapor. Feia servei com a combustible el fustam sobrer de l'empostissat de les galeries a les mines. Era de les impròpiament anomenades «Bergas», una de les companyes de les quals llueix al monument del ferrocarril que s'alça a l'estació de Martorell-Enfroncament, i que, realment, són Kraus. Aquella estada a Fígols i la conversa amb el maquinista i altres ferroviaris, ens donà molt de material per a la nostra monografia «Història d'un petit tren».

Se'ns trenca el fil de l'evocació perquè l'aturada ha estat molt curta. El tren passa davant la Consolació, deixa a esquerra els desviaments de les mines, travessa el riu —quants viaductes portem, ja?— i fa camí entre els espadats i les aigües. A cosa d'un quilòmetre passen ran del pont del Far, per on creuava el Llobregat l'antic camí de ferradura de Berga a Guardiola. És airós, d'una sola arcada i a considerable alçada sobre el corrent. Aquest pont ens ve com anell al dit per a significar la importància que tingué la inauguració d'aquest ferrocarril per a l'alta muntanya berguedana. En els primers anys de córrer els trens per aquests indrets **no existía** encara altra comunicació entre Berga i Guardiola que un mal camí de muntanya per on s'havien despenyat més d'una cavalleria... i el seu acompanyant. La carretera que ara s'aparella al carril trigaria uns anys a construir-se. El tren, doncs, fou el primer mitjà que uní còmodament Bagà, Brocà, Sant Julià, la Pobla i Castellar amb la capital de la comarca i amb Barcelona. Fins aquell moment els traginers del Bastareny i l'Alt Llobregat, per anar a Barcelona, feien la volta per Campdevànol i Ripoll.

L'estesa de la línia per aquest sector oferí moltes dificultats. Tallat de cingleres, desmunts, corbes de petit radi, i un pendís acusat. Les petites màquines del tipus 0-3-0-T que feren les primeres passes per ací, rodolaren alguna vegada fins al llit del riu. El perill sempre era de baixada, quan el compressor no donava abast pel constant servei del fre, i es feia impossible el domini dels vagons.

El darrer tren a Guardiola deixa enrera la balma dels Gitanos, travessa la carretera i passa pel desviament de les mines de Malanyeu, d'on tam-

Una de les darreres locomotores de vapor, anomenades, indegudament "Bergas" (en realitat són Kraus), que llueix el monument al ferrocarril que s'alça a l'estació de Martorell-entroncament. ▼

bé havien sortit milers de tones de carbó. La vall s'obre un xic per deixar-nos veure la neu del Puigllançada. La ufanor del bosc substitueix l'aridesa dels voltants de Fígols. Un pas a nivell, el darrer viaducte sobre el Llobregat, un altre pas a nivell, el riu de Saldes, el pont de Guardiola —una altra resta de l'antic camí— i la darrera foradada.

En sortir d'aquesta la valleta s'eixampla. Deixem a mà dreta el desviament de can Fa, amb les dimensions pròpies d'una estació. Fins ací davallaven fins fa quatre dies les vagonetes del transbordador aeri, plenes del lignit de Saldes, l'Espà i Vallcebre. Les xiulades de la locomotora anuncien que ens acostem a Guardiola. Els pollancres i el verd riberenc fan alegre la ruta. Al front tenim una filada de cims nevats. Trobem les primeres cases de Guardiola, un carrer amb mitja galta perquè l'altra ha estat fins ara possessió del carril. Un xiscle dels frens i posem peu a terra. Som a Guardiola de Berga, cap i fi de la línia d'Olvan a Guardiola.

A l'andana hi ha un centenar d'excursionistes, cansats, potser fora millor dir extenuats, després de dos dies de voltar per la serra del Cadí, el Pedraforca, Catllaràs, el Moixeró, etcètera. (Una altra estona, amb més espai, haurem de fer balanç del que ha estat per a l'excursionisme, el tren de Guardiola.) Manquen dues hores perquè el tren arrenqui cap avall i ja no tenen més afany que prendre possessió d'un seient i deixar córrer els minuts fins a l'hora de tornar a casa. Adossats a les grans motxilles es mostren els piolets i també algun esquí; no és estrany, ja que ha estat un hivern magnífic de neu, i encara en cau aquests dies, dalt les carenes.

Contrasta amb aquest posat l'activitat dels afeccionats per la vida del rail que, amb aparells de tota mena i amb magnetòfons, graven les maniobres terminals del trànsit carrilaire. Es descompon el comboi, s'hi afegeixen tots els cotxes que es troben en el parc de vies per deixar exclosa de tota mena de material mòbil l'estació, i s'atén de nou a la composició del tren. Aprofitem l'estona de lleure per a donar un tomb pels ex-enclavaments del trenet de l'Asland, el qual per mig segle féu de perllongament a la línia que avui es clausura.

Han estat diversos els projectes que del 1905 ençà, amb més candor que possibilitats de dur-los a terme, s'entestaven a estirar la via de Guardiola. Un d'ells parlava de pujar a Bagà, passar sota el coll de Pal i unir-lo a Puigcerdà amb el tren del Conflent que té la mateixa galga. Quan més tard travessà la Cerdanya el transpirinenc de Ripoll a Foix, hom canvià de pensament: era millor fer-lo pas-

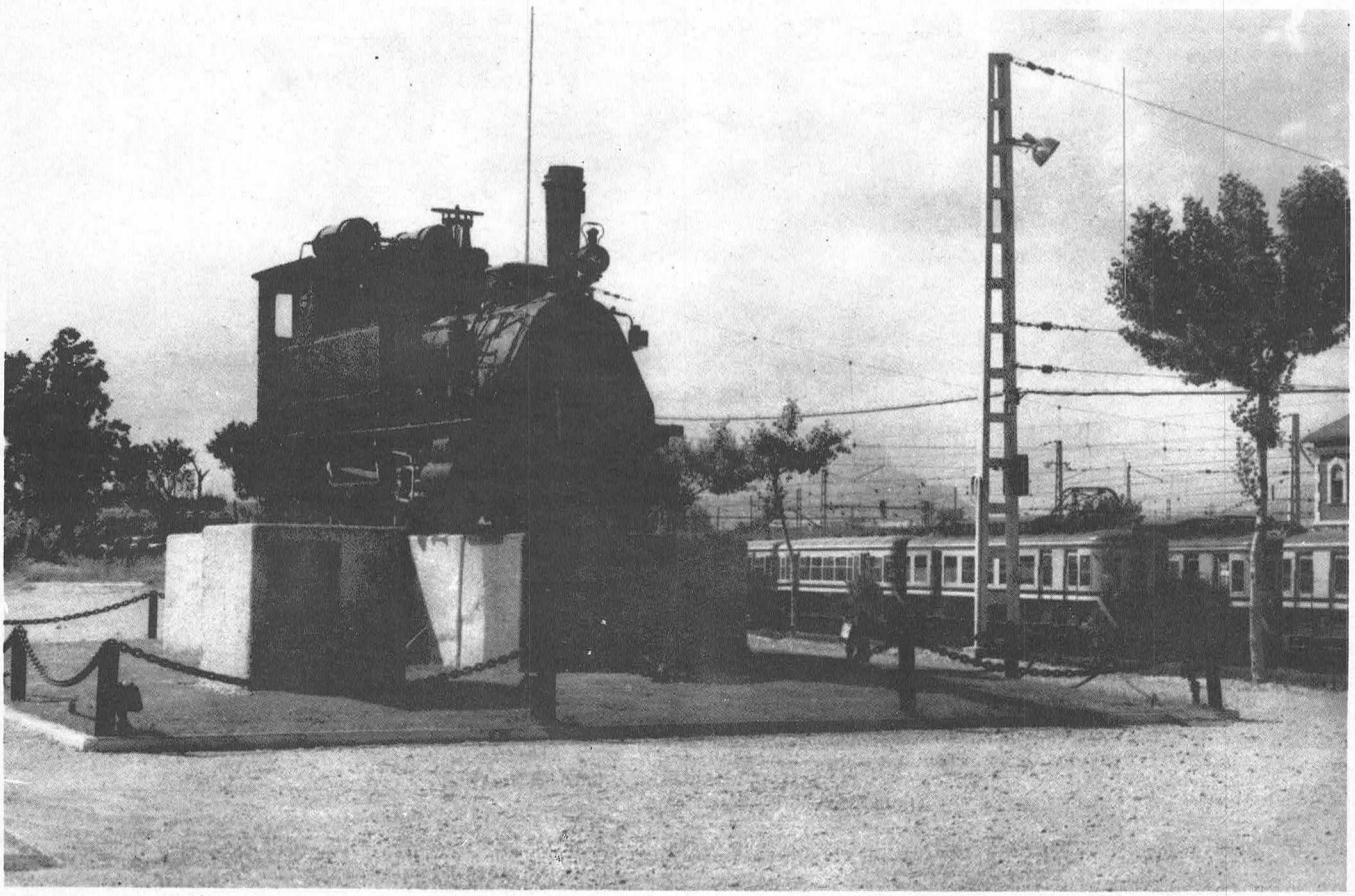

foto: Llaudó

foto: R. Morales

Un dels moments emotius durant el darrer viatge del tren de Guardiola: els passatgers i la gent del veïnat es diuen adéu. ▲

sar sota el coll de Pendís i anar a trobar la Seu i Andorra. També el famós Pla de Ferrocarrils Secundaris i Estratègics parlava de pujar a la Pobla de Lillet i per Campdevànol arribar-se fins Olot; allí entroncaria amb la línia de Girona i amb la d'Olot-Figueres-Roses, que tampoc no passà dels papers.

Ens acostem a fer-la petar un xic amb els ferroviaris. Sembla que la sortida de retorn tindrà algun retard. Han trucat que pugen els directius de l'empresa i un grupet de ferroviaris que volen assistir al darrer recorregut. Tot i el gest, pensem que amb un xic d'esforç podien haver posat en servei una de les antigues màquines de vapor —encara n'hi ha alguna de no massa rovellada— i això hauria donat més relleu a la festa i satisfacció als enamorats dels rails i les seves coses. El temps transcorre ràpid i encara que les tres-centes persones que seuen als cotxes saben que sortirem mitja hora tard, no es queixa ningú. Només caldria que avui, precisament avui, anéssim a retreure aquestes coses!

Molts veïns de Guardiola passegen endiumenjats per l'andana. Tots els comentaris desborden simpatia pel carrilet. Arribat el personal ferroviari, el cap d'estació truca per demanar via lliure al darrer tren. Tot seguit es forma una comitiva que l'acompanya fins més enllà de l'andana, a frec de la màquina. El bon carrilaire —vint-i-cinc anys de servei a Guardiola— alça el banderí i fa el xiulet. La locomotora hi correspon llargament. És un moment emotiu. Dotzenes de mans diuen adéu per les finestrelles i són correspostes pels mocadors dei veïnat. El maquinista fa xiulades intermitents mentre Guardiola resta cada vegada més lluny de nosaltres.

El viatge de retorn és més emotiu que a l'anada. Al llarg de la ruta sempre trobem gent que s'espera i s'encomana uns minuts del sentimentalisme de la diada. Als ravals i masies, a cada pas a nivell o estació, es repeteixen les salutacions. Hi hagué dos moments de gran solemnitat. A la sortida de Fígols el maquinista s'extremà a les xiulades. Ens seguia una caravana d'automòbils i els avisava del proper pas barrat. Però hom ho prenia com un gest de comiat a la vall i el poble. I així, en arribar a Sant Salvador hagué de frenar i passar molt lentament. Centenars de persones eren a la via, i tothom deia adéu, amb les mans, amb mocadors, amb crits... El tren passà tan a poc a poc que àdhuc ens semblà veure alguna llàgrima tremolant per caure.

L'altre moment fou en arribar al lloc on s'alçarà l'embassament. El tren reduí velocitat i avisà els viatgers amb uns tocs d'atenció. Mentre el comboi feia el mandrós, tots miràvem al fons del Llobregat on hi havia els senyals d'haver-se començat els treballs. No se sentí ni un sol crit de joia, ni un gest de salutació. Hom mirava en silenci, i prou.

Els raiers

per **Ramon Canals i Guilera**

Aquest any en fa seixanta que el soci del Centre, el senyor Ceferí de Rocafort, va escriure a les pàgines del Butlletí un interessant i molt viscut article titulat «Els Raiers». Ningú com ell no n'ha escrit ni en podrà escriure cap d'altre de tan documentat (1). Creiem que a les actuals generacions els agradarà de conèixer les particularitats de la tasca de transportar fluvialment la fusta de les altes valls, sistema de trasllat racional i molt característic a càrrec d'uns homes molt ferms, ficats dins d'una feina pesada i perillosa, que pagaren sovint amb la vida. Ells foren els qui, amb el seu esforç, aconseguiren, temps enrera, baixar de les regions del Pirineu la fusta necessària per a les nostres cases i els nostres vaixells. Aquesta feina fluvial, ja desapareguda, és avui a càrrec dels camions. Mossèn Jacint Verdaguer, es va sentir tocat per l'espectacle i ho cantà amb un poema, la **Cançó del Raier:**

Só fill del Noguera,
dins un rai nasquí;
ma esposa és raiera,
raier vull morir.

Lo bon temps del fadrinatge
lo passí fent de cuer,
mes com tinc seny i coratge
prompte em feren davanter.
D'eix cavall de la riera
prenc la brida barroera,
i als torrents i a la ribera
vaig dient: pas al raier!

Des del marge el rai cordejo
si li costa de passar,
pels congostos barranquejo
com serpent pel pedregar.
Quan per una ensopegada
s'esdevé una embarrassada
dono al rai una girada
que el fustam torna a aviar.

De cinc trams los raigs avio
de la Pobla a Balaguer,
los empenc i los arrio
com sa rua el traginer.
Tot sovint lo rai s'apunta;
quin treball si es desconjunta,
trabucant aquell que el munta
com cavall al cavaller!

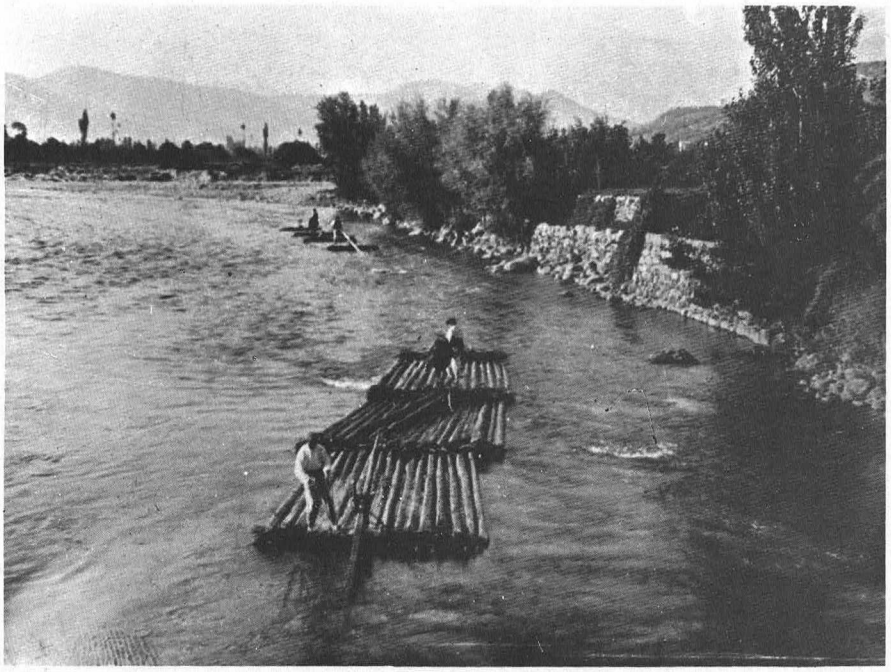

foto: C. de Rocafort, Arxiu CEC

Un matí la gent d'Esterri
m'alça el coure tot cridant,
que m'enduia cap a Gerri
lo feixuc mall de Roland.
Jo, veient que al meu darrera
la vall tota s'esparvera,
part d'amunt de la ribera
lo llancí del rai estant.

De les bigues que he enraiades
se'n farien galions,
galions per les armades
de deu regnes i nacions;
pins i faigs duc cada dia,
d'avetars no en deixaria,
fins i tot enraiaria
les muntanyes a crostons.

Tot baixant rais a la plana
cinquanta anys hi he baixat,
que és un rai la vida humana,
ne té deu cada tramat;
i davalla fugitiva
rodolant de riba en riba
fins que al mar sens vora arriba
de la fonda eternitat.

Só fill del Noguera,
dins un rai nasquí;
ma esposa és raiera,
raier vull morir.

Potser no tothom s'adona prou que l'època en què vivim és una època de grans canvis, que ha fet i fa que sistemes, objectes o costums tradicionals es vegin desplaçats o àdhuc anihilats completament deixant-los obertes tan sols les portes de la Història perquè hi entrin a formar-ne part.

Un d'aquests costums o pràctiques fou el transport fluvial de la fusta que fins fa uns 50 anys es venia fent al Pirineu català (i potser uns 30 anys encara al Pirineu de Navarra). Els troncs dels arbres tallats eren lligats amb gran cura i art, i formant una plataforma de tres, quatre, cinc o sis **tramades** constituïen els rais que després baixaven pels rius Segre, Noguera Pallaresa, Noguera Ribagorçana, Cinca, Esca, etc., per anar darrerament al riu Ebre i, continuant la navegació, arribaven a Tortosa on eren desmuntats per utilitzar-ne la fusta tot seguit.

(1) Les fotografies que reproduïm en aquest article mai més no es podran repetir: són documents excepcionals i únics, sobretot «Barranquejant», «L'estisorada» i «Fent taulados». Són fetes l'any 1912 (o abans) per G. de Barnola i Escrivà i per Ceferí de Rocafort.

Rai de tres tramades, a la Noguera Pallaresa, prop de la Pobla de Segur. ◀

Barranquejant. A les capçaleres dels rius de poc cabal, els troncs eren deixats anar riu avall. Pallars, 1912. ▼

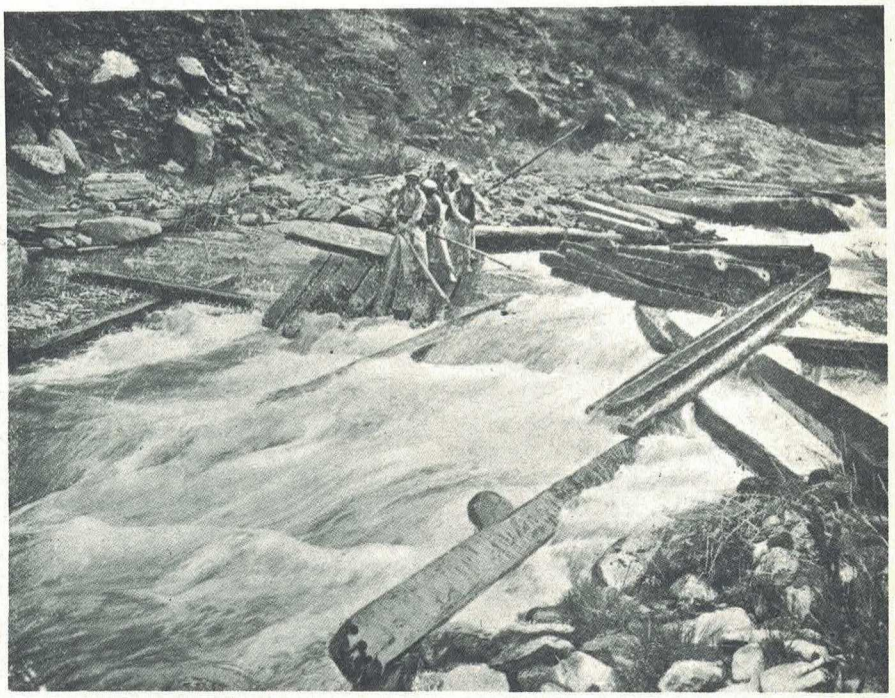

foto: G. de Barnola, Arxiu CEC

L'art de la construcció i navegació dels rais hagué de cedir definitivament cap als anys 40, davant de la competència que presentà el camió i la construcció de les grans preses hidroelèctriques. D'aquest art, no queden mostres palpables de com s'efectuava, ni tampoc n'existeix gaire informació escrita.

L'article de Ceferí de Rocafort fou publicat l'any 1912 (vegi's Butlletí del CEC, núm. 213, octubre) i ja ens anuncia que «és un de tants aspectes de la vida catalana en plena natura, i, com a tal, molt digne d'ésser estudiat i conegut, sobretot si tenim en compte que amb la realització de modernes obres hidràuliques i amb l'obertura de noves comunicacions, pot sofrir una radical transformació».

Els raiers catalans, a més de barranquejar i navegar pels seus rius, anaven a navegar pels rius aragonesos i asturians, i potser també als de Galícia on, dels **rais,** en deien **rallos,** mentre que, a la resta d'Espanya, **almadias.** (Al baix Cinca, on encara es parla català, dels **rais** en diuen —o en deien— **navades,** i dels **raiers, navaders;** a l'Aragó són coneguts per **navateros,** i a la ribera catalana de l'Ebre per **aumadiaires**.)

La feina començava al bosc on els **picadors** —destralers— talaven els pins i els avets; els **raiers** s'encarregaven de la conducció fluvial.

Ceferí de Rocafort ens diu que «a la banda del Segre els picadors són del poble d'Alinyà, i els raiers de Coll de Nargó; mentre que a la ribera pallaresa uns i altres indistintament pertanyen a la Pobla de Segur i al poblet de Pont de Claverol, situat davant d'aquella vila, a l'altre costat del riu». Avui encara en resten vius un grapat: a Coll de Nargó, on gairebé tots els habitants es dedicaven exclusivament a aquestes tasques, n'hem comptat 23, de raiers, tots homes ferms i joves de 80 a 90 anys.

Dels picadors, C. de Rocafort ens diu que «mentre dura la temporada es fan un sou que no baixarà de 10 a 12 pessetes diàries». Avui, els picadors, generalment gent del sud, guanyen 1.000 ptes. per jornada. Els picadors, després d'haver netejat el tronc de les branques, el deixaven ben arrodonit o ben escairat amb la destral, i després de fer-hi uns forats a cada cap de biga quedava llest per a ésser arrossegat per cavalleries fins a la vorera del riu més proper.

Els arbres tallats són coneguts «amb diferents noms segons llurs dimensions, que a l'ensems fan variar el nombre que n'entren per formar la **càrrega,** unitat reguladora del preu que cobren els picadors». Els noms són: **seixantens, cuixes, doblers, vintiquatrens, files, files amples, fustets o fustos, filatons, quadradillos, quintillos, bigues o fusta rodona, llates** i els **rolls.** Les mides anaven de 12 ½ metres a 4 m. de llarg, i diàmetres de 0,65 m. a 0,10 m.

«Així que es té la fusta a la vora del riu, entren en funcions els raiers. Si la corrent no té prou empenta per a fer marxar un rai, la fusta ha d'ésser **barranquejada** fins a arribar al punt on hi ha prou cabal d'aigua i força suficient per a aconseguir-ho. El barranqueig és la feina més pesada: consisteix a tirar al riu les peces desligades i acompanyar-les des de la ribera, empenyent-les cap al corrent quan s'avoren o s'entrebanquen.»

Quan el riuet per on es barranquejava trobava un riu cabalós es recollia el fustam fent una **estisorada.** «L'estisorada es construeix collocant de part a part del riu, com si volguéssim tancar-lo, un seguit de peces disposades» transversalment, és a dir, que amb el mateix fustam es construïa una presa per a deturar els troncs. Aquests es treien del riu i «se disposen de costat en el pedregal, formant **taulados** o **tablados,** i comença l'operació d'**enraiar,** que porten a terme els raiers mateixos. Primerament construeixen els **trams,** en els quals entren un nombre indeterminat de peces, posades de costat i fortament lligades pels forats dels extrems amb redortes, o sigui branques de bedoll de suficient flexibilitat i resistència perquè no es malmetin amb el fregadís, com succeiria si empleessin cordes de cànem. L'amplada de cada tram no ha de tenir més que 16 o 17 pams en el Noguera Pallaresa i 18 o 20 en el Segre».

Un rai complet i llest per a navegar «és format per tres, quatre o cinc

Estisorada. Quan el riu tenia prou aigua, es construïa una estisorada per recollir els altres troncs i poder muntar després els rais des de terra ferma. ▼

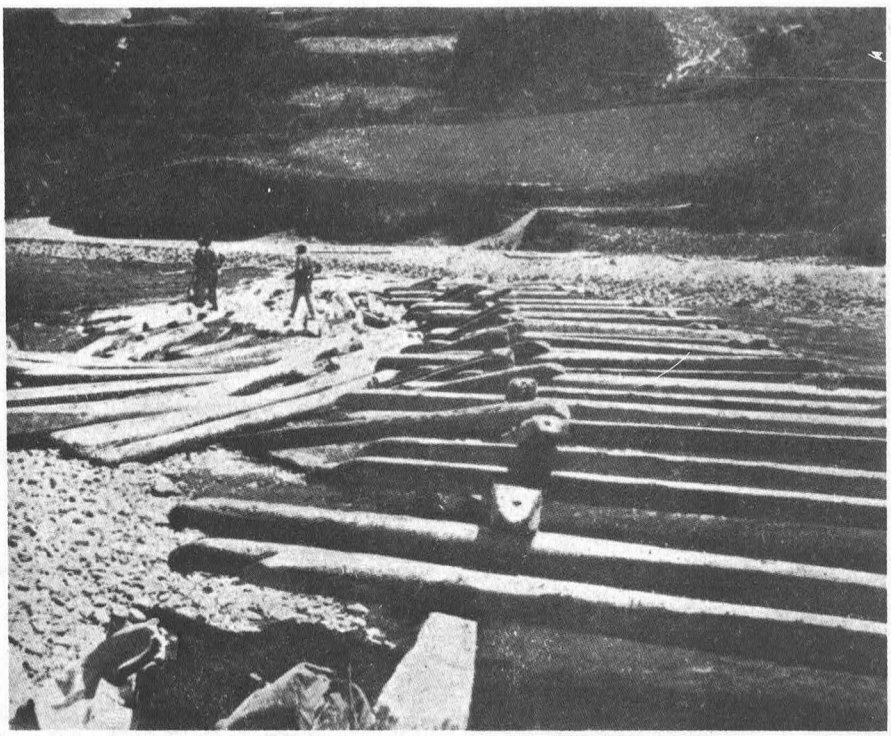

foto: G. de Barnola, Arxiu CEC

trams, segons el cabal del riu: aigües grosses (crescuda del riu) requereixen menys trams, per la dificultat de governar-los»... «El lloc indicat per a enraiar en el Noguera Pallaresa és la borda del Tort, damunt del poble d'Escaló, havent-se de barranquejar fins a dit punt, igualment que en tots els afluents dels esmentats rius. D'Escaló a la Pobla se n'hi baixen en un dia i mig, ordinàriament, i en menys i tot, però també se n'hi han estat tres i quatre; de la Pobla de Segur a Lleida, normalment, s'hi posa dos dies, i com a cas extraordinari quan el dia és llarg i amb bones aigües s'hi pot anar en un dia; en cas contrari, cinc i sis dies.» ... «El Segre s'ha de barranquejar fins a la Seu, on ja poden construir-se els rais... En temps normal fan el recorregut d'Oliana a Ponts en tres hores; de Ponts a Lleida hi posen un dia i mig, però també hi han anat en un dia i en tres o més; de Lleida a Tortosa hi compten de quatre a cinc dies, i a vegades s'hi ha anat en dos o tres, també se n'hi han posat set i vuit.»

«Cada rai és conduït per dos raiers: el que va al davant (**davanter**) ha d'ésser més expert, i té assenyalat un ral més que el que va al darrera o a la cua (per aquest motiu anomenat **cuer**), el sou del qual és de 4 pessetes» (2). El rai és comandava amb dos grans rems (un al cap i l'altre a la cua del rai) collocats a les **remeres,** pals de bastant gruix, ben fixats i d'un metre d'alçada. Els rems estan «disposats de manera que aquests puguin tenir tots els moviments de va-i-ve per a donar al rai la direcció que més convingui».

Però no era pas una feina de flors i violes car les dificultats eren grans per a lluitar contra la força de les aigües. Dos homes sols havien de dominar rais de 2.500, 5.500 i, excepcionalment, 8.500 kg. la tramada; i cada rai complet, hem dit, era format per tres, quatre i cinc tramades! Cada tram tenia sis, vuit i fins dotze metres i mig de llarg! I per si no n'hi havia prou, «el rocam és l'obstacle més terrible amb què han de lluitar els raiers: un moment de distracció del davanter pot ésser de fatals conseqüències; puix, a part del perill personal en el cas d'**estrellar-se** el rai, hi ha la pèrdua del temps per a tornar-lo a construir, suposant que puguin recobrar-se les peces escampades». Més d'un raier morí en aquestes tasques: mort traumàtica o bé ofegats enmig del corrent que se'ls enduia sense poder-hi fer res, ja que no tots sabien nedar. Els raiers, raça de gent esforçada i valenta, oferiren llurs vides a una feina que estimaven, a una professió tan viril com arriscada. Possiblement ells permeteren amb el seu esforç que l'esquadra catalana es passegés victoriosa pel Mediterrani, ells foren els que forniren les bigues de les nostres cases i, segons afirma la tradició, la fusta necessària per a construir l'«Armada Invencible», riu Segre avall. Ells damunt dels seus rais baixaren mineral de ferro per a les nostres fargues, i blat, i vi (segons ens diu en Zamora en els seus **Viajes** escrits fa 200 anys) i qui sap quantes coses més (3).

(2) En acabar la conducció, se'ls pagava també el retorn, que es fela sempre a peu. Sense que ho sabessin, eren més que campions olímpics d'una especialitat encara no establerta: la de gran fons, on potser els actuals guanyadors del maratons farien el ridícul. Aconseguien anar de Lleida a Coll de Nargó amb un sol dia, caminant 105 km! Proesa increïble! «Sortíem de Lleida a punta de sol i arribàvem a casa a l'hora de sopar», em diuen l'Albert Cases, de cal Granxet, i l'Antoni Pujol Serra, de cal Xurit. Tots dos passen avui dels 80 anys. (L'Albert Cases ja va anar dalt d'un rai fins a Tortosa a 13 anys.)

(3) Pels rius Cardener i Llobregat, els raiers de Coll de Nargó barranquejaven la fusta des de Sant Llorenç dels Morunys fins a Molins de Rei. (Aquesta informació la dec al raier Antoni Pujol Serra, de cal Xurit, de Coll de Nargó, que avui té 81 anys, el qual també em diu que això es va venir fent fins a la generació del seu pare, que era un dels raiers ficats dins aquesta tasca.)

Fent "taulados" a punt d'enraiar. Al costat de l'estisorada s'estenia la fusta formant un "taulado" o "tablado" i era seleccionada per a construir els trams. ▼

Un rai, notable pel seu sistema dúplex, al riu Ebre, prop de Mequinença, l'any 1925. ▼▼

Els raiers, doncs, es mereixen el nostre reconeixement per la tasca que van fer. I, així, és de lloar la iniciativa que ha pogut dur-se a terme el dia 13 d'aquest mes d'agost de fer baixar per la Noguera Pallaresa, construïts i menats per dos antics raiers de Coll de Nargó i dos de la Pobla de Segur, els que segurament hauran estat els dos darrers rais a baixar pels nostres rius. Només els raiers saben com es munta un rai lligant els troncs amb branques de bedoll; ells són els únics que el saben fer navegar. Si no s'hagués fet ara no s'hauria pogut fer mai més. El Centre els va oferir a cada un d'ells, així com al senyor Ramon Boixareu, gràcies al qual aquesta iniciativa ha pogut ser una realitat, una medalla commemorativa amb la inscripció «Homenatge al raier».

Ara ja només cal esperar que aquests darrers rais es puguin conservar. El lloc ideal fóra a l'antiga església de Miravet, que es voldria convertir en museu fluvial. Calen, però, moltes ajudes i facilitats perquè tot plegat pugui ser, també, una realitat.

foto: G. de Barnola, Arxiu CEC

foto: Arxiu Mas

La font Artur Osona, al Montseny

per **Josep Llaudó**

El dia 10 de juliol es van celebrar els diversos actes programats amb motiu del XXIII Aplec de Matagalls, la popular concentració d'excursionistes i romeus que té lloc cada any en aquest cim del Montseny. Enguany, el Centre hi va volgut col·laborar, fent-hi acte de presència per mitjà d'un representant seu i fent-se càrrec de la construcció d'una nova font al Montseny.

Convé de posar en relleu que l'obra dels aplecs del Matagalls, de tantes ressonàncies culturals i cíviques, és, en molt bona part, deguda al pare Faustí Illa, claretià de tremp, que no defalleix davant les dificultats, ben secundat per un equip de col·laboradors infatigables. Any darrera any, han aconseguit que l'aplec fos una realitat cada cop més magnífica, amb un ample ressò dins l'ambient excursionista i que ha arribat i arrelat en nodrits sectors comarcals, amb el fet sobresortint de la creació d'una obra perdurable: l'erecció o la reconstrucció de fonts, que enriqueixen els atractius d'aquesta muntanya tan nostra del Montseny, que esperem que esdevingui aviat, tal com està projectat, un parc o reserva natural del nostre país, protegida de destrosses i malvestats.

Una altra materialització dels aplecs de Matagalls la constitueixen els àlbums, dels quals s'edita un cada any que explica els actes a realitzar, amb una abundant col·laboració gràfica. L'àlbum d'enguany contenia la semblança biogràfica d'Artur Osona —la lectura de la qual recomanem vivament— escrita pel nostre consoci Josep Iglésias, el qual fou invitat per Delmiro de Caralt a fer un esbós de la vida de l'illustre autor de la guia del Montseny, on, d'ara endavant, tindrà una font amb el seu nom, dedicada per l'entitat a què va pertànyer, el nostre Centre Excursionista de Catalunya.

Fins ara, són vint-i-una les fonts descobertes o restaurades en el transcurs d'aquests aplecs claretians, xifra que representa també els àlbums editats. Heus ací els noms d'aquestes fonts, així com les dedi-

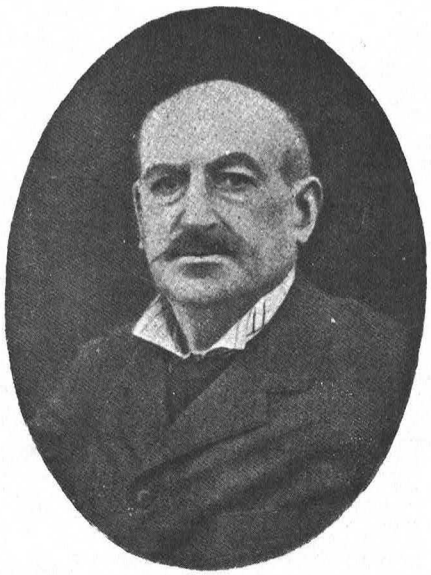

catòries que hom hi ha consignat i les dates de construcció o restauració:

Font Clareta, dedicada a sant Antoni Maria Claret (1958).

Font de Mossèn Cinto, dedicada a Verdaguer (1959).

Font de Coll Pregon, dedicada a Guerau de Liost (1960).

Font d'en Vila, dedicada a Maragall (1961).

Font de la Germanor, dedicada a la Sardana (1961).

Font de la Mare de Déu Mitjancera (1962).

Font de la Pomereta, dedicada a Casas i Amigó (1963).

Font de Santa Vedruna (1964).

Font de Collformic, dedicada a Bosch i Jover (1965).

Font del Bisbe Torras i Bages (1965).

Font de Sant Jordi (1966).

Font dels Manlleuencs, dedicada al bisbe Aguilar i a mossèn Puntí (1966).

Font Bona (1966).

Font de Sant Miquel dels Sants (1967).

Font dels Garriguencs (1967).

Font de Sant Segimon (1968).

Font de Sant Andreu (1968).

Font de la Mare de Déu de Montserrat (1969).

Font Freda, dedicada a Balmes (1970).

Font de les Nàiades, dedicada a l'abat Oliba (1971).

Font Artur Osona (1972).

Com es pot observar, la nominació d'aquestes fonts, construïdes o agençades d'acord amb l'ambient natural i l'emplaçament respectiu, s'ha fet valorant alhora els noms tradicionals de la muntanya i els de rellevants personalitats de la vida i la cultura catalanes que hi han tingut un lligam o una vinculació.

Cada any, l'organització de l'Aplec té cura d'una acampada en què se celebra un foc de camp en el qual pot participar tothom. L'endemà és celebrada la tradicional missa al peu de la Creu de Matagalls, després de la qual hi ha un concurs de rams i la distribució de medalles a la constància. Són ja nombroses les medalles que s'atorguen als 20, 15 i 10 anys d'assistència continuada. Durant una colla d'anyades no hi ha faltat la presència del senyor bisbe de Vic, el doctor Masnou, així com elements representatius i autoritats civils de molts pobles, patrocinadors d'una nova font o bé en tant que adherents als actes que se celebraven. Un espectacle que enjoia el cor i que deixa una impressió colpidora i inesborrable, és el de la rotllana que es forma en entonar-se el «Cant dels adéus», que corona tota la part superior del cim de Matagalls.

Enguany, amb motiu de la inauguració de la font Artur Osona hi assistia un nodrit grup de socis del Centre, que han intervingut en la seva realització, d'entre els quals recordem els senyors Julià Sàez, Josep M. Ferrer, Francesc Domingo, Delmiro de Caralt i Josep Llaudó que n'ostentava la representació. També hi assistiren el senyor Antoni Bauli Osona i d'altres membres de la família Osona. Per l'ajuntament del Brull hi havia el propietari de can Sala.

Al matí, es va portar aigua de la font que s'havia d'inaugurar fins dalt a la Creu de Matagalls, transportada pels seus padrins, els nens Mireia Domingo i Daniel Sàez, fills dels so-

Artur Osona, il.lustre excursionista, autor de les nostres primeres guies itineràries de muntanya. ◀

Els aplecs del Matagalls hi concentren cada any un nodrit estol d'excursionistes i de romeus. ▼

La font Artur Osona, al Montseny, camí de Collformic, dedicada pel Centre Excursionista de Catalunya. ▼▼

cis del Centre, que en feren l'ofrena simbòlica. Es pronunciaren uns parlaments, que la inseguretat del temps féu necessàriament breus. La tarda, però, fou esplèndida, i permeté que un grup nombrós es reunís novament a la font Artur Osona per a la seva inauguració.

La font Artur Osona es troba situada a la carretera del Brull a Collformic, al revolt de la caseta dels peons camineros. Tota l'obra de la font és de paret seca. El terra és enllosat, amb un pedrís per a seure tot al llarg del marge d'on surt el broc, amb un doll d'aigua fresca i abundant. La font capta dues aportacions i, segons ens afirmen, no s'estronca mai, ni tan sols en temps de secada.

Al mig de la font, sobre el broc, s'ha collocat una placa que ostenta, gravada, la inscripció següent:

Font dedicada a
ARTUR OSONA
divulgador del Montseny
als excursionistes
Centre Excursionista de
Catalunya
Juliol 1972

Inicià l'acte de la inauguració el pare Faustí Illa, que després de fer un resum dels aplecs del Matagalls, presentà el pare superior dels Claretians de Barcelona, el qual, amb molta sensillesa, glossà la personalitat d'Artur Osona, la seva vida i la seva obra excursionista, enamorat del Montseny i divulgador de les seves belleses. Féu ressaltar que va ser un dels grans peoners del nostre excursionisme, i que amb les seves guies itineràries del Montseny i de les Guilleries, fou, pròpiament, el brillant inciador d'aquesta tasca a les nostres lalituds Soci il·lustre del Centre, destacà sempre pel seu entusiasme amb què portà a terme la seva tasca i per l'amor que professà al país i a les seves manifestacions més genuïnes.

foto: Llaudó

Un cop beneïda la font es donà per inaugurada i els assistents donaren uns vibrants visques al Centre i a l'excursionisme.

Emmallevant uns mots a la semblança que Josep Iglésies ha escrit sobre Artur Osona direm, per finalitzar aquest breu reportatge, que si aquell il·lustre predecessor nostre no ha pogut tenir al Montseny un observatori que dugui el seu nom, tal com ell somiava, almenys hi tindrà una bella font dedicada. La nominació de la font Artur Osona és un acte de reconeixement i d'homenatge al gran excursionista vuitcentista que tant havia estimat la muntanya.

foto: Llaudó

CRÒNICA DEL CENTRE

Vint-i-cinquè aniversari de la Secció de Ciències i Arts

El dia 19 de maig va commemorar-se la creació de la Secció de Ciències i Arts amb un acte acadèmic que va tenir lloc a la sala d'actes. El senyor Cabestany va glossar en un breu parlament la trajectòria de la secció en aquests 25 anys i a continuació el professor Josep M. Font i Rius i el senyor Josep Iglésies, destacaren actuacions notables i fets afortunats que, tot i havent nascut a l'escalf de la secció, han tingut ressonància a totes les entitats excursionistes, com ara: el primer opuscle en català al cap d'uns anys de silenci. També es recordaren noms de socis que han fet història dins la secció i particularment el del senyor Fèlix Duran i Cañameras, primer president de la secció. El president de l'entitat, el senyor Agustí Bou, va cloure l'acte amb unes paraules elogioses que eren alhora una invitació a prosseguir la tasca perquè el Centre no perdi aquella unitat d'actuació dels seus inicis: cultura i esport.

Tot seguit va tenir lloc un sopar de germanor en un hotel proper i en el transcurs del qual el senyor Cabestany, així com el senyor Bou i el senyor Font, van signar records commemoratius de la diada.

El dia 20 a la tarda començava una excursió amb autocar a la Vall d'Aran amb estada al nostre Refugi Juli Soler i Santaló, de Salardú.

L'excursió fou un èxit i a causa de la limitació de places foren molts els socis que no hi van poder assistir. El dia 21 al matí es va efectuar una excursió a la Vaqueira i al pla de Beret amb un sol esplèndid. De retorn, abans de dinar, es va visitar la població de Salardú, principalment la seva monumental església. A la tarda va tenir lloc un recorregut per la Vall, en què es va visitar principalment Escunyau, Arties, Bossost, Vilac, Viella i Tredós. El dia 22 es va visitar Gerri de la Sal i el seu monestir, l'església del qual, avui bellament arranjada, ha recuperat el seu primitiu esplendor. El dinar en ruta va tenir lloc a Tremp i a la tarda s'efectuà una detinguda visita a la Collegiata d'Àger. Es va donar a tots els assistents un opuscle amb els principals trets de l'excursió i un petit vocabulari aranès.

Coincidint amb aquests actes, tenia lloc al nostre estatge social una exposició de fotografies del Montsant, originals de l'artista reusenc Ramon Cuadrada. Era un acte que no podia faltar en aquesta efemèride, ja que la sala d'exposicions moltes vegades està ocupada per manifestacions artístiques a càrrec de la Secció de Ciències i Arts. Es tractava d'un conjunt de fotografies, que donaven una visió àmplia d'aquell massís i d'aquella cara que tant agrada a l'excursionista per la seva empremta documental, per la panoràmica, pel detall de l'indret més recomanable. Fou molt comentada i elogiada i un encert en aquesta commemoració.

El dimecres dia 24 a les vuit del vespre tenia lloc un altre acte dins d'aquestes celebracions. La junta de la Secció es va traslladar al domicili del senyor Duran i Cañameras, i li féu lliurament d'un record artístic, dissenyat expressament per a aquest homenatge, a base d'esmalt i fusta i una inscripció allusiva. El senyor Cabestany, en lliurar-l'hi, pronuncià uns mots que el senyor Duran va agrair molt emocionat. Fou un acte íntim i emotiu que no hi podia faltar, ja que era just i responia a l'afecte que els socis de la secció tenen a qui en fou creador i primer president.

Finalment, el dia 15 de juny, ja que aquesta dada fou la primera activitat programada per la Secció ara fa 25 anys, es va repetir la visita al Museu d'Història de la Ciutat. Un nodrit grup de socis va assistir en aquest acte dirigit pel mateix senyor Pau Verrié, director del Museu i pel sots-director senyor Josep M. Garrut, tots dos socis de la Secció i, a més, el senyor Garrut, membre de la primera junta. En acabar la visita tingué lloc un refrigeri.

I com a cloenda d'aquests actes volem dedicar un record als homes que formaren la primera Junta Directiva; gràcies a ella fou possible la creació i constitució de la Secció. Heus-ne ací la composició nominal:

President:
Sr. Fèlix Duran i Cañameras

Vice-President:
Srta. Teresa Ametller Cros

Vocals:
Sr. Albert Mosella Comas
Sr. Josep M. Garrut Romà
Sr. Josep Font i Solsona
Sr. Josep Closas i Redonnet
Sr. Martí Armangué i Feliu
Sr. Josep M. Romanyà i Brunet
Sr. Antoni Guerin i Ventura.

Conferències amb motiu del XX aniversari de l'E.R.E.

Dins la programació d'actes que celebren el 20 aniversari de l'Equip de Recerques Espeleològiques, el passat dia 23 de maig va tenir lloc, a la sala d'actes del Centre, una projecció de diapositives a càrrec del nostre company Fèlix Alabart. Sota el títol «El meravellós món subterrani», ens oferí 330 diapositives de l'interior de diferents cavitats espanyoles, que van merèixer una vegada més l'aprovació de tots els aficionats a la fotografia i van demostrar de nou la seva gran qualitat com a fotoespeleòleg, d'altra banda ja tan reconeguda. La projecció, sonoritzada, durà, en total, 1 hora i 25 minuts.

El 19 de juny, i a la mateixa sala, el doctor Joaquim Montoriol Pous, de la Universitat de Barcelona, va donar una conferència sobre «Introducció a la vulcano-espeleologia», en què va explicar la gènesi de les cavitats volcàniques, així com les seves característiques i classificacions principals, segons els diferents tipus de roca en què estan formades.

El doctor Montoriol, una de les autoritats actuals en aquest tema, va acompanyar la conferència amb diapositives que mostren una petita part de les nombroses cavitats volcàniques que ha estudiat.

Un aclariment important

Tenim interès a fer constar que la magnífica fotografia aèria del massís de Sant Honorat, amb què vam il·lustrar el treball de Manuel Cortès sobre la serra d'Aubens, publicat al nostre número d'abril, i inserida a la pàgina 47, ens va ser cedida gentilment per l'Editorial AEDOS, cosa que vam ometre de consignar ben involuntàriament.

1.er Curs per a monitors de jovent

A ritme cada dia creixent, les nostres entitats excursionistes veuen engrúixir els seus rengles amb una autèntica allau de socis, nois i noies, que vénen per cercar en la Muntanya llur esplai i esport preferit. Davant d'aquest fet evident, un problema se'ns presenta i cal que sigui resolt d'una manera efectiva, si volem que aquesta jovenalla s'encari amb la Muntanya amb una necessària i progressiva formació tècnica i moral: necessitem gent capacitada, monitors ben preparats, no solament per a pro-

gramar un seguit d'activitats adients, sinó per a inculcar a aquesta nova joventut que arriba el necessari pòsit d'experiència i coneixements que els permeti de responsabilitzar-se, en un demà immediat, de la seva actuació sense recolzar-la exclusivament en la improvisació.

No hi ha dubte que aquesta nova saba inquieta i jovenívola que, dia rera dia, ens arriba a les entitats, ha d'ésser motiu de natural satisfacció, però també és evident que això comporta tota una nova problemàtica de la qual som conscients i que ens preocupa, especialment pel fet que molt sovint no es disposa d'homes capacitats i experimentats sense l'ajuda dels quals la formació del jovent resulta un impossible. Intentar superar aquest dèficit fent, ja d'entrada, responsables els mateixos nois i noies nouvinguts de la direcció de les seves activitats, resulta una aventura poc reeixida i sobretot perillosa, el risc de la qual no pot eludir-se solament amb la bona voluntat.

Així, doncs, i pels motius breument exposats, el Comitè de Jovent de la Federació Catalana de Muntanya, fent un seriós intent de resoldre el problema, va demanar al Centre l'organització del Primer Curs per a Monitors de Jovent obert als socis interessats de totes les entitats federades.

Aquest Curs serà organitzat cada any per una Entitat diferent, que compti amb homes capacitats i amb un programa que a judici del Comitè de Jovent de la F.C.M. garantelxi les fites que s'hi pretenen d'assolir.

Consta aquest Curs de nou temes exposats en forma de conferències i de vuit sortides pràctiques que es portaran a terme durant els mesos de maig-juny i de setembre-octubre. Durant els mesos de juliol i agost no hi naurà activitats programades.

S'hi han inscrit 8 entitats amb un total de 23 aspirants a Monitor.

S'inaugurà el dia 2 de maig amb unes paraules del president de la Federació Catalana de Muntanya, senyor Francesc Martínez i Massó, seguides de les del president del Centre, senyor Agustí Bou i Tort, i tot seguit s'inicià el primer tema sota el títol «La formació de l'excursionista» que, amb la serietat i l'encert que li són característics, fou desenrotllat per en Lluís Puntís i Pujol.

Un dels temes bàsics del Curs, al qual es dóna la màxima importància, és el que sota el títol «Civisme. Relacions humanes i comportament entre nois i noies» ens exposà el senyor Josep Carol i Pérez, de la Unió Excursionista de Catalunya, el qual, amb claredat i precisió, anà desgranant els múltiples i complexos problemes, i llurs solucions, que afecten el jovent. Palesa la seva importància el fet que calgué fer-ne una altra sessió fora de programa.

Dels altres temes del programa se n'encarreguen els nostres consocis senyors Josep Abril i Pinell, Josep M. Biosca i Ibáñez, doctor Rafel Battestini i Pons, Joan F. Cabestany i Fort, Hermenegild Carreté i Bisbal, Josep M. Farré i Garrido, Pere Fontova i Pujol, Joaquim Gràcia i Lores, Francesc Gurri i Serra, Agustí Jolis i Felisart, doctor Lluís Malvehí, Josep Nuet i Badia i Josep M. Sala i Albareda, representants de les diverses seccions del Centre, les quals hi collaboren amb llurs especialitats.

Aquest «Primer Curs per a Monitors de Jovent» finalitzarà el dia 1 del pròxim mes d'octubre amb un acte al nostre Xalet Refugi d'Ull de Ter, on seran lliurats els certificats d'aptitud als aspirants a monitor que se n'hauran fet mereixedors.

La direcció d'aquest Curs és a càrrec de Guillem Armora i Marill, Hilari Sanz i Gonel, Lluís Puntís i Pujol i tres veterans en qüestions de jovent i cursos de capacitació.

Els Jardins Botànics

El proppassat dia 28 d'abril tingué lloc al Centre una interessant dissertació sobre els jardins botànics.

Va presentar aquesta conferència el doctor Albert Marjanedas, que actualment és director del Jardí Botànic de Barcelona, el qual va parlar sobre els diversos aspectes que pot presentar un jardí botànic.

El doctor Marjanedas va parlar en primer lloc de la importància que arreu tenen els departaments paral·lels a un jardí botànic, com ara els departaments d'investigació, que són tan grans en espai com les nostres facultats universitàries, i en els quals, ultra una labor d'investigació botànica, porten a terme una divulgació a nivell escolar i d'educació permanent d'adults.

També explicà i mostrà gràficament per mitjà de diapositives en color —obtingudes a darreries de l'estiu passat en una visita que va fer als principals jardins botànics d'Europa occidental—, diverses facetes o especialitats que poden presentar els jardins botànics, com ara el jardí floral, on es troben una munió de flors amb totes les seves varietats, que constitueixen uns bonics conjunts de color, el jardí sistemàtic, on s'agrupen en unes parcel·les les plantes de la mateixa espècie ordenades d'acord amb la norma de classificació dels vegetals, de manera que permet un estudi de la classificació vegetal, i el jardí paisatgístic, on es reprodueixen, en un espai reduït, diversos paisatges vegetals, amb les associacions vegetals pròpies; així, es reprodueix vegetació de dunes, un alzinar mediterrani, una conquera d'aiguamoll, una rocalla alpina.

També va parlar d'altres aspectes dels jardins botànics, com ara els hivernacles, on cadascun dels vegetals d'arreu del món viu en les condicions necessàries a la seva ecologia pròpia. Vam poder veure diverses instal·lacions d'hivernacles de Berna, Stuttgart, Franckfurt, Munic, Darmstadt, però el que va oferir una novetat més interessant fou el de Tübingen, construït semblantment a un edifici de plantes. Aquest hivernacle té

tots els sistemes de manteniment del clima artificial automatitzats, de manera que hi viuen vegetals africans que habiten als 4200 m d'alçada, junt amb altres de condicions ecològiques completament diferents.

Les fotografies que el doctor Marjanedas va projectar procedien dels principals jardins botànics de Suïssa, Alemanya i França, que presenten un aspecte extraordinari a causa d'un enfoc general de la funció del jardí botànic en els estudis i en la cultura permanent del ciutadà d'aquests països, on aquesta trajectòria cultural té una tradició de molts anys i on els organismes oficials, l'Administració i els municipis tenen una consciència d'aquests aspectes de la ciència i s'hi prenen un interès que a l'hora de la veritat es tradueix en suport moral i econòmic per a sostenir aquest esforç didàctic i investigador.

Finalment hi hagué un breu colloqui en el qual el doctor Marjanedas va contestar diverses preguntes que li van fer.

Josep Nuet i Badia

Leo Lacroix al Centre Excursionista de Catalunya

El dia 9 de maig, al nostre local social, pronuncià una conferència-colloqui Leo Lacroix, l'ex-corredor francès que fou un dels millors especialistes en el descens del seu temps, medalla d'argent a Insbruck i sub-campió mundial a Portillo.

Precisament, en el transcurs de l'acte, es projectà el film dels Campionats mundials a Portillo, sobre el qual Lacroix comentà el famós descens, de què era el favorit, i com fou batut inesperadament, per la mínima, per un principiant que es deia J. C. Killy, i de qui ningú no s'esperava que seria el més gran campió d'esquí de tots els temps. Parlant del tema Killy, que sembla ineludible quan es parla d'esquí alpí, es remarcà la constància i la disciplina de l'entrenament que fonamentaven la base del seu èxit. De facultats, en tenia, però sense aquesta preparació permanent que no oblidava ni un sol dia de l'any, és probable que els resultats haguessin estat diferents.

A la pregunta de com es pot arribar a ésser un campió, respongué explicant la seva trajectòria de corredor, des dels principis a la seva terra natal del Jura fins al temps en què va ser un «coq» (membre de l'equip «A» de França) consumat. Al començament, en una època en què l'equip francès era un domini tancat del clan alpí, li costà molt de fer-se escoltar, ja que se li deia que es dediqués al fons, que era l'especialitat que prevalia al Jura i, per tant, la més adient per a ell. Però Leo Lacroix, a força d'entrenar-se i estar present a totes les curses, es va guanyar a pols el seu lloc a l'equip.

Ens parlà de l'època daurada d'Honoré Bonnet, que féu dels corredors francesos els millors del món. Això ho aconseguí aplicant un règim d'entrenaments perfectament coordinats i programats al llarg de tot l'any, i donant a la preparació física una importància que fins aleshores s'havia negligit. Els entrenaments eren durs i no tothom els aguantava, però recordem aquells «descendeurs» amb una potència física sobrada com eren Perillat, J. C. Killy, i el mateix Lacroix..., que traçaven i volaven amb aquella seguretat famosa als darrers anys del descens acrobàtic.

Aquest tema del descens, de la diferència entre «els d'ara» i «els d'abans», també es tocà. Lacroix es mostrà partidari dels d'abans, perquè malgrat les pistes més accidentades, més «difícils», amb passos més compromesos, els famosos «couloirs»..., el descens no era tan perillós i, alhora, més emotiu, per tal com la velocitat era molt més limitada que en els actuals sobre pistes allisades, vertaderes «autopistes» de la neu on la caiguda a velocitats de més de cent per hora esdevé molt perillosa. Tanmateix, reconegué que les mides de seguretat (amplada de la pista, bales de palla, xarxes protectores, etc.) que avui són d'utilització general han suposat una millora considerable en aquest sentit.

Quan se li preguntà quines eren les causes de l'actual crisi de l'esquí francès després del fracàs de Sapporo, Lacroix va contestar prudentment dient que no estava en condicions d'emetre un judici amb fonament de causa, perquè ja feia uns quants anys que s'estava allunyant d'aquells tripijocs, però, amb tot, pel que semblava, la cosa venia del mal ambient que hi havia dins de l'equip francès. Mal ambient al qual cal afegir una forta tensió nerviosa produïda per les proves de selecció, per uns entrenaments mal dosificats, per enfrontaments entre corredors i entrenadors, per les capelletes creades per les mateixes cases comercials, etc. Tot això és el que es venia dient i, veritablement, era ben bé així i encara més. Potser per una manca de direcció... o una crisi de creixement.

Leo Lacroix tingué unes paraules d'elogi per a Paquito F. Ochoa, que considera un excellent esquiador i un primera sèrie mundial en aquests moments.

Visita al Servei Cartogràfic i al Gabinet de Fotogrametria

El divendres dia 9 de juny, es portà a cap la visita organitzada per la Secció de Geografia i Ciències Naturals al Servei Cartogràfic i Gabinet de Fotogrametria de la Diputació Provincial de Barcelona, installats en un dels edificis de l'Escola Industrial.

Els assistents, en nombre d'uns vint-i-cinc, foren rebuts i acompanyats pel cap del servei, l'enginyer Josep M. Puchades, que en el curs d'un parlament d'introducció, féu un resum de l'evolució dels estudis cartogràfics al nostre país, i mostrà alguns mapes característics de diferents èpoques.

Aludí al fenomen modern de les migracions que han donat lloc a grans problemes a les ciutats que han augmentat extraordinàriament de població, i a la necessitat ineludible que tenen les Corporacions públiques d'encarrilar-los, per mitjà de l'ordenació del territori, i d'evitar l'empitjorament de les condicions de vida de la població.

L'instrument bàsic per a aquesta tasca, continuà dient, la constitueixen els plànols a gran escala, ben diferents dels mapes que s'havien obtingut fins fa poc i que eren totalment inoperants. L'agudització del problema en els darrers anys ha fet que, abandonant la lentitud amb què es feia la cartografia fins ara, s'hagin buscat procediments més ràpids d'execució, amb vols d'avió especialitzat i el posterior trasllat al plànol de les fotografies estereoscòpiques obtingudes, que són «interpretades» per les màquines modernes amb una gran fidelitat.

Començà a continuació la visita a les diferents dependències del Servei, on es tenen cura del traçat de les cartes i plànols necessaris, revisió de la toponímia, projecció dels parcs provincials que té en estudi la Diputació, recollida i ordenació dels mapes i plànols facilitats per altres Organismes; el nucli de la futura cartoteca de la Diputació, on es reunirà tot el material que es publiqui al nostre País, classificat per municipis.

Finalment es presencià el treball de les màquines «transportadores» adquirides en diverses etapes per la Diputació, algunes de les quals són d'installació recent. Els assistents pogueren comprovar personalment la gran rapidesa d'execució del traçat dels plànols previstos i la perfecta tècnica del personal que hi presta els seus serveis.

Acabà la visita amb unes paraules del senyor Puchades, traçant breument les grans perspectives de perfeccionament que es poden obtenir amb nous mecanismes ja en assaig en diferents països que eliminaran pràcticament la mà de l'home en la confecció del material cartogràfic.

F. R. Ch.

crònica

Exposició d'escuts dels municipis de Catalunya

Durant la segona quinzena de maig, als locals de l'Associació Excursionista d'Etnografia i Folklore, fou exhibida una collecció de 1.238 escuts dels municipis de Catalunya, tallats en fusta, obra del pastor Jacint Solanelles i Solé, treballar pacient i remarcable que ha dut a terme en el transcurs de 12 anys d'exercici del seu ofici solitari. El treball és fet a punta de ganivet, sobre fusta de noguera.

Com és lògic de suposar, Jacint Solanelles no és pas un pastor com tants d'altres. La muntanya, per a ell, no és solament el medi on exerceix el seu ofici, sinó objecte d'una autèntica amor. I així, com a muntanyenc vocacional, és soci de les entitats excursionistes d'Olot i de Banyoles. Ha recorregut comarques senceres, menant-hi el bestiar, però amb l'afany de conèixer noves valls i muntanyes, cims i camins i, en definitiva, país. I, amb la seva traça i el seu ganivet, ha aconseguit aquesta espléndida collecció de 1.238 peces que vam poder admirar a Barcelona, gràcies a la iniciativa de l'A.E.E.F., per la qual cosa cal felicitar el consell directiu d'aquesta entitat. Abans, l'obra de Jacint Solanelles havia estat ja exposada a Olot, a Banyoles i a Girona.

No fa gaire, la vida d'en «Cinto pastor», tal com és popularment conegut, ha fet un tomb radical. Ha deixat de fer de pastor i ha anat a ocupar la plaça de guarda-guia que havia quedat vacant al monestir de Sant Pere de Roda. Creiem que això és una bona notícia, de què ens hem d'alegrar, car, certament, s'ha trobat una persona idònia per a vetllar, amb la cura sollícita que cal, les grandioses despulles d'aquell magnífic cenobi empordanès.

J. Ll. M.

XV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos a Terrassa

El proppassat dia 14 de maig es va celebrar a Terrassa la XV Assemblea dels estudiosos de les comarques catalanes.

La concurrència hi fou molt nodrida i l'organització, per part de la Comissió local i del Secretariat, fou perfecta. L'atapeït programa d'actes comprenia visites, una sessió acadèmica i un dinar de germanor que va reunir a tots els assembleistes d'arreu de Catalunya, els quals compten a Terrassa amb un grup entusiasta i prometedor, interessats en les ciències, les arts i la investigació de la cultura catalana.

Es va visitar el Museu Provincial Tèxtil, que és considerat un dels millors del món del seu gènere. Ocupa un edifici construït de nova planta per la Diputació de Barcelona, inaugurat l'any 1970, destinat expressament a acollir les collecions de teixits i indumentària.

Després es féu també una visita al castell-cartoixa de Vallparadís, actualment restaurat, que acull el museu terrassenc, perfectament ambientat dins les velles pedres d'aquell edifici secular.

No es va deixar d'aprofitar l'avinentesa de celebrar-se una exposició de dibuixos sobre temes terrassencs, especialment ermites i masies notables del seu terme, originals de Mateu Avellaneda, artista de Terrassa ja desaparegut, per visitar-la detingudament, documentats, a més, amb els comentaris del llibre que, amb aquest motiu, s'ha editat. Una altra visita comentada fou la de la basílica del Sant Esperit, on hi ha el Crist Jacent de Martí Díez (1544) i el nou retaule major, obra de l'arquitecte Lluís Bonet, l'escultor Enric Monjo i el pintor Antoni Vila Arrufat.

L'acte acadèmic es va celebrar al Teatre Principal, on foren llegits els resums de les diverses ponències presentades.

El secretari va llegir les adhesions a l'acte que s'havien rebut, provinents de nombroses personalitats representants de la ciència i la cultura catalanes. També es va donar compte d'haver-se rebut una gran quantitat de comunicacions i treballs sobre una gran varietat de temes locals.

Es féu una menció especial del treball bibliogràfic sobre Terrassa de la senyoreta Coll i Calvo.

Esmentarem els principals resums llegits de les diverses ponències que s'hi van presentar: «Evolució del poblament de Terrassa», de Jordi Baulies i Cortal. «Les qüestions jurisdiccionals entre Terrassa i Sabadell», del doctor Ernest Mateu i Vidal (aportació de la Fundació Bosch i Cardellach, de Sabadell). «El noucentisme i les inquietuds culturals terrassenques», de Paulina Pi de la Serra. «Transcendència de l'arquitectura i la pintura de les esglésies de Sant Pere en el conjunt de l'art català», del doctor Joan Ainaud de Lasarte. «La tragèdia de les últimes setmanes de la guerra dels Segadors a Terrassa», de mossèn Josep Sanabre (per malaltia de l'autor en fou llegit un resum). «La indústria tèxtil al Vallès», del professor Pau Vila i Dinarès.

Com és de rigor, no hi podia faltar tampoc una visita al famós conjunt arquitectònic monumental de les esglésies visigòtiques de Sant Pere, de l'antiga seu d'Egara, acompanyats pel senyor Rigol, gran coneixedor del tema i que ha participat en les vicissituds de la restauració d'aquests temples. Al seu interior es van poder admirar les pintures visigòtiques i els retaules de Jaume Huguet, Cirera-Talarn i Lluís Borrassà.

Tots els assistents foren obsequiats amb un interessantíssim lot de publicacions sobre temes diversos, editat per les institucions terrassenques, amb les quals demostren la seva preocupació militant en favor de la cultura.

Dels membres del Centre que hi van assistir, cal destacar el nostre ex-president, el professor Pau Vila, que, tal com hem dit, hi llegí la seva ponència; Josep Iglésias, que també intervingué en els parlaments amb la seva veu autoritzada i, ostentant-ne la representació, Josep Llaudó i Majoral, director de la revista «Muntanya».

Diguem, finalment, que la XVI Assemblea se celebrarà l'octubre vinent a Tàrrega, presidida pel doctor Agustí Duran i Sanpere. Esperem, doncs, que en aquesta pròxima avinentesa tots els nostres estudiosos faran cap a la comarca d'Urgell.

No ens sabem estar de ponderar, una vegada més, la gran transcendència que tenen aquestes reunions periòdiques que apleguen els estudiosos i els investigadors de les nostres comarques, com a vehicle de divulgació dels seus estudis, com a mitjà excepcional de documentació sobre diverses matèries i com a ocasió de relacions i contactes que tan profitosos han de resultar per a la nostra cultura, a la qual se sent tan vinculada l'obra de l'excursionisme. Per això és de desitjar i esperar que les seves representacions hi siguin cada cop més nombroses.

Exposició de fotografies sobre art romànic català

A la sala d'exposicions de la casa Aixelà, de Barcelona, durant la primera quinzena de juny, i a càrrec de la revista «Imagen y sonido», foren presentades prop d'un centenar de fotografies originals de Jordi Munt i Jaume Serra, sota el títol «Algunes visions del romànic català».

Es tractava d'un magnífic conjunt de fotografies muntades sobre plafons de gran format i positivades per la casa «Negra Industrial», com a obsequi als seus autors. La mostra era molt reeixida, tant des del punt de vista de tècnica fotogràfica com pel que fa al seu valor artístic i documental, i comprenia diversos monuments, amb vistes parcials, capitells i altres detalls, amb què es valoraven algunes mostres no gaire conegudes. Felicitem, ben cordialment, els autors, els quals ens han promès la presentació d'aquesta col·lecció al Centre per a la tardor vinent.

VI. Trobada de Corals Infantils de Catalunya

El dia 7 de maig es celebrà al Palau Municipal dels Esports de Barcelona la Trobada de Corals Infantils de Catalunya d'enguany.

Fa sis anys que el Secretariat de Corals Infantils de Catalunya va organitzar el primer aplec d'infants cantaires de la nostra terra. Ara, després del temps transcorregut, a la reunió d'aquest any, han concorregut més de 80 corals infantils, que han donat un testimoni viu de la seva vitalitat a Catalunya.

Un testimoni de treball, de germanor i de col·laboració entre totes les comarques del nostre país, i que és una esperança de cara al seu futur. El Centre no podia de cap manera deixar de participar en aquest acte tan significatiu per a tots aquells que estimen les nostres coses, i per això «Els Barrufets», la coral infantil del Centre, hi prengué part i ens hi representà.

Dissort al pic de Manaslu (Himalaia)

L'expedició austríaca al Manaslu (8.156 m) va aconseguir el seu objectiu, però, dissortadament, al descens, una gran allau de neu es va emportar dos dels seus membres, i els va causar la mort. Es tracta dels joves alpi-

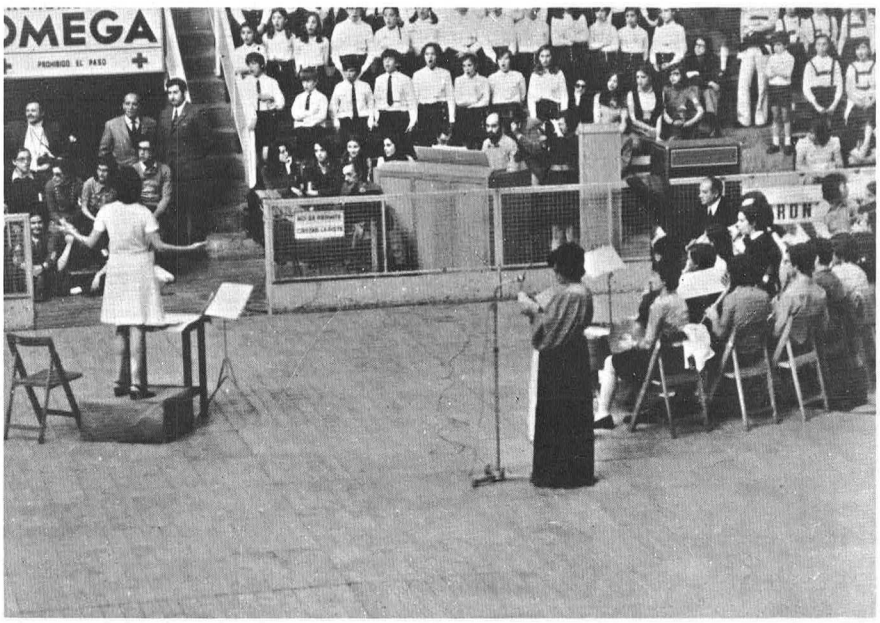

bibliografia

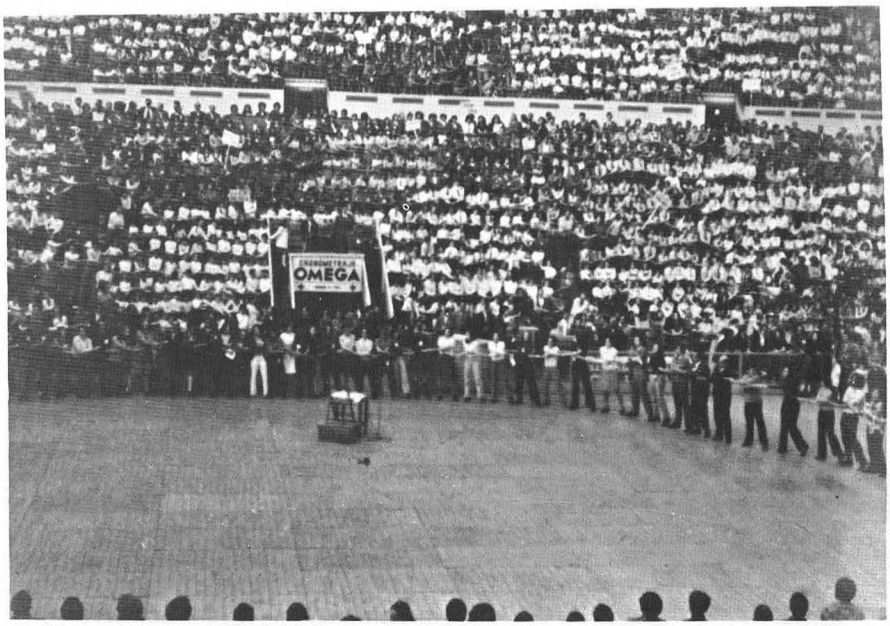

nistes Schlic, de 28 anys, i Franc Jager, de 29.

Notícies de l'Expedició Europea a l'Everest

Les últimes notícies que s'han rebut d'aquesta expedició donen compte que, quan tot feia preveure un possible èxit, han abandonat els seus objectius.

Durant dos anys consecutius, aquestes expedicions europees han constituït un fracàs. Sembla ser que la primera fou a causa de desavinences entre els expedicionaris de diversos països. Pel que fa a la d'aquest any, s'ha comunicat únicament que havien abandonat, sense explicar-ne les causes.

Suspensió del III Rallye Picos de Europa a causa d'un accident mortal

Tal com vam informar al nostre número anterior, al III Rallye Picos de Europa un accident causà la mort a un dels participants. Segons ens ha informat posteriorment la Federació Basco-Navarresa, com a conseqüència, va ésser suspesa la prova, ja que tots els altres participants esmerçaren els seus esforços en un possible salvament de l'infortunat alpinista accidentat. El primer que va aconseguir d'arribar al cos ja sense vida de Miguel Ángel Gusmariz fou el pare Louis Audouvert, sacerdot francès que formava part d'un dels equips participants, el qual li donà els darrers sacraments.

L'endemà, a Potes, es va celebrar una missa en sufragi de l'ànima de Miguel Ángel Gusmariz, oficiada pel pare Audouvert, a la qual va assistir el senyor Odriozola, president de la Federació Espanyola, que s'hi traslladà expressament.

Expedició a través dels gels del mar oriental de Sibèria

Notícies procedents de Moscou informen de l'expedició empresa per set alpinistes soviètics que pretenen travessar els gels del mar oriental de Sibèria, a la costa nord de la península de Txukotka. El cap de l'expedició és Dimitri Shparo, professor de l'Institut de l'Acer, de Moscou.

Els expedicionaris es proposen de recórrer 750 quilòmetres amb esquís, sense l'ajuda de cap altre mitjà de transport, amb tot l'equip a l'esquena, que inclou una tenda i una barca i aliments sublimats — pa torrat i sucre —. Cada motxilla té un pes de 50 kg.

L'expedició té com a objectiu finalitats esportives, així com una sèrie d'experiments mèdico-biologics, encaminats a comprovar les possibilitats de l'home de sobreviure pels seus propis mitjans, a la zona àrtica, durant un període llarg de temps, sense provisió d'aliments ni d'equip.

El Montsec (Bon Remei, Terradets, Sant Mamet, Serra de Montroig, Àger, Meià, Artesa de Segre).

El mapa del massís del Montsec constitueix la publicació núm. 72 d'Editorial Alpina. Amb l'edició d'aquest full-guia, Alpina ha omplert un buit (ací, l'expressió hi escau del tot), ja que no existia res o, en tot cas, ben poca cosa sobre aquesta regió en matèria cartogràfica. Amb raó pot considerar-se, doncs, com el millor mapa del Montsec avui existent.

Comprèn, principalment, els tres sectors de la serralada: Montsec d'Ares (o central), Montsec de Rúbies (o de llevant) i la serra de Montgai o Montsec d'Aragó, separats, respectivament, pels estrets de Terradets i de Bon Remei. Inclou, a més, els sectors orogràfics de Sant Mamet i del Montroig, en l'àrea compresa entre Artesa i Balaguer; i Àger i Meià, amb les corresponents —i migrades— vies de comunicació que enllacen aquestes poblacions.

També s'inclou en el mapa el sector de Camarasa, amb la conca corresponent, més mal comunicada encara que l'estret de Terrades, per on almenys passa la carretera comarcal C-147.

Artesa pertany ja a la zona sud del mapa, igual que la serra de Comiols, que tot just s'inicia a la part oriental. Balaguer ja no entra dins l'àmbit del mapa, ja que la seva situació és més meridional, així com el mateix monestir de les Avellanes, però sí que hi entra el poble d'aquest nom i, pel nord, la tan interessant —excursionísticament— regió septentrional del Montsec d'Ares (Sant Esteve de la Sarga).

La relació de coves i avencs no pot faltar en l'explicació adjunta al mapa, com tampoc les zones d'escalada (paret de les Bagasses) i els itineraris clàssics de muntanya, en què s'esmenten les ascensions al Montsec d'Ares (Penya Santa Lis, 1678 m), des del refugi Colobó, i al cim de Mira-Pallars-Urgell (1684 m), al Montsec de Rúbies.

En l'edició de l'obra, a part de l'habitual equip tècnic d'Editorial Alpina, hi ha intervingut, en forma destacada, l'ERE del Centre Excursionista de Catalunya, així com l'A.E. Balaguer; també figura el C.E.C. en la corresponent bibliografia, d'interès didàctic per als qui vulguin aprofundir en el coneixement d'aquesta zona.

D. ALOY

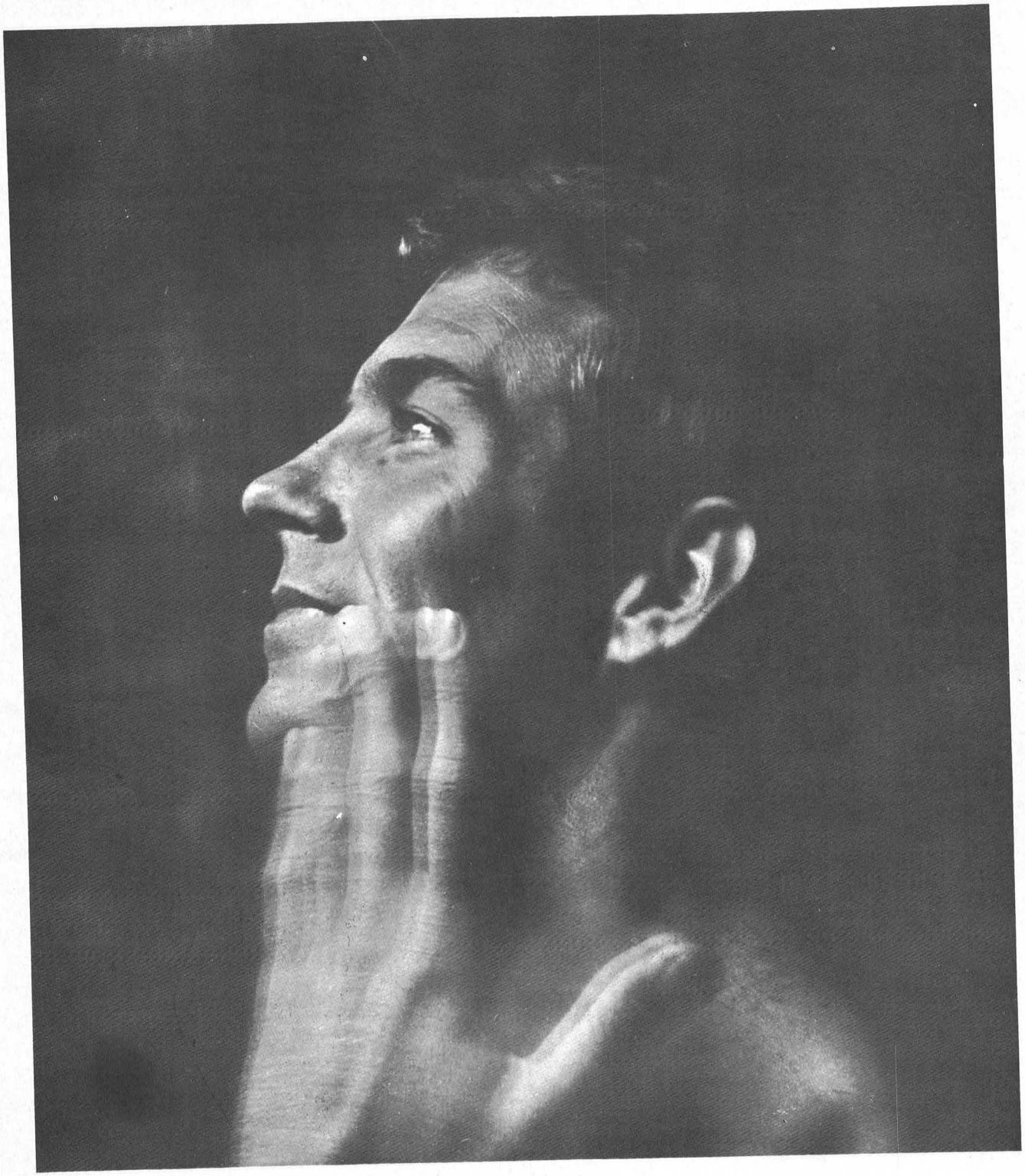

AMB AQUEST GEST...

milions d'homes de tot el món comencen cada dia llur jornada.
Un massatge fort i baronívol de FLOID després d'afaitar-vos us evitarà tota irritació cutània i prepararà la vostra pell per a l'afaitada de l'endemà.
Amb l'ús habitual de FLOID AFTER-SHAVE l'home d'avui reprèn la lluita diària, optimista i ben dispost.

Useu, també, Aigua de Colònia FLOID.
Fresca, baronívola... excitant.

Floïd

HAUGRON CIENTIFICAL, S. A. New York / London / Paris / Barcelona

· PIJOAN · estudio baquès

Chris ★ Craft

YACHTS, CREUERS I LLANXES!!!

agents generals per Espanya

SANTA EULALIA
NAUTICA
Passeig de Gràcia, 93
BARCELONA-8

i...

...tot el que li calgui per a l'esport del mar: motors marins, fora-bordes, salvavides, vestits isotèrmics, indumentària nàutica, cordes de tracció, esquí nàutic, romolcs per a embarcacions, etc., etc.
Tot allò que vostè necessiti!

FUNDADA EN 1870

GENERES DE PUNT
CAMISERIA

Gonzalo Comella

PASSEIG DE GRACIA, 6
AVDA. GENERALISIMO, 478 - VIA AUGUSTA, 2

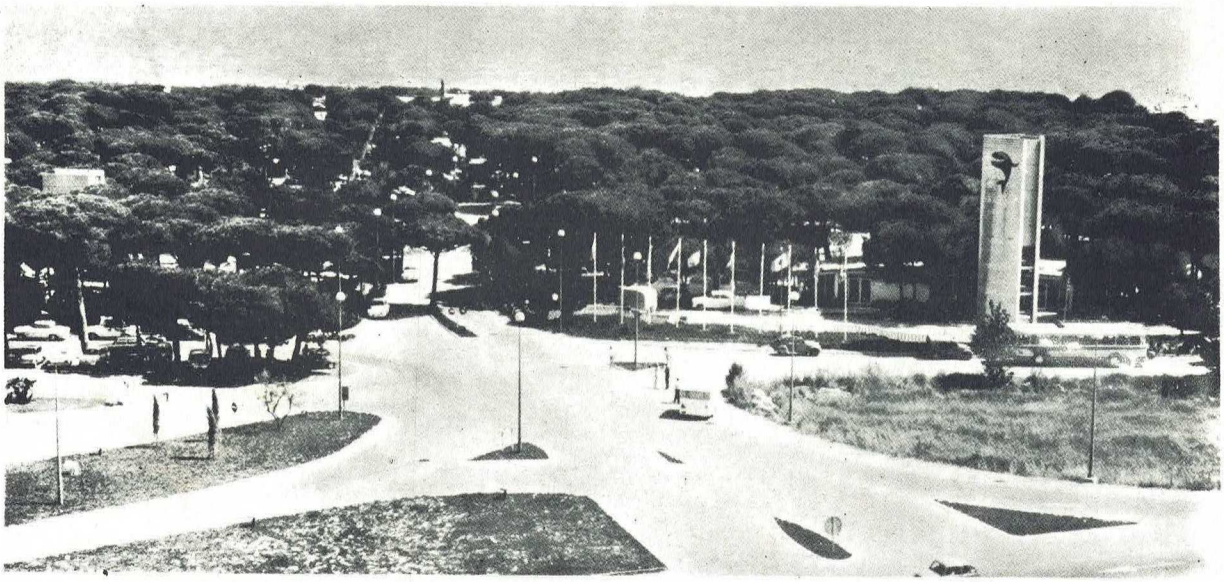

"la ballena alegre"

Camping

La Ballena Alegre

A 9 minuts de Barcelona per l'autopista de Castelldefels, el camping "LA BALLENA ALEGRE", us convida a acampar als seus boscos frondosos i a banyar-vos a les transparents aigües mediterrànies.

Així mateix i per a comoditat dels nostres clients hem instal.lat a l'interior del recinte del camping els serveis complets de bar, restaurant, serveis sanitaris, supermercat, dutxes, lavabos, assistència mèdica, parc infantil, zona esportiva, bugada i planxa i el sector comercial on podreu adquirir tots aquells articles que vulgueu.

Publicacions del Centre Excursionista de Catalunya

Estan a la venda a les principals llibreries i a la Secretaria del Centre els següents llibres:

Guies-Itineraris de muntanya

Alt Berguedà i Cardener. Agustí Jolis i Mª Antònia Simó. Preu venda públic: 125'— ptes.
Pedraforca. Agustí Jolis i Mª Antònia Simó. Preu: 90'— ptes.
Pallars-Aran. Agustí Jolis i Mª Antònia Simó. Preu:250'— ptes.
Pallars-Aran. Agustí Jolis i Mª Antònia Simó. (Edició en castellà). Preu: 250'— ptes.
Posets-Maladeta. A. Armengaud i Agustí Jolis. (Edició en castellà). Preu: 200'— ptes.
Posets-Maladeta. A. Armengaud i Agustí Jolis. (Edició en francès). Preu: 250'— ptes.
Vignemale-Monte Perdido. R. Ollivier. (Edició en castellà). Preu: 200 ptes.
Meteorologia de l'excursionista. Eduard Fontserè. Preu: 80'— ptes.
Guia per a conèixer els arbres. Francesc Masclans. (Tercera edició, en premsa.)
L'Aneto i els seus homes. Pròxima edició en català i 2ª edició en castellà. Jean Escudier i Agustí Jolis.
(Biografia d'una muntanya i els homes que realitzaren la seva conquesta al massís Maladeta-Aneto.)
La Fou de Bor i cavitats de l'alta vall del Segre. M. Canals, C. Ribera i R. Viñas. Preu: 150'— ptes.

El preu dels llibres, els quals es poden trobar a les principals llibreries, correspon a la venda al públic. Els socis del Centre poden beneficiar-se d'uns descomptes considerables adquirint-los a la Secretaria de l'entitat, on es pot veure l'exposició de publicacions.

Revistes del Centre Excursionista de Catalunya

A més de **Muntanya,** revista de l'excursionisme i dels esports de muntanya, el Centre publica també les revistes següents:

Otro Cine. — Portaveu de la Secció de Cinema Amateur i de l'UNICA.
Al servei del cinema amateur i del bon cine professional.
Revista bimestral. Subscripció anual: 150'— ptes. Subscripció protector: 300'— ptes.
Número solt: 30'— ptes. Subscripció anual a l'estranger: 280'— ptes. 4'— $.
Número solt a l'estranger: 50'— ptes.
Queden en arxiu números endarrerits per a la venda.

Speleon. — Publicada per l'E.R.E. «Equip de Recerques Espeleològiques».
Revista sobre espeleologia física, bioespeleologia, espeologia humana, espeoarqueologia, etc.

MUNTANYA Editada pel CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

La revista excursionista de més tradició i de més difusió de Catalunya.
Reflex de totes les activitats i tots els aspectes de la muntanya i l'excursionisme.

Si encara no sou subscriptor de MUNTANYA, retalleu i envieu aquest butlletí i rebreu puntualment la revista al vostre domicili.

Si ja en sou, doneu-lo a un amic que s'interessi per l'excursionisme i segur que us ho agrairà.

Nom .....

carrer..... núm..... pis.....

població .....
(districte postal)

Se subscriu a la revista MUNTANYA a partir del núm. , amb la quota anual de 135 pessetes.

Cobrament:
☐ gir postal
☐ reembossament
☐ compte corrent

Signatura

N'apareixen un o dos números l'any, de més de 100 pàgines. Preu de subscripció anual: 150'— ptes. Disponibles números endarrerits.

Espeleòleg. — Butlletí de relació i informació de l'E.R.E. «Equip de Recerques Espeleològiques». Treballs sobre espeleologia. Presentació ciclostilada.

Subscripció: 100 ptes. cada quatre números. N'acostumen a aparèixer de dos a quatre números l'any. Se n'han publicat fins a la data 15 números. En queden en arxiu exemplars per la venda, tret dels números 1 i 2 (exhaurits).

Altres revistes disponibles del fons d'edicions del Centre en existència

Montaña. — Anales del Centro Excursionista de Cataluña. 1945 (Alpinisme, Esquí, Escalada, Cinema, Geografia, Fotografia, Història, Folklore).

Volum relligat de 320 pàgines, il·lustrat, mapa plegat.

De les publicacions periòdiques del Centre queden en existència un limitat número d'exemplars (per completar col·leccions).

Primeres publicacions excursionistes, des de 1876.

«Memòries de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques», «L'Excursionista», «Butlletí de l'A.C.d'E.C.». «Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana».

Anuari de l'A.E.C. — En queden números solts.

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya. —1891-1938. En queden exemplars per a completar col·leccions.

Montaña. — Revista Bimestral 1946 al 1969. N'han aparegut 124 exemplars agrupats en 11 volums. En arxiu, col·leccions incompletes. Números solts. Interessants temes monogràfics, amb mapes i itineraris d'excursió, vies d'escalada, ressenyes.

Preu número senzill: 20'— ptes. Número doble i amb mapes: 35'— ptes.

Muntanya 1970-1971. Butlletí bimestral del Centre.

En resten comptades col·leccions completes (11 números). Només se serviran els pocs números esgotats formant col·lecció. Preu: 250'— ptes. Números solts: 25'— ptes.

Per a l'adquisició d'aquestes publicacions i per a tota mena d'aclariments sobre les edicions del Centre, cal adreçar-se a la seva secretaria (carrer Paradís, Barcelona, 2), de dilluns a divendres, de 7 a 9 del vespre. També s'hi poden adreçar comandes per escrit, detallant les obres i els números de les revistes que es desitgin.

La revista **MUNTANYA,** editada pel Centre Excursionista de Catalunya, ha guanyat una nova etapa de superació, tant per la presentació com pel contingut, com a fruit dels esforços d'un treball d'equip.

Ara, **MUNTANYA,** demana la col.laboració dels seus lectors per a una nova etapa d'expansió, perquè aconsegueixi tota la difusió que es mereix.

Franqueig

TARGETA POSTAL

Revista MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Paradís, 10

BARCELONA (2)

Molts excursionistes no llegeixen MUNTANYA perquè no la coneixen.

Parleu-vos de MUNTANYA i feu-los-la conèixer.

Retalleu aquest butlletí i doneu-los-el perquè se subscriguin a MUNTANYA

FRED PERRY

SPORTSWEAR

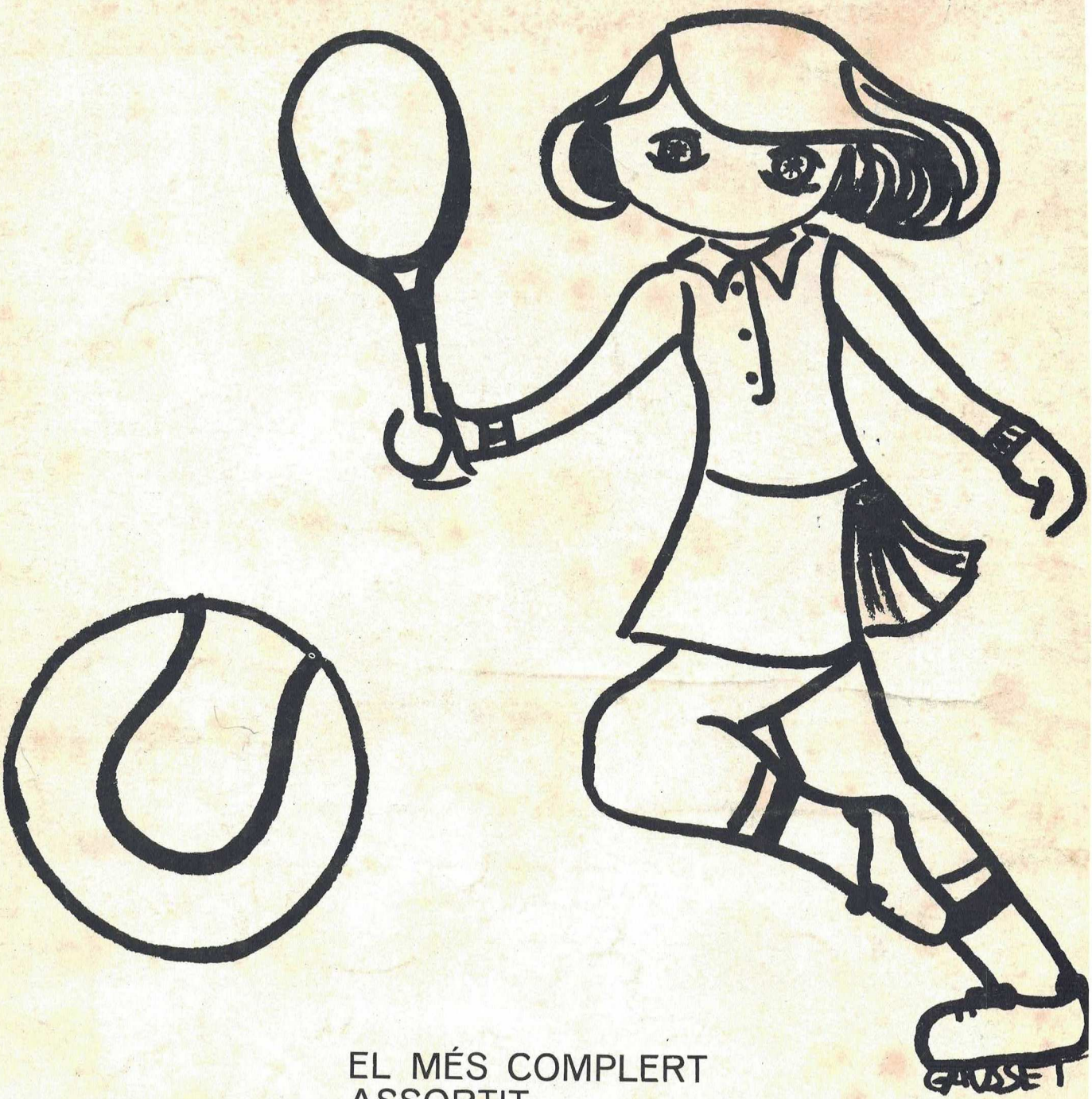

EL MÉS COMPLERT
ASSORTIT

EL MILLOR
ASSESSORAMENT

EL TROBAREU A

Barillesset

ENRIC GRANADOS, 122 - AVINYÓ, 8-10 - PASSEIG MANUEL GIRONA, 49